

శ్రీ రఘు.

విచిత్ర పాదుకా పట్టాభిషేక

నాటకము.

ఇయ్యది

కడప మ్యూనిసిపల్ హైస్కూలు తెనుగు పండితులగు

జనమంచి శేషాద్రి శర్మచే

రచియింపఁబడి

వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులు & సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

వావిళ్ల ప్రెస్సున

ముద్రితము.

1927

All Rights Reserved.

సీ రీ క.

రసికజనాగ్రగణ్యులారా !

ఇక్కలమున నాటకములు వ్రాయుటయే సులభ మగుపనిగా నేర్పడినది. నాటకమహాయుగ మని యిక్కలమును జెప్పవచ్చునని కొందఱును చున్నారు. నాటకము వ్రాయుటయు, దాని స్వారస్యమును గ్రహించుటయు నంత సులభమగు పని కాదు. “నక్కను జూచినవాడెల్ల వేటకాడే” యన్నట్లు నాలుగు పద్యములు నలువదిమాటలు కలిపిన నాటకము కాదా యని యందఱును వ్రాయఁబూనుటయు ముద్రించుటయుఁ ద్వరగా నమ్ముటయు నిప్పటి యాచారములై యున్నవి. విద్వాంసు లాక్షేపింతురేమో యనుజంకు తొలఁగినది. నాటకకర్త లేమూలఁ జూచినను దక్కువపక్షము గ్రామమునకు ముగ్గురునలుగు రైనను గనఁబడుచున్నారు. నాటకసభలు లెక్కకు మించినవి. పాటలు లేకున్న నదియొక నాటకమాయను నాక్షేపములుగూడ వెడలుచున్నవి. లక్షణముల ననుసరింపరాదనియుఁ గాలానుసారముగా వ్రాయవలయునేకాని పూర్వపుఁ బద్ధతులు పనికిరా వనియు, నందు రసములేదనియుఁ గూడఁ బల్కుట మొందైనది. నటీసూత్ర థారులకుఁ దిలోదకముల విడుచుట సత్సంప్రదాయముగా నున్నది. అట్లు చేసినఁగాని యది నాటకము కాదట. నాందీపద్యమునకు నాటకసంబంధము లేకుండ వ్రాయుటయే సదాచారముగ నేర్పడినది. నాటకమునఁ బ్రత్యక్షముగాఁ బ్రదర్శింపఁ దగనివి కనఁబఱచుట మంచిదని యట్లు చేయుట శిష్టాచారమైనది. నాటకశాస్త్రముల నీపాటికి విసరి పాఱవై చుట యుక్త మనునూహ లభివృద్ధి నొందుచున్నవి. ఔరా! కాలమహిమ !!

ఇట్లున్నను బ్రాచీనలక్షణముల ననుసరించి వ్రాసిన స్వారస్యముగల దనువారు గూడఁ గొందఱు లేకపోలేదు అట్టివారైనఁ జదువకపోదురా యనుకొనువారుగూడఁ గొందఱు గలరనియే నిశ్చయింపవచ్చును.

నాటకములు వ్రాయుట యిప్పటివారిలోఁ గొందఱును చున్నంత సులభకార్యము కాదు. చక్కఁగా నాటకమును వ్రాసి రసమును

జెటుపక పోపించుట కొంచెము కష్టమనియే చెప్పక తప్పదు. అవలక్షణ నాటకముల మాట దలంపక నాటకలక్షణము లేవో కొంచెము విమర్శించుము.

చతుర్విధై రభినయై స్సాత్వికాంగికపూర్వకైః,
ధీరోదాత్తాద్యవస్థానుకృతి ర్నాట్యం రసాశ్రయమ్.

ప్రకాశమద్రీయము.

శ్రవ్య ప్రబంధములగుభారతభాగవతరామాయణాదులవలెగాక దృశ్య ప్రబంధముగాన నాటకము నాట్యప్రధానమై యలరారు. సాంగములగు ముఖ ప్రతిముఖ గర్భ విమర్శ నిర్వహణము లను నైదుసంఘలతోను తమ నాయకునిచరితము శృంగారవీరరసములయం దొక్కటి ప్రధానముగాఁ గలది నాటకము. అం ద శీర్షమస్మియా వస్తునిర్దేశములలో నొకటిని దెల్పునట్టి ప్రథమపద్యము నాంది యనఁబడును. ఇదియే పూర్వరంగ మునకు ముఖ్యాంగము. కథను నాందీపద్యమునం దర్థముచే నొండె శబ్దములచే నొండె సూచింపవలెను. ఆపద్యమునం దెనిమిదిగాని పండ్రెండుగాని పదునెనిమిదిగాని యిరువదిరెండుగాని పదము లుండవలెను.

“సూత్రధారో నటీం బ్రూతే మారిషం వా విదూషకమ్”

అన్నట్లు సూత్రధారుఁడునటీమారిష విదూషకులయం దొకరితోఁజేయు సంభాషణ మాముఖ మనఁబడును. ప్రస్తావన యనఁగా నిదియే. దీనికిఁ గఢోద్ఘాత ప్రవర్తక ప్రయోగాతిశయము లను మూడంగములుగలవు. ఉద్ఘాత్యకావలగితప్రపంచాదులు పదుమూడంగములు ప్రస్తావనకుఁ గలవుగాని యథావకాశముగా వానిని బ్రయోగించుకొనవచ్చును. ఇట్లు ప్రస్తావనను జక్కఁగాఁజెప్పి విష్కంభచూలి కాంకాస్య ప్రవేశ కాంకావతారము లనఁబడు నైదింటిచే నాటకమునందుఁ బ్రదర్శింపఁ దగని కథను సూచించుచు నంకావాంతరకథలను గలుపుచుండవలయు.

“దూరాధ్యానం వధం యుద్ధం రాజ్యం దేశాదివిప్లవం

సంరోధం భోజనం స్నానం సురతం చానులేపనం

అంబరగ్రహణాదీని ప్రత్యక్షాని న నిర్దిశేత్”

అను నీ యొకలగునవి నాటకమునఁ జూపఁదగనివి. ముఖసంధికి ఉపక్షేప ఘరిక రాదులు పండ్రెండంగములును, ప్రతిముఖసంధికి విలాస పరిసర్పవిధూ

తాదులు పదుమూడును, గర్భసంధికి అభూతాపహరణ మార్గాదులు పండ్రెండును, విమర్శసంధికి అపవాద సంఘేట విద్రవాదులు పదుమూడును, నిర్వహణసంధికి సంధి విబోధ గ్రథనాదులు పదునాలుగు నంగములు కలవు. ఇట్టి యటువది నాలుగు గంగములుగల సంధిపంచకమును జూపి పూర్వోక్త విష్కంభాదు లైదింటిచే గథను సంబంధింపజేసికొనుచు రచింపబడునది సలక్షణనాటకము.

ఇట్టి నాటకలక్షణములఁ బాటించక స్వేచ్ఛగా వ్రాయఁబడు నాటక మునకుఁ బేరేమో ప్రాజ్ఞు లూహించుకొందురుగాక. నాటకమునఁ బ్రదర్శింపఁదగని వధాదు లిపుడు చక్కఁగాఁ జూపఁబడుచునే యున్నవి. అట్టి నాటకముల కొక్కశాస్త్ర మేర్పడుఁగాక.

ఒక్కతఱి నాటక లక్షణములం జదువునపుడు తదనుగుణ్యముగా నాటక మొకటి వ్రాయవలయు నని నాకుఁ దోచినది. శ్రీమద్రామాయణము నాంధ్రీకరించినవాఁడ నగుట నందేదో యొకభాగమును బైవానికి లక్ష్యముగ రచించిన మేలని తోచి విచిత్ర పాదుకాపట్టాభిషేక మనుపేర నీనాటకమును వ్రాసితి. ప్రధానగథ కవిరుద్ధముగఁ గొలఁది మార్పులు చేయవలసి వచ్చినది. నాటకకర్తల కీట్టి యధికారమును బూర్వలే ప్రసాదించియున్నారు. ఇంద్రుఁడు గంధర్వనిమూలముగఁ గైకకుఁ బత్రికనుజేర్చుటయు, మునివేషమునఁ దానే పాదుకలను సిద్ధపఱచుటయు నిందు ముఖ్యములగు మార్పులు. మఱికొన్నియుఁ గలవు. నాటకాంగముల నందందుగుర్తులు చూపి తల్లక్షణములఁ గ్రింద వివరించితిని. ప్రామాదికాదిదోషములున్న మన్నించుటకుఁ బండితవరేణ్యులఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

అత్యంత శీఘ్రకాలమున దీనిని ముద్రించి యిచ్చినట్టి యాంధ్ర గ్రంథోద్ధారక్షులకుఁ గీర్తి ధురంధరులకు బహువిధఃపాకారులకు వావిళ్ల - రామస్వామిశాస్త్రి సత్పుత్రులకు శ్రీ వేంకటేశ్వరశాస్త్రిగారికిఁ గృతజ్ఞతాసూచకవందనశతంబు లర్పించుచున్నాఁడను.

1-4-20.

ఇట్లు విన్నవించు పండితపాదసేవకుఁడు,
జ న మం చి - శేషా ద్రి శ ర్దు.

ఈనాటికమున వచ్చు పాత్రలు.

— ౧౦ పు రు పు లు. ౧౦ —

గణపతిభట్టు, శిష్యుడు
దశరథుడు
వసిష్ఠుడు
మంత్రులు
పౌరులు
వృద్ధబ్రాహ్మణుడు
శుభశర్మ
రాముడు
దేవశర్మ
సూర్యశర్మ

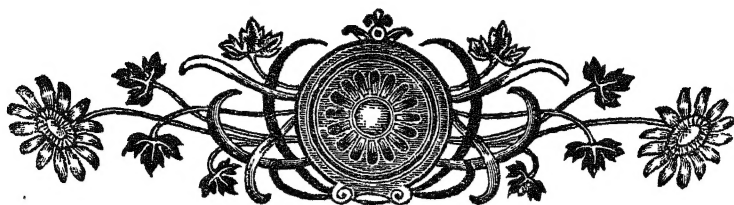
సుమంత్రుడు
బ్రహ్మయ్యకాస్త్రులు
సునాభుడు
సమ్మోహనుడు
సుకేశుడు
లక్ష్మణుడు
భరతుడు
శత్రుఘ్నుడు
కవటముని

— ౧౧ స్త్రీలు. ౧౧ —

కౌసల్య
సుమిత్ర
విలాసిని
పద్మావతి
మంధర

కైక
హంసగమన
పద్మాక్షి
సీత

ఇంకను గొందఱు సమయోచితముగ పత్తురు.

శ్రీ రస్తు.

విచిత్రపాదు కాపట్టాభిషేకము

— నాం ది. —

చ. సిరి వెలయంగ సాధుజనచిత్తములున్నతమోద మంద ని
ర్జరవరు తొర యంచు స్తుతిరాజగణంబుల సన్నుతింప ను
¹ర్వరబహుధర్మసంతతులరాజిలజేయ జనించి చిత్రమా
కరణి నటించు రామన్యకాంతుడు ప్రోవుత మెల్లభక్తులన్. 1

సూత్ర:—(నాంది యనంతరము దెసలు కలయంజూచి మహానందముతో) మహానీ
యలగు సభ్యులు రంగస్థలము వేడుకలరున ట్టింతలోనే యలంకరించినారే.

తే. దెసలయందెల్ల నిండె ముద్దెలనినాద

మార! వినువారి వీనుల * కతిముదంబుఁ

²గూర్చుచు గీత మెంతయుఁ * గూర్చె సుఖముఁ

గర్జములకును మదికి నిక్కముగ నిపుడు.

2

(దోసిల్లాగ్ని సభవంకకుఁ దిరిగి వినయ ముట్టిపడుచుండ) రసగ్రహణపారీజుల
రగు నోసభ్యులారా! తమ యనుమతి నొంది యేదే నొక విచిత్రనాటక మాడఁ దలచి
యున్నాడను. తమనెలవేమి?

(ఆకాశమువంకకుఁ గర్ణ మునిగుడ్డి) హిహో విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకనాటక
రాజము నభినయంపు మనెదరా. (సంతోషముతో) నిన్నమొన్న నే.

1 ఇరువది రెండు పదములుగల నాంది. కథాసూచనము చక్కగా నిండు
వ్యంగ్యముగ సూచింపఁబడినది.

2 ఇది రంగ ప్రసాధనమను ప్రస్తావనాంగము,

సీ. అంధ్ర ధూసురకులముం దుద్భవం బంది
 బ్రహ్మాండ ముఖ్యపురాణరత్న
 ముల వాంధ్ర మొనరించి వెలసెడు జనమంచి
 శేషాద్రిశర్మ విచిత్రరీతిఁ
 గనఁబడియెడు నాటకశ్రేష్ఠ మొనరించె
 వావిళ సద్వంశవార్ధిశీత
 రశ్మినాదనరి యాంధ్రగ్రంథములనెల్ల
 నభివృద్ధి నొందించి యశము గాంచి
 తే. సద్గుణాలంకృతుండయి సరసచిత్తుఁ
 డగుచు నొరులకు నుపకృతి నలరిచేయు
 వేంకటేశ్వరశాస్త్రి యభిమత మెసంగ
 నాదృతిం గోరఁగా వారియాజ్ఞఁ బూని.

3

ఏమి నాయదృష్టము! చిరకాలమునుండి యువ్వెల్లూరుచున్న నాశోరిక నేటికి
 ఫలించినది నేఁడు రసగ్రహణచతురులగు నీసభాస్థుల యెడట నీనాటకరాజము
 నభినయించి వీరిమనస్సుల రంజిల్లఁ జేసి కృతార్థుఁడనయ్యెద. ఔరా! యిట్లుండవలెఁ
 గదా యదృష్టము.

క. నిరుపచునవరసబంధుర

1తర మీనాటకము సభ్యతతి యిది విద్యా
 పరిపూర్ణము నాట్యంబునఁ
 బరినుతిఁ గాంచినది నాదుపరివార మిలన్.

4

(కొంచెము ముందునకు నడచి) ఏల యింకను మానటి రాక కాలము పుచ్చు
 చున్నది. (గట్టిగాఁ బిలిచి చూచె) ఆర్యా! మాటలొనే రమ్మ. అదృష్టము ఫలించినది.
 నటి:—(ప్రవేశించి మోమున నుస్థితము చిందులాడ) ఆర్యపుత్రా! మాటనగము
 లొనే వచ్చితిని. పిలువక ముందే పయనమై వచ్చుచుంటినిగాని త్రోవలో నొక
 విచిత్రము కనఁబడఁగాఁ జూచుచుంటిని. కావునఁ బిలువకముందే రాఁజాలనైతిని.
 నాత్ర:—త్రోవలో నీవు జూచిన విచిత్రమేది? నేను విచిత్రమును జూప నుద్దేశిం
 చియే నిన్నుఁ బిలిపింపి.

నటి:—(విసుగుతో) అప్పుడే నామాటకు బదులు లూహించి పెట్టుకొనియుంటిరా యేమి?

మాత్ర:—ఆర్యా! అంతవిసుగేల? నిజముగానే నేను విచిత్రమును జూప నుద్దేశించి యుంటిని.

నటి:—నీ మా విచిత్రము?

మాత్ర:—నీవు చూచిన చిత్రమును జెప్పము.

నటి:—సరిసరి మాటలనందడిలో నామాట మఱచిపోవునట్లు చేయుచున్నారా యేమి?

మాత్ర:—ఆర్యా! అట్లూహింపకుము.

నటి:—ఆర్యపుత్రా! అటులైనంజెప్పెద. సవరికరనైవచ్చుచుండగా నొక యింట వివాహము జరుగుచున్నట్లుండెను. జూడఁగా నట జరగనున్న దానిని భూషణముల విషయమునఁ జేరానతో నొకజవ్వని యాకార్యము నిలిపి వేసినది. ఇంతకంటెఁ జిత్రమేమి కావలయును?

మాత్ర:—ఆర్యా! నేనుగూడ వనితయొకర్లు లోభమునఁ బరమమంగళ ఆర్యము నొకదానిని నిలిపివేసిన కథనే నాటక మాడఁదలంచి నిన్నుఁ బిలిచితిని.

నటి:—(కోపముతో) మాటకుమాటఁ గూర్చుటయే గాని యింకొకటిలేదు గదా.

మాత్ర:—ప్రేయసీ! ఇంచుకంతయు నసత్యమిందులేదు. ముందు నీకే తెలియఁగలదు.

నటి:—(సంభ్రమముతో) ఐన నే నీవుచేయుఁదగినకృత్య మేదో యాజ్ఞయిందు.

మాత్ర:—దేలా! నీకుఁ దెలియదా కృత్యము.

చ. శిలలుద్రవింపఁబడెదను + జిత్రముగా మఱియాటయందు ని
శ్వలమగు పాండితిం గనిన + జాణ నటించును బ్రోధవాక్కుల
బలుకుచు నుండు వింట సఖివర్గము చెంగట నేడు చూచెదం
జెలియరొ నీదుపాండితిని + జేరి కనంబడఁ జేయు మీసభన్. 5

నటి:—తమ యనుగ్రహమున్న నట్లే నేర్చుకొలఁదిని నాశక్తింజూపం బ్రయత్నిం
చెదను. ప్రక్షుతము బ్రయోగింపఁదగు నాటకమేనియో తెలిపి నన్ను ధన్యం
జేయుఁడు.

మాత్ర:—(పత్రిక యందిచ్చి) ఈనాటకమాడవలయు.

నటి:—(పత్రికను గ్రహించి)

1 నిందాస్త్రుతిని బ్రయవాక్యములచేఁ జేయుటచేత నిది ఫలమనునంగము.

మ. తనకు రాజ్యముఁగూర్చుగా జననియే • ధాత్రీశునాత్మేశుఁగో
 రిననాతం దెదలేని ప్రీతిమెయిఁ గోరిం దానిఁ దీర్పంగ భూ
 మిని దాఁబొందక యన్నపాదుకలఁ గూర్చి దెచ్చి రాజ్యంబు భ
 క్తిని జేకూర్చినగాథఁ గాంచఁదగు నీతిస్ఫూరమున్ నేఁ డిటన్. 6

(అనివారిని) ఆర్యపుత్రా! ఈకథయెట్టిదో నాకు స్ఫురింపకున్నది. స్పష్టముగాఁ
 దెచ్చి కృతకృత్యంజేయుండు.

సూత్ర — ఓసీదేలా! ఇట్టికథనే యెఱుంగఁజాలకపోలివిగదా. కైక వరమడుగ దశర
 థుండు సత్యభీతుడై విధిలేక యందుల కంగీకరింప శ్రీరామచంద్రుఁ డరణ్య
 ముల కరుగ భరతుండువచ్చి తల్లిబెప్పినచోప్పున రాజ్యంబుంగొనక తా నడవులకుం
 బోయి బహుభంగుల నన్నంబ్రాగించి యప్రాప్తబాధుండై దైవలబ్ధి శ్రీరామ
 పాదుకలను దెచ్చి పట్టాభిషేకముసేసిన కథ యని కాదటేదాని యర్థము.

నటి — ఆర్యపుత్రా! అజ్ఞానముచే నడుగఁబూనితిని అగ్రహింపక సెలవిండు. దైవ
 లబ్ధును పదమున కర్థమేమి?

సూత్ర — దేలా! భగవల్లబ్ధపాదుకలని కాదా దానియర్థము.

నటి — ఆయర్థమునకన్న నదృష్టలబ్ధి పాదుకలన్న బాగుండునేమో యని తోచుచున్నది.

సూత్ర — ఇంచుకయుఁహించి ఆర్యా! మిక్కిలి చక్కగా నున్నది. నీమతిప్రాధిమ
 మెచ్చఁదగినదియే.

నటి — ఈ నామలిప్రాధిమ తమ యనుగ్రహముననే గదా.

సూత్ర — ప్రియురాలా!

క. వినయము విద్యయు గౌరవ

మునుగుల నీవంటిరమణి • ముదమునఁ గనునా

కును సిద్ధింపని ణోరిక

యనఁగలదె మహితలమున • వరసిన నైనన్.

7

¹(అని యెడలుమఱచి కాఁగిలిండుకొని ముద్దిడుకొనఁబోవును)

1 సూత్రముగా వచించుటచే నిది నాశిక.

2 హాస్యకృత్విధస్తోత్రముచేయాటచే నిది ప్రపంచము.

3 అనందపారవశ్యమున నసంగతకృత్యము చేయఁజూనుట నిది యసత్వ)

లాపము.

1 నటి—ఆర్యపుత్రా! ఈసుమాంగి సుఖమారురాలు. ఈ గాఢాలింగనాదుల శోర్వ నిష్టపడదు.

సూత్ర—(లజ్జచే మరలుచున్నాడు).

2 నటి—ఆర్యపుత్రా! తమ రానందపరవశులరైయున్నవారుగాని నాకిట్టి యత్యద్భుత విషయముగల నాటకమాడి నభ్యుల మొప్పించగలనో లేనో యని పెనుభయ మంకు రించుచున్నది.

సూత్ర—వెట్టిదానా! మననాట్యపరికరములన్నియు మనోహరములుగ నున్నవి. ఇక భయమున కవకాశ మేమున్నది? నీవుమాత్రము పాటపాడునపు డేమి చేయుదువో చెప్పఁజాలను.

3 నటి—ఆర్యపుత్రా! ఆవిషయమున మీకు ఇంకేల? నేను నభయ సంగీత మోహరన ప్ర నాహమున మంచివై చెదను తమరు శ్రద్ధవహింపుఁడు.

4 సూత్ర—ఇకగో శ్రద్ధవహించుచున్నాను. ఇపుడే ధ్రువ ప్రారంభించుచున్నాను.

5 నటి—(సస్తి తయై) ఆర్యపుత్రు లిపుడు ధ్రువాగానమును జేయుదురుగాఁబోలు.

6 సూత్ర—నామాటఁ జక్కఁగా వినకముందే నోరున్నదని తప్పలుబట్టిన నే నేమి చేయఁగలను? ధ్రువయగు నాట్యవిద్యయని నాభావము. ధ్రువాగానము చేయు తుతూహలము సిన్నుఁ బురికొల్పుచున్న జేమో. ఆటలైన నిపుడే ప్రారంభింపుము వైనచెప్పినమాటలు స్థిరపఱచుకొనుము.

7 నటి—(ధ్రువాగానముచేయఁబూసి) ఏబుతువునుగూర్చి పాడమందువో.

సూత్ర—ప్రేయసీ! గ్రీష్మర్తువునే పాడిమాపుము.

8 నటి—

క. సరసుల హృదయము లొప్పంగ
నిరుపమభావద్విజాళి • నెమ్మింగన సుం

1 నవ్వుగా నాడెడు మోసపుమాటగాన నిది వ్యాహరము.

2 ప్రకృతార్థమును చెలుపుటచే నిది యవలగితము.

3 పోటిచేత నొకరినిమించి యొకరు హెచ్చుగా మాటలాడుటచే నిది యభిలము.

4 తత్రతి పాటుతో నప్రకృతవిషయమును బల్కుటచే నిది గండము.

5 శృంగారాదిరసములు తోచునట్లు చెప్పఁబడినప్పునకు వేణుభంగి ర్థముచేయుటచే నిది యవగన్బందితము.

దరరీతి నగము లలరంగఁ

బరఁగెన్ గ్రీష్మర్తులక్షి • భాసురరీతిన్.

8

సూత్ర—(అలకించి వరమానందపరవశుఁడై) ప్రియురాలా! నీగాన మిట్టిదని మున్నె
ఱుంగనుజామీ ఎల్లప్పుడు వినుచున్ననాకే యిట్లున్నదే. ఇంకఁ గ్రోతగా విను
నీసభ్యుల కెట్లుండునో. సాధు! సాధు!

నటి—నాథా! ఈపొగడ్తలకేమి సభ్యుల నలరించినకర్వాత మెచ్చినది మెప్పు.

సూత్ర—నిశ్చయమేగాని నీపాట సర్వసరసజకగేయమని నాకిప్పుడే స్ఫురించినది.
కావుననే మెచ్చుకొంటిని.

నటి—ఇంకముం దొనరించఁదగిన కార్యమునకుం గడంగుట లెస్స.

సూత్ర—చక్కఁగా జ్ఞాపకముచేసితివి. ఇదిగో నకల విఘ్ననివారణండుగ గణనా
ధుని విద్యానాథుని నులింపెద.

చ. జను లెవ రెన్నిదిఘ్నము ల • సాధువధంబునఁ బొందఁజేసినన్

¹ఘనకరుణాసమగ్రుండయి • కాచి యవిఘ్నము గాంగఁ గృత్య మొ
య్యన జరగంగఁజేయు కరుణార్ద్రమనస్కుండవీవు పార్వతీ
తనయ! మదీయకార్యమును • దప్పక సాగంగఁజేయు మీయెడన్. 9

(నేపథ్యమున) ఇదిగో వచ్చుచున్నాను. నాతోఁ గాఁదగినవని నెఱిచేర్చుభార
మును బూనియున్నాను. ఎవరుకాని నన్నుఁగోరినచోఁ జేయఁజాలినంత సహాయ
మొనర్చెద.

²సూత్ర—అర్యా! నేనొనరించిన గణపతిస్తవమును దనదిగా భావించి రాజపురో
హితుఁడు వచ్చుచున్నాఁడని తోఁచెడిని. (పురోభాగము నుపలక్షించి) ఇదిగో
వీర గణపతిభట్టుగారు శిష్యసహితముగా వచ్చుచున్నారు. మనము ముందుజరుగఁ
దగినకృత్యమునకై పోదము రా.

(అని నటిసూత్ర ధారులు నిష్క్రమించుచున్నారు.)

(ఇది ప్రస్తావము.)

1 ప్రవృత్తకాల గుణవర్ణనముచేయుటచే నది ప్రవృత్తకము.

2 “ఓర” యని నిర్దేశించుట నది ప్రయోగాతిశయము.

శ్రీ రస్తు.

విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము

ప్రథమాంకము.

(పిదప రాజపురోహితుడు గణపతిభట్టు శిష్యునితోఁ బ్రవేశించును)

గణ—(మహాహర్షముతో) శిష్యా!

చ. చిరతరమైన యాయువును జెంది మహాన్నతవై భవంబునన్
ధరణిని బ్రోచి దైవకృపఁ దానవహర్తలఁబుత్తులన్ మనో
హరలసమానరూపుల నహార్యబలాధ్యులఁ గాంచి సర్వభూ
వరవిభుడై యశం బలరఁ వర్ధిలుతేని నుతింప శక్యమే. 1

శిష్యుడు—గురుత్తమా! మీరు నెలవచ్చినట్లు దశరథుని నుతింప శేషపునకైనను
శక్యముగాదు. ఇట్టి ప్రభుకిరోమణి యేకాలమందు నున్నట్లు తెలియవచ్చుటలేదు.
కనుకనే,

చ. పరశువుఁదాల్చి హ్రూరుడయిఁ పార్థివ కాననతీవ్రవహ్నియై
నిరుపమశక్తిఁ గాల్చి తగునిర్భరవిక్రము జామదగ్ని నె
క్కరణినొ మోసపుచ్చి ప్రభుఁ కార్యములన్నియుఁ జక్కఁదీర్చెనీ
ధరణివుఁ డీతనిం బొగడఁ దా నజుడైన వలంతి యెట్లగున్. 2

గురు—శిష్యా! పరశురామునిబారినుండి తప్పించుకొనుట యొక గొప్పపనియా,
అరిపడ్డర్థము బాఱితుండి తప్పించుకొన్న మహాత్ముడు కావుననే.

చ. దనుజులబాధ లోర్పుకొనఁ దారసమర్థుల మంచు దేవతల్
చని సిరిభర్త వేడ సురసంతతిబాధ లడంపఁబూని తా
జననము గాంచె నీన్యపునిసద్గమునన్ వనజాత్ముఁ డింత క
న్నను దలపోయఁగా నిల నసంతమహత్వము గల్గునేరికిన్. 3

శిష్యు—బాగుబాగు ! తమరు బాగుగానెలవిచ్చితిరి. సకలచరాచర ప్రపంచనిభుండై, నిజమాయావశీకృత సకలదేవదానవయక్షగరుడగంధర్వవిద్యాధరాదినముదయుండై, యఖండస్వకీయమహిమాదివాకర ప్రభానిభాసితద్విస్తృతానుండై, యాశ్రితజనమందారభూరుహుండై, దీనబాంధవుండై తనరు శ్రీమన్నారాయణమూర్తి పుత్రుండై జన్మించుట సామాన్యపుణ్యలభ్యభాగ్యమా.

గణ—అబ్బాయీ! నీ వన్నమాట పొగడదగినచే. మిక్కిలి చక్కగానున్నది. కాని యాట్లు జన్మించుటకుంగల కారణమెఱుంగుదువా.

శిష్యు—స్వామీ ! చక్కగా నెఱుంగను. తెలిసి ననుఁ గృతార్థునిఁజేయుండు.

గణ—వత్స! విను.

చ. సురలును దైత్యదానవులు • శూరశిఖామణులైన యతులూ
యురగులు లోను గాఁగలుగు • నుద్ధతు లెవ్వరు చంపకుండఁగా
వరములఁ గొన్న యాదనుజఃవర్యుని రావణునికొ వధింప నీ
ధర నవతార మొందె ఫణిఃతల్పుండు లోకగురుండు నేర్పునన్. 4

శిష్యు—స్వామీ ! చక్కగా నా వుపదేశమిచ్చితిరి. ధన్యుండనైతిని. ఐన నాశొక్క సంశయము మనస్సున బాధించుచున్నది.

గణ—సంశయమేల? చక్కగాఁ బ్రశ్నింపుము నీసంశయములందీర్చెద.

శిష్యు—మీవంటి మహనీయులు, ఋషికల్పులగుట నెఱుంగుదురే మో కాని సామాన్య జనులెవ్వ రీవార్త నెఱుంగరు. ఇది యాట్లుండ గతంచేమి?

గణ—అబ్బాయీ! విను.

చ. మనుజుతనొంది నేడు రఘుఃమండనుండై హరిపుత్రైసంచు మే
దినిగల యెల్లరుండెలియు • తీరగు నేని సమస్తకార్యముల్
పనివడిసాగునెట్లు? భగవంతుని రాక నెఱుంగువారె స
జ్జను లితరుల్ తలంతు రొక • చక్కనిమర్త్యునిగా హరికొ మదిన్. 5

భగవంతుని శ్రీయాచమక్రమి విజ్ఞానధనులగు మహనీయులకుంకర్క నితరుల కెఱుకవడదు. సామాన్యమనుష్యులంబోయియుండు హరి సమయము తటస్థించినపు డామాయికార్యముల నవలీల సాధించును ఆకార్యముల నెఱవేర్చువధి నెఱింగిన పిదప నెల్లరు భగవంతుడని తెలియఁగలరు, ఈ విషయములను రహస్యములుగ మది ధీల్గుకొనఁదగు.

శిష్యుడు—గురుత్తమా! కావుననే మీపంటిమహానీయు లామహాత్మనకుం బురోహితు లనంబడుచు నెల్లచేళల నారామదండ్రునిం జూచుచున్నారట. ఆహా! నేటికి నాకునుం దెలిసినది. కృతార్థుండనైతిని. తమ యువదేశముల రహస్యముగ నునిచి కొనియెద.

గణ—నత్సా! ఇంకొక్కమాట.

చ ఘనుడు వసిష్ఠమాని నృపఃకాంతునియింటఁ బురోహితుండుగా ననిశము మంత్రిగాఁగఁ జెలువందుచు నుండుట కేమిహేతువో యని తలపోయు, మాయన మహాత్ముండు గావునఁ బంకజాక్షుండే యనుపమసత్కులంబు వెలయంగ జనించునటంచు నెంచి చే కొనియొక బురోహితత్వమును * గొంకక శ్రీశునిఁజూచు కోరికన్.

శిష్యుడు—(వరమానందమతో) గురువర్యా! చాలబాగున్నది. ఇట్టి మహాత్మనకుఁ గాంగల శుభ కార్యములఁజూచు భాగ్యముగలవారే యదృష్టవంతులు పుణ్యాత్ములు నగుదురు.

గణ—వత్సా! చక్కఁగా స్మృతిపచ్చనట్లు చేసితివి. కాంగలశుభ కార్యము లగుటచే నాకెంతయో లాభము గల్గినది.

తే. చేయఁదగుకృత్యములనెల్లఁ * జేయుచుండు
శ్రీపతి నె నమ్మి యాతండె * చెలఁగి తనకు
సాయపడఁ జక్రవర్తియై * సాధుకీర్తి
గాంచు మనరాజునకు నీడుగలఁడె యొరుండు.

7

²శిష్యుడు—స్వామీ, నమంజనముగా నెలవిచ్చితిరి. ఇట్టివాఁడుకాకయున్న నీరాజునకు నిట్టిచక్రవర్తివిఖ్యాతియు భగవదనుగ్రహము ఎట్లు లభించును?

గణ—వత్సా! నిజమే లోకము నెందతో పరిపాలించియుండ నిట్టి యనదృశమహా విభూత్యాధిక మియనకే లభించుటయు, నితరాలభ్యసత్పుత్రులు భగవదంశములే యనఁదగినవారు కలుగుటయుఁ బైమాటను సార్థకము చేయుచున్నవి.

శిష్యుడు—ఆర్యశిరోమణి! మన చక్రవర్తిగారు రాజ్యభారమును బూనవలసియున్నా రనియు, నగ్రపుత్రుండు సకలజనాభిరాముఁ డై, సుగుణధాముఁడై, రాజ్యరమా

1 కథాబీజమును గార్యకరణరూపమునఁ జెప్పటచే నిది యుపదేశము.

2 పైదానిచే విఫలముగఁ జెప్పటచే నిది పరికరము.

భరణక్షమండై వెలయుట నాతనిం బట్టభద్రుగా నొనరింపఁదలంచి యున్నా
రనియుఁ జెప్పకొనుచుండఁగా విన్నాఁడను. ఇది యథార్థమని యెంచవచ్చునా?

గణ—వత్సా ! లోకులు చెప్పవచ్చును, నీవును వినియుండవచ్చును. ఆ కార్య మవశ్య
కరణీయమై యుండవచ్చును. జరిగినతర్వాతఁగదా మనము సంతోషింపవలయును)
శిష్య—జరగకయేమి? దీని కడ్డుపెట్టువా రెవరు ?

గణ—(చెవియొగ్గి విని) నాయనా, మనమేమో మాటలతోఁ గాలముఁ గడపుచు
న్నాము. అవే వందిమాగధస్తుతిశబ్దములు వినఁబడుచున్నవి. మహారాజుగా రిప్పుడు
పేలోలము చేరినట్లు తెలియుచున్నది. కావున స్వకృత్యము నెఱవేర్చఁ బోవల
యు రా.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు.

(తరువాత యథామర్యాదగా దశరథుఁడు మంత్రులు పారులు ప్రవేశించుచున్నారు)
పసిఘండు—(వరమానందముతో) మహామహీపాలకా, తమ పూర్వపుణ్యము సమం
చితమగునదియే కావునను, సర్వేశ్వరుండు పురాణపురుషుండు పురుషోత్తముం
డాదినారాయణుండు నీవిషయముల నత్యంతప్రసన్నుఁడయి యుండుటచేతను
గండములుగడచి సుఖముగనుండు నత్యచయము చేయఁగదా.

దశ—ముసీంద్రా ! తమ యాశీర్వచనప్రభావమే నాయభివృద్ధికింగారణము. అదియే
భగవంతుఁడు నాపై ననుగ్రహ మునుచునట్లొనరించెను. కాఁబట్టియే,

సీ. తననామధేయంబు ♦ వినినయంతనె భీతి

భటనాయకులు వడిఁ ♦ బాటిపోవఁ

దనదురాకను గాంచి ♦ ధైర్యముల్ వదలంగ

యోధాగ్రులు భీతి ♦ నొంది సఱవఁ

దనపరశ్వధధారఁ ♦ గని గుండె లవియంగ

భూపతుల్ తనువుల ♦ భూమి కొసఁగఁ

దనసింహనాదంబు ♦ విని రాజమాత్రులు

విహ్వలించుచు ననువితతి విడువఁ

తే. జండనోర్దండబలదర్పమండితారి

వీర కాననసముదయవితిహాత్రుఁ

డానతామర్త్యసముదయుఁ ♦ డట్టిపరశు

ధామునకుఁ జిక్కి బ్రదికితి ♦ మోముహాత్త.

వసి:—రాజేంద్రా! మీకవశమైన భావ సమధికఫలంబు, మీనోములపంటె, మీపెన్ని ధానము, మీప్రాజ్ఞ దానప్రతిఫలంబు, జగత్కల్యాణంబు, నని యెన్నియేని విధంబుల ననారతంబు నుతింపందగు భవదగ్రపుత్తుని కౌర్యసారంబు సాయముగా నుండఁ ద్రిలోకంబు లొక్కటియైనను, శతానంద పురందర ప్రభృతి బృందంబు వానికిం బెనుప్రాప్తై నిలిచినను వెనుదీయం బనిలేదన నీకఁ బరశురాముని మాట యెఱికి?

దశ:—మునివర్యా! ఏమన్నను భయంపడనుగాని పరశురాముఁ డన్నమాత్రమున నా ప్రాణములు తల్లడిల్లుచుండును. వీలన,

చ. తనభుజమందు గొడ్డలిని • దాల్చి లయాంతకభీకరాకృతిం
గొని శరచాపముల వెలయఁ • గొంకొక యింతయులేక యొక్కఁడే
జనవతి చిక్కునా పెలుచఁ • జంపుదునా యనునాతురంబు పై
కొనఁ జనుదెంచు నాద్విజునిఁ ఘోరరణోత్సుకుఁ గాంచి నాఁడఁజ్ఞా.

వసి:—అంతటి భీకరాకారుండగు పరశురాముం డేమి చేయంగలిగె?

దశ:—మునీంద్రా! వారు వచ్చుచున్నారని విన్నమాత్రమున నాగుండెలు బద్దలైపోవు చుండును. నేనెంత ధైర్యము తెచ్చుకొన్నను నిలువకుండెను.

వసి:—ఆమీద.

దశ:—తమ యాశీష ప్రభావమున నాసమయమున నాకొక్కయొక్క తోఁచుచుండెను.

వసి:—ఏమాయొక్క?

దశ:—

చ. కరమునఁ గంకణంబు ముఖఃకంజమునం దొకవెంతఁ దెల్పుచున్
గరము వెలుంగునట్టి తిలఃకంబును బచ్చనియంబరంబు సుం
దరమగు దేహమందుఁ దగఁ భాత్రివిభుం డెవఁ దొప్పు నాతనిన్
ధరణిసురుం డెటుంగు మది • దప్పక పెండ్లికుమారుగా మునీ. 10

వసి:—తలంది?

దశ:—ఆరాజకుమారునిపై నెంతదుర్వారశ్రోధ మున్నను నొకమాటు కన్నెత్తి యైనం జూడక పోవును.

వసి:—సంతోషము. అటులైన రాజులందఱు పరశురాముని బారిఁ బడి వ్రుందనే?

దశ:—ఈనియమ మాతనికింగల దని యంద ఆఱుంగరు. కావునఁ జౌరుషమూని
వచ్చు నాతనిపై నడరి హుతవహాభీలజ్వాలాబున కాహుతియగు శలభంబులది
పోల్చి పరశువున కాహుతియైరి.

వసి:—ఆవిషయము తమ కెట్లు తెలిసినది?

దశ:—మకార్తి పుంగవా! మనసామంతరా జొకఁడు దైవవశంబున నుద్వాహముచేసి
కొనుచుండఁగా భార్గవరాముం డేతెంచి పురంబుఁదొచ్చి రాజగృహంబుకడ కేసి
తద్వార్తభాగంబునఁ గట్టఁబడియున్న పచ్చనితోరణంబును గాంచి యడిగి యది
వివాహసమయకల్పిత మగుటం దెలిసి విసిగికొని మఱొకతావునకుం బోయెనట.
ఈవార్త నాకుం దమచూడీకప్రభావమునఁ దెలియుఁగా నాముని పెండ్లికొడుకుం
జంప నట్టి నియమముగలవాఁ డని నిశ్చయించియు, నేసమయమున పచ్చునో యని
జంకి నిరంతరము పురబకిర్వార్తమునఁ బచ్చనితోరణమును గట్టింప నాజ్ఞాపించి
మృషమని యాతఁడెఱింగినఁ గొంపమునుఁగు ననుభయంబున నెన్నియో సహ
స్రంబులు వివాహములు నేసికొంటిరి. పలుమాయలువచ్చియు నాతోరణమును
గాంచి వండ్లు పటపటలాడించియుఁ, బురంబు సొంతొల్లక వెడలిపోయెను. కాఁ
బట్టి బ్రదికియున్నవాఁడఁగాని లేకున్న యము నింట నెప్పుడో ప్రాంతకాఁపై
యొందును.

వసి:—శ్రుభుకరోమణీ! శ్రీరామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులపంటి కుమారులు ఋగ్యజు
స్సామాధర్వము లనఁబడునాల్గువేదములం బోలి పుట్టవలసిన యదృష్టము మీకుం
గల్గియుండఁగాఁ బరశురాముఁడే కాఁడు లయాంతకుఁడైన నేమిచేయంగలఁడు.

దశ:—మహాత్మా! నాచిన్నా రివసికూసల వేదములతోఁ బోల్చుట తగునా యని యడుగఁ
జాలకున్నాను. గురువుల తాత్పర్యమేమో.

వసి:—భూపవతంసమా! విశ్వామిత్రమహామని పచ్చియున్నపుడు కొన్నినిషయములు
చెప్పియుంటిని. మఱిచిలిరి కాఁబోలును. మరలఁదెలిపెద. ఆవధరింపుఁడు. ఋగ్వే
దము దండనీతిని, బ్రయోగోపసంహారములఁ దెలుపును. కాన దానితో శ్రీరా
మచంద్రునిబోల్చుట నిఖిలదృష్టరాక్షససంహార మియనకు ముఖ్యమని తెలి
యఁదగ. యజుర్వేదముతో లక్ష్మణుంబోల్చితి. దానింబట్టి స్వకర్తవ్యము నెఱింగి
విధినిషేధముల తత్త్వముం దెలిసికొని ప్రవర్తించుట యతనికి ముఖ్యమని తెలి
యుము. సామవేదముతో భరతునిబోల్చితిని. కేవలభక్తిపరవశత్వమును ముఖ్య
మని యది తెల్పును. కాఁబట్టి భరతునివని శ్రీరామచంద్రుని యాజ్ఞానుసారము

పర్తిండుటయని తెలిసికొనుము. ఆధర్వణవేదముతో శత్రుఘ్నునిబోల్పితి. భయం కర శత్రుమారణోపాయ మావేదము బోధించును. కాన నామధేయము సార్థకముగాఁ జేయుట యతనికిం గర్తవ్యమని తెలియఁదగు. ఇనియ నాభావము.

దశ:—పరమానందము. పరమానందము. మహాశ్చలవాక్య మమోఘము. అది యట్లే జరిగుఁగాక.

¹వసి:—అందులకేమి సంశయము. ఎవరి కేనికర్తవ్యమో యని వారు చేయఁచుదురు. లోకులెల్ల రట్లే చేయవలయు.

దశ:—(స్తరణ మభినయించి) మునీశ్వరా! నేఁజేయఁదగినపని నిర్వహించుమనుటను జక్కఁగా నుపదేశించితిరి!

వసి:—దేశకాలముల తెలియఁగఱిగిన మీఠ నేబదులు చెప్పవలసిన దేమున్నది?

దశ:—మహాత్మా! నేనును చిరకాలమునుండి యీవిషయమునే తలంచుచున్నాను. ఏక్షణమున రామచంద్రునకు సకలభూలక్ష్మిని జేహారఁ జేయుదునా యని యుద్విష్టారుచున్నాను.

వసి:—యతొందుల కావనిచేయక నిలిపితిరి?

దశ:—ఇప్పుడే యీభారమంశయు నాచిన్నారి రామచంద్రునిపైఁ బెట్టక కొంత కాలము నేనే భరించి యాతని సుఖానందపరవశునిం జేయ నుద్దేశించి కొంతకాల మూరకుంటిని.

వసి:—ఎంతకాల మిట్లు జరుపుచుండవలయు ననియో తమభావము.

దశ:—చా కీభారము దుర్భరమని తోచువఱకు.

వసి:—మీకింకను దుర్భరమని తోచలేదు కాఁబోలు?

దశ:—మునీంద్రా! చిరకాలమునుండి భూభారము దుస్సహమనియే తోచుచున్నది. ఒక్కొక్కప్పుడు రాజ్యలక్ష్మి యెదుటనిలిచినట్లు కనఁబడును.

²వసి:—ప్రభువుల యభిప్రాయము ననుసరించియుండు రాజ్యలక్ష్మి కిట్టి యానందపారవశ్యము క్షాఘ్యమే.

³దశ:—అట్టి శ్రమయములలో రఘునంశసంభవుల యందఱు సంరక్షణము నీదియే యని మనస్సుచేఁ బ్రార్థించుచుందును.

వసి:—ఆమీఁద?

1 బీజనిష్పత్తిచే నిది పరిస్థానము. అర్థసంప్రధారణముచే నిది యుక్తి.

2 సుఖాగమముచే నిది ప్రాక్తి. 3, బీజాగమముచే నిది సమాధానము.

దశ:—ఆనుచుదేవి కొన్నిమాటలు చెప్పినట్లుకూడ వినంబడుచుండును.

వసి:—ఏమనియో.

దశ:—యొక్కవయస్కుడై, నీలికాస్త్రకుశలుడై, తూరుడై, ప్రజారంజకుడై చెన్నారు నీయగ్రపుత్రిఁడు తనజన్మము సార్థకమగునట్లు దుష్టనిగ్రహరూపమైన పౌరుషము నెఱిసి విశిష్టశిష్టపరిపాలనరూపమైన స్వధర్మము నిర్వహించును గానఁ గొంతకాలమునకు నీవుచేయఁదగు కార్యమును జేయుమని చెప్పినట్లు స్పష్టముగ వినంబడుచుండును.

1 వసి:—కొంతకాలమున కనుటచే విచారము, స్వకృత్యము నెఱవేర్చుచునుటచే హర్షము, నొక్కమాటు మనస్సున నుదయించుచున్నది.

దశ:—ఇట్లు పలుసారులు పచియించి యామె నమ్ముఁజెందించి పోవుచుండును.

2 వసి:—ఆమె యిట్లు చెప్పికూడఁ జాలదినములాయెఁగదా. కనుక మీమనోభావము మంత్రులకును బౌరులకును దెలిసి యావలఁజేయవలసిన యభిషేకమహోత్సవము శ్రీరామచంద్రునకుఁ జేయుట మంచిదని నాభావము. ఆమీఁద దేవతలయొద్దేశ్య మెట్లుండునో యిట్లు కార్యము నెఱవేఱఁగలదు.

దశ:—మంచిది. మంచిది. మంత్రులందఱు నాచెంతనుండి వినచునే యున్నవారు. ఇంతకుముందే నేను తెప్పఁగా వనియు నున్నవారు. వారితాత్పర్యము నే నెఱుంగుచును. ఐన నీవుడుకూడఁ జెలుపవలసినదే.

వసి:—(మంత్రుల ప్రక్కకుం దిరిగి) మంత్రులారా! ప్రభువుగారి యభిప్రాయమును విన్నారు కదా? దాని నెఱవేర్చు బూనవలయును.

3 మంత్రులు:—పరమానందము. రాజుగారి యొద్దేశ్యము తమయభిప్రాయముఁ గూడ. బాగున్నది. పౌరులకుం దెలిసి రాజానుమతి నీకుభ కార్యమును వైశంబనాగింతము

వసి:—మంత్రీవర్యులారా! మీయభిప్రాయముకూడ నా భావములతోనే కలియుచున్నది. (అని దశరథునివైఁ జూడ్కి నిగుడించి) సర్వసచ్చత మగు నీకుభకార్యమున కెవరు సమ్మతించరు?

4 దశ:—ఇక్కఁ బౌరుల కీసువార్త నెఱిఁగించి వారి యనుమతినొందినపిదపఁ గార్యము నకుం బూనవలసియుండును. కాని (అని యూరకుండును.)

1 సుఖదుఃఖహేతువుచే నిది విధానము, 2 రహస్యమును వెల్లడిచేయుటచే నిది యుద్దేశము, 3 బీజమున కనుపగు ప్రకృతకార్యము సారంభించుటచే నిది కరణము.

4 గొంతుతో జూచుచున్నచే నిది జేగము.

వసి:—ఇంక నేమో కొంతయున్నట్లున్నది. తెలువదగు నేని చెల్లుడు.

దశ:—మితోఁజెప్పదగని విషయ మేమియున్నది? సమయ మిదికాదని యూరకున్న వాడ. ముఖ్యముగా విమర్శింపదగిన విషయ మేది. రహస్యమంటపమున నాసంగ లిని జెప్పవాడ. ఇంతలో నిది మనస్సున సరిచేసికొని తెలిపెద. ఆవిచారమున దొలగించిన నిక నేనుద్దను లేక కార్యము నిర్వహింపఁబడు.

వసి:—“శ్రేయాంసి బహువిహ్నాని” యన్నట్లు గొప్ప ప్రయత్నమునకు సంతరాయ ములు పెక్కులుండును. అవియన్నియు నొకరిలింగి దొలగించుకొని కార్యమును గొనఁపొందుట ధీరవత్తము. కాఁబట్టి ధీరవర్త్యు డనఁబడు నీవాత్మలో నెంచి చేసినది నిర్విఘ్నముగాఁ గొనఁపొందుగాక! ఆమీఁద దేవతల యాశీర్వాదన మెట్లో యట్లే జరుగఁగలదు.

దశ:—

చ. నిరతము సత్యవాక్కులనె • నెప్పివచించుచు శాస్త్రరీతులం
గరము నెఱింగి యోగరతిఁ • గాంచి మహాత్ము లనంగఁ జేరుని
ద్ధరణిని గాంచి ఖ్యాతిఁ దగుఁధన్యులు మీరు భవత్కృతంబు నె
క్కరణి ఫలింపకుండు? శ్రుతికాండవిదుత్తమ తాపసోత్తమా. 11

వసి:—సర్వజ్ఞులై, చిరకాలము సకలవిధములగు ధర్మములనెఱింగి రాజ్యముం బ్రోచిన మీకుఁ జెప్పవలసిన దేదియును లేదు. ఐన నాయుందలి వాక్యల్యమున మీ రడుగు చుందురు. భగవదుద్దేశ్యము, నెఱిపేఱకపోదు. మీకేవిషయమునను గూడవిచారము మనుష్యయత్నమున రానేరదు. ఆమీఁద భగవదుద్దేశ్య మేమో మన మెఱుంగము.

దశ:—తమయాశీః ప్రభావమే నాయభివృద్ధికి హేతువు. శేషు రహస్యమండపమునఁ
* గూరుచుండి విషయము నిద్దానిం చెలిపెద. ఆమీఁదఁ గాఁదగినదియగు.

¹వసి:—పౌరులయభిప్రాయమును చెలిసికొనియెద. మేమందఱును మరలఁగూడి సంత్రులించుకొందుము. అందులకై పనినియెదము.

(అని వసీష్ఠాదులు నిష్క్రమింతురు.)

(ఇది ముఖసంధి.)

(తెరహాపల)

మ. భరణిపాలకచంద్రుఁ డీతఁడు కృపం • దాఁ బూని యుర్విజనో
 త్కరమున్ రంజిలఁజేయుచున్ జగతి. జన్మగంఁచె రాజాహ్వాయం
 బును తేజంబు నటంచు నీదయన సిఁతోన్మల్లాసముం బ్రీతిఁ జూ
 చురతిం బూనెనొ యన్నరీతి నరుణాంశుం డొందె బూర్ణాంశుఁడై
 సరిగా నంబరభాగమున్ దశరథఁడై పాలచూడామణి 12

దశ. — (అరికించి పారులు లోనగుచు గాంచి) మీరందఱు అభీష్టకార్యాచరణమునకై
 పొండు, నేను సంతకపురమునకుఁ బోయెదను.

(అని యందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ప్రథమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ రస్తు విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము

ద్వితీయాంకము.

(తరువాత వృద్ధబ్రాహ్మణుడు ప్రవేశించును.)

¹వృద్ధః—(అనలో దానే సంతోషించుచు) పెక్కుసంవత్సరములకుండి కాసల్యాదేని సాశ్రయించియుంటిని. నేటికి నావాంఛలన్నియుఁ దీర్చుకొనుకాలము తటస్థించినది. కొలఁది దినములలో శ్రీరామచంద్రునకు యువరాజరాజ్యాభిషేకోత్సవము జరుగఁగల దను కింపదంటి వినఁబడినది. నాభాగ్యము పండినది. నాగృహిణి నోములు ఫలించినవి. ఇంక నచిరకాలమున నాగృహిణిని సర్వాభరణసంకోభితాంగినిగాఁ జేసి కన్నులారఁ జూచి సంతోషించెద. ఆహా !

చ. సకలకలాప్రవీణుఁ డయి • సజ్జనసన్నతసద్గుణాధ్యుఁ డై
యకలుషచిత్తుఁ డై రిపుల • నందఱు గెల్చి ఘృణాంబురాశి, మో
దకలితుఁ డాశ్రితాశ్రయవనదతుఁడు నై యభిషిక్తుఁ డైన జా
నకిపతి వేఁడి ద్రవ్యము ఘనంబుగఁ గైకొనువాఁడఁ బ్రీతితోక. 1

తే. వృద్ధుఁ డయ్యెను దశరథుఁ • డింకమీఁద
నిన్నుఁ జక్కఁగఁ బోషించు • సరఃతి యన
నీతఁడే యని రాము సహీనవిభవు
రాజ్యరమ కాంచుచున్నది • రమ్యదృష్టి. 2

తే. సుజనపూజితు శ్రీరాముఁడొ • టిసాలు
నిగ నొనర్చుట చక్కఁగాఁ • దగినపనియె
రాజ్యలక్ష్మీయు శ్రీరఘురాము భుజము
నందె వర్తింపఁ గోరుట • యర్హమిపుడు. 3

1 లోపల మధ్యాహ్నమున పర్జింపుటచే గభాభాగము విచ్చిన్నముకాఁగా దాని మరలఁ దెల్పుటచే నిది బిందువు. 2 రాజ్యందిర శ్రీరాము నాదృతిమై నభిలషించుటను సూచించుట నిది విశాసము.

(కొంచెము ముందు నడచి) ఓహో ! ఇదిగో కాసల్యాదేవి పరిచారము డగు శుభవర్త వచ్చుచున్నాడు.

శుభ:—(ప్రవేశించి) పృథ్వీభూసురపుంగవా ! నమస్కారము.

పృథ:—శుభవర్త యా. చాలదినములాయె నీతోసంభాషించి పీటపడదాయె. విశేష సంచారముచే బడలితిని.

శుభ:—ఇపుడే యిట్లున్నదే. ఇంక శ్రీరామచంద్రుని పట్టాభిషేకమహోత్సవము రానున్నది గాన నూర్పులవిడుచుటకైన దమ కవకాశము దొరకదు కాబోలు.

పృథ:—(కనలదాను) నాయూహనిజమే. మొన్ననిన్న విన్నమాటలన్నియు వాస్తవములే. ఇంక సంశయించు బనిలేదు. గృహిణిని సకలభరణభూషితరాలపు గర్జుని దీవించవచ్చును. (ప్రకాశము) ఏమేమీ ! మహాసంతోషవార్తను తెప్పితివి. ఎవరో నిన్న మొన్న గుసగుసలామకొనుచుండగా వినియుంటినిగాని, చక్కగా నర్థమిచ్చితిని. ఇంక నవ్వువచ్చును. చిరకాలమునుండి దేవిగారి సౌధము నాశ్రయించి యున్నసంగతి నీకు తెలియనిదియా ! పెద్దవాడను. సమయమున నేమో తోచి సంత సాయముచేయవలయు, నాస్థితి నీవెఱుంగనిదియా.

శుభ:—బాగుబాగు ! మీరింత చెప్పవలయునా. దేవిగారికి దమమాట యన్న మిక్కిలి ముక్కువ. మీరొకపూట రాకున్న నామెగారి కేమియుండోచదు. నా సాయమేల ? మీరు నాపై దయ నునువలయును.

పృథ:—కాదయ్యా ! నర్వదా చెంతనుండువాడవు నీవు కాబట్టి సమయము ననుసరించి యొక్కొక్కమాట విడుచుచుండవలయు. ఒక్కప్పుడు కాకున్న నింకొక పుడైన నది ఫలించక మానదు. ఇంతకన్న సుసమయము దొరకదు. పట్టాభిషేకోత్సవము మాట నిశ్చయమే కదా !

¹శుభ:—ఆర్యా ! ఎంతమాత్రము సంశయ మొందవలదు. బహిరంగము గానీయకుము. ప్రయత్నము లేకయున్న నీమాటపుట్టదు. ఇంతకాలమునుండి మనము వింటిమా. శ్రీరామచంద్రుడు ప్రాప్తవయస్కుడు. సకలవిద్యలయందారితేరినవాడు. అమానుషకృత్యముల నొనర్చి దేవతావినయిం గాంచిన మహాత్ముడు. నారాయణుని సంకమువలన జన్మించిన మహాపురుషుడు. కావున నింక నాయన కీయభిషేకోత్సవము జరగుట కేమిసంశయముగలదు ?

1 దృష్టప్రస్తుతసర్పణముచే నిది పరిసర్పము. దీనిచే బ్రతిముఖసంధి ప్రతి ప్రాచీనయ్యు.

వృద్ధ:—నత్యమే. ముందెట్లు జరుగునో మనబోంట్ల కెట్లు తెలియును.

శుభ:—తెలిసినట్లే. కానున్నది కాక మానదు. మనయదృష్ట మెప్పుడో యొక్క సారి ఫలంపక మానదు.

వృద్ధ:—శ్రీరామచంద్రు డిపు డేమిచేయుచున్నాఁడు ?

శుభ:—అర్యా ! మహాత్మాహమతో మిత్రమండలి గొలువ నాసీనుడై యిట్టకథా లాపములం గొంత ప్రొద్దుపుచ్చి తల్లిగారిని సందర్శింపఁ జోయెనని వింటి. ఇంక నే నిట మనబంటు సరిగాదు. త్వరగాఁ బోయి నాకృత్యములందుఁ బ్రమాదం పడక యుండవలయు. సెలవా.

వృద్ధ:—మంచిది నామాట మఱువకుము. నేనును సమయమును జూచి వచ్చెద.

(ఆని యిరువురు నిష్క్రమింతురు.)

(ఇది చూళిక.)

(సౌధమున రామచంద్రుఁడు కొనల్యయుఁ బరివారమును బ్రవేశించుచున్నారు)

రాము:—అర్యామణీ! జననీ! నేఁ డుదయమే దిర్ఘమునకు రమ్మని యాజ్ఞయైనదని తెలిసినది. జనకాజ్ఞచే నొక రాజకార్యము నిర్వహించుచుండి రాజాలక కొంత తడవుచేసి వచ్చితి. త్వరింపవలయు.

కాస:—నాయనా! నాపుణ్యములపంటవగు నీయందు త్వరింపఁదగిన యవరాధమేమి గల్గినది. ఒకపూట చూడకున్నను నాకెంతయో కొఱ తగనుండును. అందులకే నిన్నుఁ బిలిపించితి. నీవొనరించుచున్న పని వింటిని, నర్హదా రాజకార్యభారమగుఁ దలై యెప్పు డుండువా యని యుద్విఘ్నముచున్నానురా తుష్టా.

రాము:—

చ, జనకుండు దుర్భరంబయిన * త్తౌభరముం గయిదండమోయుచుం
 1డ నెలమి మీఱ హాయిగ విడంబనముల్ చెలువారకుండునో
 జననిరొ యిప్పుడే సరిగ*త్తౌభరముం బయిఁ బెట్టుకొంచు నే
 పునఁజరియింపనేల ? మదిఃపూనదు దానిఁగొనంగ సుంతయున్.

కాస:—నాయనా! నీవన్నమాట కొంతవఱకు నిజమేగాని చిరకాలమునుండి యెన్ని యోవ్రతము లుపవాసములుచేసి మనశ్శేషమునొంది వార్తకంబున నున్నదాన. విశ్వా మిత్రుఁడు వచ్చినపుడు నామనం బెట్టివరితాపవశమైతిమన విప్రునిబ్రాహ్మణుల జాల. పరశురామునిం గాంచినప్పటివిషయమును తెప్ప నకకాశియేలేదు అగం

1 యవరాజుపదమునందు నిచ్చలేమిఁదెలుపుట నిది విమాతము, 1925

డము లన్నియుఁ గడచి నిన్న మొన్న గా హాయిగా నిదురించుచున్నదాన. ఈనాటికి నీవు నాకన్నులకుంపఱి భార్యసహితుడవై తిరుగుచుండఁ గాంచి పరమానంద సాగరమున నోలలాడుచున్నదాన. ఇట్టి నేను,

చ. తనువిది యస్థిగంబు గురుశిష్యుఁడు కాలుఁడు మ్రింగఁ జూచు నొ
య్యన నెపుడో యెఱుంగ, సమయంబునఁగాఁగల కార్యమైన నా
మనము సుఖాల్లిఁ దేలును గుఱిమారక యీశుభసిద్ధి యైననా
జనిఫలియించు నంచెపుడు * స్వాంతమునం దలపోయుదానఁ జూ.

పరివారము:—రామచంద్రా! దేవిగారికోరిక త్వరగా ఫలియించుఁగాక. సకలవిశ్వంభ
రాభారము భవద్భావమున నిల్చి వెలయుఁగాక. మీరును దల్లిగారియూనతి జవ
దాఁటక యామెకు హృదయానందమును సమకూర్చు బ్రయత్నింపవలయు.

1 రాము:—జననిగారి యాజ్ఞానుసారము తప్పక ప్రవర్తిల్లువాఁడ. ఇసుమంతయైన మీఱు
వాడనుగాను.

పరి:—తమకెప్పుడుగాని దేవిగారియూనతి మీరువారు కా రనుట నృప్తమే. ఐన
దొందరపడి యిట్లు విన్నవించితిమి.

రాము:—తల్లిగారి యభీష్టము సిద్ధింపక మానదు. ఐన దానికిఁబగినసమయము దేవతల
యృద్దేశ్యము ననుసరించి ఫలించును.

పరి:—నేఁటికి మామనన్నులు కుడుటఁబడినవి.

చ. తల లొకవేయిగల్లు ఫణిఁతల్లజుఁ డెంతయుఁ బూన్కి మోయఁగా
బలమును దర్ప మొప్పు రవివంశమహీపతు లెల్ల న్యాయమై
చెలఁగెడు రీతిఁదాల్చుఁగను * శ్రీలఁ జెలంగెడు భూమికాంత యు
జ్జ్వలమగు నీభుజంబునను * జాలసుఖస్థితి నొందుఁగావుతక.

2 కాన:—వత్సా! వీరిహ క్షేప్యుడు ఫలించునో, ఎపుడు పట్టాభిషిక్తుడవై జానకిం
గూడివచ్చి నాకు నమస్కరించిన నిన్నుఁ గన్నులారఁ గాంతునో యని వేడుకపడు
చున్నాను.

రాము:—కల్లీ! తమయభీష్టము నెఱవేఱునట్టానర్హుటకుఁ దండ్రిగారుగీదా యద్దులు.

కాన:—నాయనా! విశ్వంభరాభారనిర్వహణానమధుండయ్య నీతండ్రి యింకను
నీకేల యెప్పుని యొప్పుఁజెప్పకున్నాడో తెలియఁజాలకున్నాను.

1 తొలుత నిచ్చయింపని పదమున నిచ్చవలయుటచే నిది శవము.

2 అసురాగహేతు వగు సుపాయముచేఁ జెప్పఁబడుట నిది యుపన్యాసము.

రాము:—

చ తనయుఁడు దుష్కరంబయిన ధారణిభారముఁ దాల్చునంత శక్తిని గనఁ డింకఁ గొంతఁనఁ దీరిచి యవ్వల నొప్పుజెప్ప మేలని తలపోసి నాపయిఁ గలట్టికృపాతిశయంబునం దనం తన ధర నేలువాఁ డని మఁనంబున నెన్నఁదగుక సతీమణి.

కాన:—వత్సా! ఆమాట నిశ్చయమే. కాని మీతండ్రి కామాకులచిత్తుఁడు. విశేషించి కైకకు లొంగియుండును. కాబట్టి,

రాము:—(మాటకడ్డమువచ్చి) ఐననేమి? ఆమెయు నాయం దపరిమితానురాగము గలది. నన్ను భరతునికన్న నెక్కువగఁ జూచి యాదరించును.

కాన:—(అత్తగతము) ఈమూరుఁ డేమియుఁ గవటమెఱుంగఁడు. కావున నంపటిని నమముగాఁ జూచుకొనును. కైక యభిప్రాయ మిట్టిదని యీతనికిం దెలిపి నిర్మల మనస్సుకనుఁ గలఁకపుట్టింపక యూరికుండుట మంచిది. (ప్రకాశము) ఆమాట నిజమే. కాని సర్వదా ఆమెయింట నుండుటంబట్టి యొక్కకాలమునఁ జేయఁదగిన కార్యమును జేయఁదని తెల్పితి. ఆమాయలాడి నాయం దనురాగ మునుపకుండ నెన్నియో కృత్రిమములు వన్ని రాజు మనస్సును త్రిప్పుచుండును.

రాము:—కల్లీ! రాజకార్యపరంపరలో ముసింగి యుండుటచే ద్వరగాఁ బనులన్నియుఁ జేయ వలనుపడదని చెప్పట బాగు.

కాన:—నాయనా!

ఉ. ఎన్నఁడుగాని కర్మశమ ధ దెవ్విధి నైనను గాక మార్దవం బన్ని తెఱంగులం గని కృపార్ద్రమునై తగు నీదుచి త్తమో
 2 యన్నరొ వెన్నకన్న ననయంబు మృదుత్వముఁ గాంచు గాననే మన్ననఁ గాంచె లోకమున ధ మానితపండితపాళిచే గడుక.

రాము:—ఎన్నఁడుగాని తండ్రి గారు నాకొఱకుఁ జేయఁదగుకృత్యములలో నాలసింపకు సుమీ.

కాన:—నిజమే కాని నాయదృష్టము ఫలించు పంతమెపుడో యప్పటికిఁగాని వారి కా పనిచేయుత్వర గలుగదు.

పరి:—ఈశుభ కార్యము త్వరలోఁ జరుగఁగలదను గుఱుతులు కనఁబడుచున్నవి.

1 ప్రత్యక్షనిష్ఠరచనముచే నిదివక్రము

2 అనురాగ ప్రదర్శక ప్రకృతవర్ణనముచే నిది పుష్పము.

కొన:—ఆవిష్కములు ఫలవంతములై నచో మనయదృష్టమే యనవలయు.

పరి:—దేవీ! నిన్న మంత్రులతో రాజుగారేమో యాలాచించుచుండిరని విన్నాము.
ఈవిషయమును గుఱించియే యెయ్యండను.

కొన:—సరే. తెలియగలదు. శేషోమాపో బయలుపడక మానదు కదా.

దోవారికుండ:—(ప్రవేశించి) జయము జయము యువరాజా! జయము జయము దేవీ!
నుమిత్రాదేవిగారు పరివారముతో వచ్చి యున్నారు.

కొన:—శ్వరగాఁ బ్రవేశపెట్టుము.

దోవా:—మహాప్రసాదము. (అని నిష్క్రమించును.)

నుమిత్ర:—(పరివారముతోఁ బ్రవేశించును. రాముఁ డామెకు ననుసక్తరించును.
అందఱును గూర్చుచుందురు.)

కొన:—సోదరీమణీ! ఏమో నీమోము క్రొత్త వింతకాంతిని దెలుపుచున్నది.

నుమి:—విశేషమే కలదు.

కొన:—నిన వేడుకపడుచున్నాను.

నుమి:—అక్కగారూ! మనరామచంద్రునకుఁ బట్టాభిషేకము జరుగఁగలదని యంద
అనుకొనుచున్నారు.

కొన:—అంద అనుకొనుటయేనా.

నుమి:—నేడు నాపరిచారిక పౌరులందఱు జుల్లాసముతో నేయింటఁజూచినను ఈమా
టలే చెప్పకొనుచుండఁగా వింటినని చెప్పినది. సంతోషము పట్టఁజాలక మీతో నీ
సవార్తను జెప్ప వచ్చితిని.

కొన:—నెమ్మనంబున నామేలే కోరుచుండునీ కీయానందము యుక్తమేకాని యీను
వార్త దృఢపడునో లేదో చెప్పఁజాలను.

నుమి:—పౌరు లత్యానందముతో గృహముల నలంకరింప వేడుకపడుచున్నారట.
వారికి స్వప్తముగాఁ దెలియకున్న నెండుల కట్టియుత్సాహము నొందియుందురు?

కొన:—సోదరీ! నీమాట వేగముగా ఫలించుఁగాక! (దక్షిణాక్షి బాహుస్పందనము
జేంచి తనలో) ఏల యాయశుభశకునము లిట్లు కలిగినవి? కైక కిది యిష్టముగా
నుండజేమో. ఐన భర్తతో నేమైనఁజెప్పి మాన్పించునేమో, సర్వేశ్వరుండు నావు
త్త్రున కాయారోగ్యభాగ్యములం బ్రసాదించుఁగాక. (ప్రకాశము) ఇతరు
లేవ్వరు విష్ణుములు గూర్పకయున్నచో మనము స్వప్తముగా నీశుభవార్తను వినఁ
గలము.

సుమి:—ఈశభకార్యమున కెవ్వరు విఘ్న మొనర్పఁగలరు? ఎవరట్టి కునుతులుందురు? శత్రువులేలేని రామచంద్రుని శుభముజూడ నిచ్చయింపనివా రిహికమున నిప్పటికి లేరనుట స్పష్టము. ఇంక నట్టివారు పుట్టుదురేమో.

కౌస:—(రహస్యముగా) కైక యేమే నభ్యంతరము కల్పింపకుండునా, ఈమాట మన స్సులొనే యడంపుము.

సుమి:—ఈకార్యమునకేయభ్యంతరములును గలుగవు. అట్టి గట్టినమ్మకము నాకున్నది. కులదైవములఁ జక్కఁగాఁ బ్రార్థించుట యిప్పుడు కర్తవ్యమని నాకుం దోచుచున్నది.

సీ. వందారుజనగణః మందారుఁడై నతే

బృందారకుం డగు ధివిష్ణుమూర్తి

కామితప్రదుఁ డయి ధి కరుణాసమగ్రుఁడై

మునిసన్నుతుం డయి ధి తనరు శివుఁడు

భక్తకాంతౌదాన ధి పరమవ్రతుం డయి

సంతతానందుఁడౌ ధి శతధృతియును

ద్రుజగత్ప్రభుండు ధి దేవపర్యండు

భాగ్యోన్నతింగను ధి వాసవుండు

తే. వాంఛలను దీర్చి యపమృత్యుఃపాధ మాన్ని

యామువు నొసంగి భాగ్యంబు ధి లండఁజేసి

కాచుచుండురు గాక యేకరణి తెప్ప

లతులం గాచుచుండునో ధి యల్లు సతము.

9

ఏకరణమున యుపరాజులై భద్రగజంబుపై నధిష్ఠించి శ్వేతాకపత్రంబును, సురుచిరచామరంబులును జేలువార, వందిమాగధప్రముఖులు వినుతింపఁ, జారు లభినందింపఁ, గవీశ్వరులు నుతింపఁ, బండితు లాశీర్వదింపఁ బురమునందిరిగి నాకడ కరుణించిన నిన్నుంగాంతునో యని నామనం బుద్విష్టారుచున్నది. నాయనా! జరాభారమునమునింగి చిరకాలము వంధ్యయను నపకీర్తిం గాంచి పెద్దలయాశీకప్రభాపంబున, భగవంతుని యనుగ్రహంబున, నాపూర్వజన్మపుణ్యపరిపాకంబున, నిన్నుంగన్నదాన. నవత్నుల మాటల నవయవంబులు చిట్లుబుర్రావ నోర్చుకొని నీవుపుట్టినదాదిగా మీతండ్రి కరుణకుం బాత్రురాల నై హాయిగా నున్నదానను. అనుభవించిన కష్టములకును, పడినమాటలకును, జేసిననోములకును, నలిపిన యుపవాసంబులకును, మ్రొక్కిన దేవతలకును, లెక్క

లేదు. నాకుట్టా ! ఇట్టి నేను నాతనువున సీమోడి ప్రాణములుండ నీవు పట్టాభిషిక్తుఁడవై రాఁగా నాకోడలు సీ ప్రక్కనిలుచుండ శ్వేతచ్ఛత్రంబు నీడనున్న నిన్నెన్నందు చూతునా యని కులదైవములకు మ్రొక్కుచున్నాను. తండ్రి ! ఎప్పుడు మీరిరువురు నాకోరికదీతి నీశుభమహోత్సవ మనుభవించివచ్చి నాకు నమస్కరింపఁ గ్రచ్చియొత్తి ముద్దిడుకొందునా యని కోరుచున్నదాన. నాప్రాణమా, రామా, జగదభిరామా, (అని కన్నీరు విడుచుచున్నది)

రాము:—తల్లీ! తమయాశీప్రభావము గలుగ నీకోరిక కొనసాగుటలో నేమి సంకయమున్నది. ఆదిరకాలములోనే యీశుభము నాకును, ఈసంతోషము మీకును లభించుప్రయత్నము జరగును గాక. ఊరికిఁ బ్రయాణమగు. (అని నమస్కరించుచున్నాడు.)

కొన:—(మ్రచ్చియొత్తి ముద్దిడుకొనును. రాముఁ డాసనము నలంకరించును) వత్సా! నీవాక్యము ఫలించుకాలము త్వరలో వచ్చుఁగాక. మీతల్లి సుమిత్రకూడ నీవిషయమునే తెల్పుచు నాకానందమును గూర్చినది. కొంచెము ప్రయత్నము జరగుచున్నట్లే యూహింపవచ్చును. లేకున్న నెల్లతావుల నీవార్త బయలుపడదుగదా. పెద్ద లీవిషయమును జక్కఁగాఁ గనుఁగొని ప్రజలకుఁ దెల్పుగలరు. ఈశుభవార్త సత్యముగావలయునని కులదైవములం బ్రార్థించెద. నీవును ఇష్టదైవముల నారాధింపుము. సుమిత్రా! నీవుకూడ రామాభ్యుదయ హేతువగు దైవప్రార్థన. మొరరింపవలయు.

రాము:—తల్లీ! నెలవిమ్ము తమయాజ్ఞానుసారము ప్రవర్తించెద.

(అని నిష్క్రమించును.)

(అందఱును యథోచితముగా నిష్క్రమించుచున్నారు.)

¹(ఇది ప్రతిముఖసంధి.)

ద్వితీయాంకము.

శ్రీ రస్తు

విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము

తృ తీ యాంకము.

¹(పిదప దేవశర్మ సూర్యశర్మ లను నిరువురు బ్రాహ్మణులు ప్రవేశింతురు)

దేవ:—ఆర్యా ! సూర్యశర్మా ! శ్రీరామచంద్రుని స్వస్థము లెంతమనోహరములుగా నున్నవి. సకలజనసంస్తుతి నింత త్వరగాఁ బడసినవా రెవరుండిరి ? రాజ్యమునకు రాకముచుపే సకలజనరంజకుండై తనకు రాఁబోవురాజకర్మమును నిపుడే సార్థకము చేసికొనుచున్నాఁడు చూచితివా.

²సూర్య:—పండితోత్తమా ! కొనల్యాదేవియాశీర్వచనములు నేత్రముల ఆవృలవలెఁ గాచుచుండఁగా నీమహానీయమూర్తి కేవిషయమునఁ గొఱంత యుండును?

దేవ:—సత్యమే. తల్లిదండ్రులయం దీరామచంద్రునకుం గలభక్తిప్రేమము లింకొకరికిం గలవా?

సీ. జననియే పరదేవి • సర్వదాత్రి యటంచు
నిరతంబుఁ దలపోయు • నిర్మలుండు
జనకుడే. పరమాత్మ • సర్వకర్త యటంచు
ననయంబు నూహించు • సనఘచిత్తుఁ
డఖిలసజ్జనులే మహాహ్ను లౌ తనపూజ
కని సతతం బెంచు • ఘనతరుండు
పరదార లెల్లను • భావింపఁ దనకంబ
లేయించు మదిఁ గాంచు • హితమనీషుఁ

1 లోపల నిర్దేశింపఁబడిన పాత్రములకు మరల నిందుఁ బ్రవేశము గల్గఁజేయుటచే నిది యంకాశ్వాసము.

2 ఆశీర్వచనరూప మగుబీజమును మరల ననువదించుటచే గర్భసంధి యారంభింపఁబడియె.

తే. డొర ! సద్గుణమణిని యఖిలభూమి

భరణదత్తుండు కరుణార్ద్రాభివ్యచిత్తుఁ

డాశ్రితార్తిహరుండు సద్యశముఁ గన్న

మేటి యా రామునకుఁ గల్గు యాటి యెవండు.

సూర్య:—నీనిన్నది సత్యమే. ఇందిమంతయు నతిశయోక్తిలేదు. (అని నలదిక్కులు గలయంజాది) చూచితివా యీ నగరవాసులందఱు మహానందసాగరంబున నోల లాడుచు

చ. పనుల నొనర్చుచూని పలుభంగుల రాముని నేనుతించుచున్

¹జను లెవరైనఁ గన్నడిన యైవతి యేమి సభన్ వచించె నొ

క్కనిముస మైనఁ జెప్పి చనఁగాఁ దగు మాకు నటంచు నాతురం

బునఁ దమివేడుచుం దిరుగఁ బూనిరి వీధులవెంబడిన్ బల్లి. 2

దేవ:—శాఘ! శాఘ! చక్కఁగా వర్ణించితివి. వీరందఱు రామాభిషేకమహోత్సవ సందర్శనాసక్తమానసులై సర్వకార్యములను మాని యాశుభవార్తాశ్రవణాదరంబు మనంబునఁ బురికొల్పఁ దిరుగుచున్నట్లే యున్నది.

సూర్య:—ఈ ప్రక్కచూడుము. జనులు పేరొలగంబున ఇరిగినవార్తల మనవలన విన నుత్సహించుచు నోట్లతెఱచుకొని మనల నెగఁజూచుచు, మనమేమో వదింతుమని యువ్విఘ్నముచున్నారు. మన మచ్చటనుండి వచ్చితిమని వీరికెట్లు తెలిసెనో కడు విచిత్రము. మన మచ్చటివార్తలం దెలిసి వీరియాతురపాటు మాన్పుదమా.

దేవ:—మిత్రమా! మన మిప్పని తప్పక చేయఁదగినదే. ఆలస్య మొనర్పితిమేని వీరికి మహావకారము గావించినవార మగుదుము.

సూర్య:—ఈమాటనిశ్చయము. ఆతురులకు నిముసమైన నాలస్యము జరగినఁ గొంపలు మునుంగును.

దేవ:—ఓపారపుంగవులారా ! సభామండపమున దశరథభూజాని నెఱవించిన వల్కుల సార మిది. అచ్చటి ప్రజలతో నిట్లు చెప్పెను.

చ. జనులను బ్రోచు శక్తి దగిసత్వయుతుం డయి వైరిహింత యై

²తనరి సమస్తశాస్త్రముల యత్తే మెఱింగి కృపార్ద్రాచిత్తుఁ డై

1 ప్రకృతకార్యమున కుపయోగకరమగు ధర్మము నాచరించుటచే నిది అభూతాచారణము.

2 యథార్థవిషయమునుగూర్చి చెప్పటచే నిది మార్గము.

వననిధి రాజువోలే జనవారములందమి నుబ్బఁజేయు రా

మునకు మదగ్రప్రత్యునకు భూరముఁ గూర్చుగ నేఁ దలంచితిన్. 3

ప్రజలు:—ఆమీఁద. ఆమీఁద.

దేవ:—సభాస్థారులందఱును గరతాళములను జేసి

మ. చిరకాలంబు సమస్తభూభరము నిశ్చింతంబుగాఁ దాల్చి యు

ర్వరయఁ పేరును సార్థకం బయి తగఁ భాసిల్లఁగాఁ జేసి భూ

వర! యెంతే ధృతిగల్గి యిప్పుడు జరాభారంబునం బ్రుంగి శ్రీ

వరు జ్యేష్ఠాత్మజు రాము భూభరముఁ బూన్పంజేయ యుక్తంబెగా.

ప్రజలు:—ఆమీఁద జరగిన వార్తలేమి ?

దేవ:—త్వరపడక వినుండు. అంతట మంత్రులు లోనగువారు లేచి “సకలకల్యాణ సుగుణధాముం డగుశ్రీరామచంద్రుఁడు యువరాజగుట మాకు మనస్సంతోషము గలుగఁ జేయునని పేయభంగులఁ దెలుపుకొనుచున్నాము. అదెప్పుడు జరగునో యని త్వరపడుచున్నాము. ఇదమితమని వినఁ గుతూహలపడుచున్నారము”

ప్రజలు—అందులకు రాజుగా రిచ్చిన ప్రతిపదన మెట్టిది ?

దేవ:—“మంత్రులారా ! పౌరపృథ్వీలారా ! మీసంతోషము నాకనంతప్రమోదము నిచ్చుచున్నది. మఱియుఁ జిరకాలమునుండి యీసర్వసర్వసహభారనిర్వహణశ్రమమున నాబుజంబు లలసియున్నయవి. ఇంక విక్రాంతినొంద నిచ్చయించు నాచిత్తమును న్యాకులపెట్ట నుత్సహింపను. మీరును నవీనప్రభుత్వము నపేక్షించుచున్నారు. అది యుక్తమే యని నాభావము. క్రొత్తపదార్థము సర్వజనాపేక్షతో యము కదా. కాఁబట్టి మీరుంగీకారము నాకపారసహాయము చేసెను. త్వరలో నిట్టే యొనర్చువాఁడ” ననియె.

ప్రజలు:—నేటికి సఫలమనోరథుల మైతిమి. ఇవ్వార్త నెపుడు విందుమాయని తహ తహపడుచుంటిమి. నేఁడు నిద్రనుండి లేఁనవేళ మంచిది.

సూర్య:—మిత్రమా ! ఈసద్వార్తను వినవలయునని కొసల్యాదేవి సవరివారయై కొలువుండి యుష్విక్లారుచుండును. కావున మన మచ్చటికి వెళ్లట యుక్తమే.

దేవ:—నీవుచెప్పిన యామాట సమయానుకూలమైనది. సభావిషయము చక్కఁగా స్మరణకుం దెచ్చితివి. మనకంటె ముం దెవ్వరే నామాట నాదేవిలోఁ జెప్పక మునుపే మనము వెళ్లట మంచిది.

(అని యిరువురు నిష్క్రమింతురు.)

1 ఇది విశర్క ప్రతిపాదనవాక్యమగుట రూఢము.

(సౌధమున యథోద్దిష్టముగాఁ గౌసల్య సవరిచారయై ప్రవేశించుచున్నది.)

కౌస:—సుమంత్రా! నిన్న మేము విన్నట్లు నున శ్రీరామచంద్రునకు శుభవహోత్సవము జరగుట మాహింపఁబడినదని నేఁడు వినవచ్చినది. ఆయుత్సవ మెపుడు జరుగునా యనియు, గన్నులార నెప్పుడు కాంచునా యనియు నుద్విగ్ఘాటించుచున్నదాన. నీవును విన్నావుకదా యీశుభవార్త.

సుమం:—మంత్రులను బెరులను గొప్పసభగాఁ గూడిరినియు, మహారాజుగారు తమయభిప్రాయమును చెప్పిరినియు, నందఱానందవరదత్వైరనియు విన్నానుగాని యదమిత్యను న్నష్టముగాఁ జెబుచువారు కనఁబడనందున నేనును వినఁ గోరుచునే యున్నాను.

కౌస:—నీవు విన్నంతవఱకుఁ ద్వరలోఁ బట్టాభిషేకమహోత్సవము జరగు ననియు విన్నావు కాదా.

సుమం:—ఇంచుమించుగా నట్లే యనుకొనవచ్చును. (అని వెదవి విలుచును)

కౌస:—(ఆత్మగతము) సుమంత్రుఁడు వెదవివిలుచుచున్నాఁడు. ఆసభలో నేమేని విరుద్ధప్రకరము జరిగినదో యేమో. అట్లుండిన నాకెవ్వరైనఁ జెప్పకుండురా కనుఁగొనియెద. (ప్రకాశము) ఆర్యా! సుమంత్రా! నీవు విన్నంతలో నీమహోత్సవమునకు విఘ్నములు కలుగవనుట న్నష్టమైనది కదా.

సుమం:—తల్లీ! చదివండి యొకచోటఁ జేరినపుడు తోఁచినట్లు మాటలాడుచుందురు. విదియట్లున్నను బెక్కుచుండి మనపూరులు త్వరగా నిష్క్రమోత్సవమును జూడవలయునని యుత్సాహపూరితాంతకరజులై యున్నారనుట తెలియవచ్చినది.

కౌస:—నీమాటలవైఖరిని బట్టిచూడఁగాఁ గొంతమంది విఘ్నకర్తలు కలరని తోఁచి డిని కట్టా! ఘనోవాక్యాయకర్తముల నెవ్వరికైనఁ గీడునేయందలంపనైనఁ దలంపనిరామునిమేఘచూడ నోర్వనివా రుందురుకాఁబోలు. ఇంక సర్వజనప్రియపర్తసు శిష్యులెట్లుందురో!

సుమం:—తల్లీ! తమరాత్తసంవీయ మందవలదు. చక్కగా జరగును. విఘ్నము లొదవని కార్యములందఱు. అవి భౌసంగుటయే కార్యమునకు వన్నెకల్గునట్లగు.

కౌస:—నిశ్చయమేకాని సకలకష్టముల ననుభవించి విసిగియున్నదానఁ గానఁ జేమచిటుక్కుమన్న నేమోభయము రాఁబోవునని భయమందుదాన. అంతియకాక నాకుఁ బ్రత్యక్షవిరోధమును గనఁబఱచువారున్నారు కాఁబట్టి సంకయ మపుడపు డంకురించును. కానీ మనయత్న మేమిసాగును? భగవద్దేవకృ మెట్లో యట్లే నెఱ

వేణును, నుమంత్రా ! ఇంకను శుభవార్తాహదులు రాకయున్నారు. కారణ మేమో!

(దేవశర్తయు సూర్యశర్తయుఁ బ్రవేశించి)

¹ఆహా ! ఏమి మనయిరువుర యదృష్టము! ఆత్మద్యుతశుభవృత్తాంతమును దేవిగా రికే దెలుపుభాగ్యము మనకు లభించినది. మనము చెప్పినమాటలను విని దేవిగా రానందసాగరమున నోలలాడుదురు. (అని యోలగమును బ్రవేశించి) దేవిగారికి జయము ! జయము !

కాస:—చుమంత్రా! మన మనుకొనుచున్న క్రియవార్తలను జెప్పవారా వీరు ?

²ఇరువురు:—దేవీ! తమకు శుభప్రియవృత్తాంతమును మనవిచేయవచ్చిన దేవసూర్య శర్తనామకుల మగు విప్రులము.

కాస:—ఓహో ! మీరాక హృదయానందమును మాకుఁ గల్గజేసినది.

నుమం:—విప్రోత్తమలారా ! రామక్రియవార్తలను దెల్పి మాకెల్ల నానందము గల్గ జేయుఁడు.

దేవ:—తల్లీ! శ్రీరామచ్చంద్రనియువరాజుగాఁ జేయునుద్దేశ్యముతోఁ గూర్చిన మహా సభకు మేమును వెళ్లియొంటిమి.

కాస:—అచ్చట వేమిజరగినదో చక్కఁగా విన వేడుకయగుచున్నది.

దేవ:—

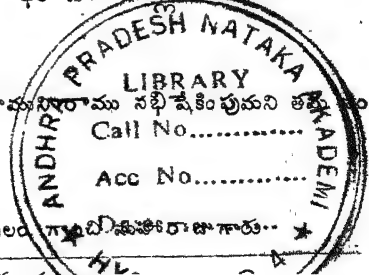
చ. త్వరపడువారె కాని గుణధాముని రామునిఁ బట్టభద్రు నే
కృరణిని నెప్పు చూతు మనుకాంతల నుండెడువారె కానియె
వ్వరును మతోక్కరీతిగను + బల్కెడువారటఁ గానరారు మే
మరసిలి మెల్ల భంగులను + నమ్మరొ భూతి యట్లెఱవలెఁగా.

కాస:—తరువాత తరువాత.

దేవ:—మంత్రులందఱును సకలకల్యాణగుణధామునిగారము సభిషేకింపుమని తత్సం
పూర్ణవారిభిక్షమును దెప్పిరి.

కాస:—ఆమీద వేమిజరగినది ?

సూర్య:—(మాటఁ దానందుకొని) తల్లీ! పౌరులందఱును మహారాజుగారు..

1 ప్రస్తుతోక్తర్నాభిధానమగు నుదాహరణము.

2 సంబంధితార్థప్రాప్తిచే నిది క్రమము.

చ. తనువు జరాభరంబున నితాంతము చిక్కె శిరోజముల్ తమం
తన దధిపూసినట్లుగ సి తచ్చువి దాల్చె శిరంబు కంపముం
గనియెడు దృష్టిపాటవముఁ క్రన్నన దగ్గను బుద్ధికౌశలం
బనునదిలేదు గాన నికఁ నాత్తజునిక్ యువరాజుఁ జేసెదన్. 6

అని నెలవిచ్చిరి.

1కాస:—(సుమంత్రునిజూచి) వీరిరువురకు సంతోషవార్తాకథనమునకు ఫలంబుగాఁ
జక్కనిపారితోషికము నిప్పించుము.

సుమం:—(చిత్తమని పారితోషిక మిప్పించును.)

దేవ:—(పారితోషికప్రదానమునకుం బరితృప్తినొంది) కట్టి! తమ యాదార్యము
నకలదుఁచకజనులపాలిటి కల్పవృక్షము సుండీ.

కాస:—అమీద జరిగిన దేమి?

సూర్య:—పౌరులందఱు నేకవాక్యముగ సంతోష ముట్టిపడునట్లు మహారాజుగారి
యభీష్టము ననుసరించి శ్రీరామచంద్రున కభిషేకమొనరించి సుంకవిక్రాంతి నొందు
టయు మాకభీష్టమే యనిరి.

కాస:—కరువాత?

సూర్య:—దశరథమహిపాలుఁ డానందరసాభి నోలలాడుచు నా ప్రజల యభీష్టము
నెఱవేఱునుగాక యనియె.

కాస:—సుమంత్రా! నేటికి సువార్త దీనిని వింటిమి. ఇక ధన్యురాలనేయైతిని. నా
మనం బిప్పు డీసద్వార్తను సుమిత్రమొదలగువారికిం దెలుపవలయునని త్వరపడు
చున్నది.

సుమం:—నేనును బెద్దలకెల్లరకు నీశుభవార్తను దెలుప వెట్లచున్నాను.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

(సిద్ధప దశరథుండు పసివృత్తమునీతో రహస్యమండపమునఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

దశ:—పసివృత్తమునిచంద్రా! సభలో నా నుడివినమాటల మీరు విన్నారకదా. ప్రజ
లెల్ల రామాభిషేకోత్సవదర్శనకుతూహలులై యున్నారు.

పసి:—కుతూహలము మాత్రమే కలిగియున్నారా. ఎప్పు డెప్పుడని త్వరపడుచు
నున్నారు. వారియుత్సాహ మనివార్యము.

శ్రీరాముండు ఊతీశుఁడై మహిమముం • జెన్నారఁ బాలింపఁ గా
భూరిప్రాభవమొప్పు భూరమణి సంపూర్ణ ప్రభాయుక్తితోఁ
దారాజిల్లుచునుండఁ బంక్తిరథుఁడుఁ త్యాహంబుతోఁ బొంగఁ గా
శ్రీరంజిల్లఁగఁ జూతు మెప్పు డనుచుం • జిత్తంబులం దెంచుచున్. 7
క్షణ మొకయేడుగా గడపుచున్నారు రాజేంద్ర!

దశ:—నిశ్చయమే నామనంబునంగూడ నట్లే యూహించుచున్నాను.

వసి:—“శుభస్య శీఘ్ర” మ్మనునూక్తి మీరెఱుంగనిదియా.

దశ:—ముసీంద్ర! త్వరపడవలసినదే గాని, నావిక్కులు తమకుఁ దెలియనివియా.

వసి:—వివిషయముననో.

దశ:—తమకుఁ దెలియని విషయము లేవు. అయినను తెప్పుచున్నాను. నేను సంతా
నార్థినై కేకయరాజపుత్రిని బరిణయమాడఁ గోరి యాధరారమణునిఁ బికిరి జని
యతనిమన్ననలం బడసి నాయభిప్రాయమును తెలిపితిని. నాముద్దేశ్యమును విని
యారామచంద్రుండు నన్నుఁజూచి

చ. జనవర! నీవు నాతనయఁసమ్మతిఁ బెండిలియాడ నెంతయున్
మనమునఁ గోరుదేని యొకఁమాట వచించెద దాని కొప్పినన్
దనయ నొసంగువాఁడను నితంబినికీ బ్రభవించువుత్తునిన్
జనపతిఁ జేయఁగావలయుఁ • జక్కఁగ నెంచి వచింపు మిష్టమున్. 8
అనిపలికెను.

వసి—ఆమీఁద?

దశ—నేను ముదునలిసైనందునను, ముందు వివాహము చేసికొన్న భార్యలయందు
సంతానముం బడయుదు నన్నయాశ యించుకంతయు లేనందునను, నీకుదతి
యందు సంతానమే లభించుప్రాప్తమండిన నతఁడు రాజగుట కేయభ్యంతరము
గలుగదను నూహ నాకపుడు తోచినందునను నొక్కంత యోజించుచుండఁ
ద్వరపడి యారాజు నాతో

క. పలికితిని నామనోరథ

మెలమిని నీవట్లు సేయ • నిష్టపడితివే

లలనం బరిణయమగు మి

మ్ములఁ జనుమా లేకయున్న • బురవరమునకున్.

అని స్పష్టముగాఁ బలికెను.

వసి:—అప్పుడు?

దశ:—ఇంక నేను మాట యాయకున్నఁ గార్యము తప్పనని యూహించి యట్లేకాని వుండిని.

వసి:—సరే, మీభావము నాకుఁ దెలిసినది. ఇప్పటిప్రయత్న మామాటకు విరోధమని కదా?

దశ:—అట్లుగాదు. చేయువిధమెట్లులా? యని.

వసి:—అట్లే కానిప్పుని కదా మీరు చెప్పినది.

దశ:—అవును.

వసి:—దానిచలన బాధయేమి?

దశ:—కనుకుఁ దెలియని దేమున్నది?

వసి:—రాజేంద్రా! తమ సంశయమును దీర్చదఁగాని యవ్వలివృత్తాంతమును తెప్పఁడు.

దశ:—అంత సకలబంధమిత్రపరిజనుల సమక్షమున నారాజు నన్నుఁజూచి,

చ. జనపతి వీవు భానుకులఁసత్తముఁ డీతఁ డనంగ సద్యశం
బునుగని యధ్వరంబులను + బూని యొనర్చి తపంబుచేసి చ
క్కనివిధి దానముల్ సలిపి + క్రాలినవాఁడవు నిక్కువంబుగా
మనమునఁ గల్గివాక్యమును + మాకిటఁ దెల్పుము సూన్యతంబుగన్.

అని గట్టిగాఁ బ్రశ్నించెను.

వసి:—అందులకు?

దశ:—

క. నీసుతకు సుతుఁడు కల్గినఁ
జేనెడ భూపతిగ వొండుచింత మనమునం
గాసంతయైనఁ జేయకు
మా సత్యము నాదుమాట + యని తలఁపఁజనున్.

అంటిని.

వసి:—(ఇంచుక యూహించి) రాజేంద్రా కానియు, నీవాక్కున కపత్యదోషము లేదు. ఎట్లంటివా. వినుము, వివాహము చేసికొనిన గుంతానము గలుగునను నుద్దేశ్యముతోఁ గ్రుకనుగైకొంటిది. వారుతోనినరీతి నొప్పుకొంటిని. ఇపుడు మామాట తప్పిన లోకు

తెరింగిన ననుదూఱరా యని సంకోచింపఁ బనిలేదు. నీకు వినాహమై చాలకాల మాయె. సంతానము గలుగదయ్యె. తుదకుఁ బుత్ర కామేష్టిచేయ భగవంతుఁ డను గ్రహించి పాయస మన్నిహోత్రునిచే నిప్పించెను. దాన నీకు నలువురుకుమారులు గలిగిరి. ఇది దైవలబ్ధసంతానము కదా. కాఁబట్టి నీ వపు డన్నమాటప్రకారము జరపఁ దగిన దేనియనులేదు ఇంతియగాక కొనల్యకు సంతానముగలిగినను నీ కుమారి కకుఁ గలిగినకుమారునకే రాజ్యమిత్తునని వలక లేదు. జ్యేష్ఠపత్ని దేవేరి యనఁ బడును. ఆమెకు సంతానము గలిగినయెడల వానిని వదలిపెట్టుట న్యాయవిరుద్ధము. కాఁబట్టి నీచిత్తంబునఁ గలయుత్తలపాటు నడంచుకొని సుస్థిరుండవై యిక్కార్యము జరపుము. ఇదియ నాయుదంకము.

దశ:—మహాత్మా ! మీవచనము శాస్త్రసమ్మతము. నాకు నిది సమ్మతమే. కనుకనే భరతుని శత్రుఘ్నుని లోడిబిచ్చి మేనమామయింటికిఁ బంపితి. వాఁడు రాకముందే యిక్కార్యము సాగవలయు.

వసి:—(ఆత్మగతము) ఈరాజునకేమో మనస్సున నొక యాలోచన మున్నట్టున్నది. కనుఁగొనియెద. (ప్రకాశము) రాజేంద్రా ! ఇంతలో భరతుఁడు మేనమామం గూడివచ్చి యిక్కార్యమునకు విఘ్నముఁగల్గించిన ?

దశ:—(కోపముతో) ¹ యుధాజిత్తువచ్చి యట్టియనందర్పపుమాటలాడినఁ బోనిత్తునే. నాయెదుటనిల్చి మాటలాడఁ గలఁడే. అట్టియనుమానము మీకు వలదు.

వసి:—(చిఱునవ్వుతో) రాజపుంగవా ! మీనిశ్చయ మారయఁగోరి యంటినిగాక నా కనుమానమేమి ?

దశ:—ఈవిషయము సామాన్యజనులెఱుంగరు. భరతునితల్లియు నపుడు వినియుండు నని నేనమ్మఁజాల.

వసి:—ఇతరు లెవరేని వినియుండి యామెకుఁజెప్పిన ?

దశ:—మహాత్మా ! ఆవిషయమున నించుకయనుమానము నాకును గలదు. కావుననే త్వరలో ముహూర్తము సిద్ధముచేయుండని మనవిచేయుచున్నాఁడను. మఱియొక విషయమును జెప్పచుఱిచితిని, వినుండు. కైకయింటఁ బెక్కండ్రు పరిచారికలు గలరు. వారుదఱు కేకయరా జొసంగినవారలే. వారిలో నెవఱుకైన నీసంగతి తెలిసియుండెనా ఓక్కువచ్చును. కనుక నేగదా యనవరత మాయితఱున్నవారి నెల్ల నవ్వానించుచుందును.

1 రోషసంభ్రమవచన మగుట నిది లోటకము.

వసి:—రాజేంద్రా! ఇన్నిచిక్కులలో మీమనస్సు తగిలియున్నదే. ఎట్లు కార్యము నిర్వహించి మాట నిల్పుకొనఁగలరు?

దశ:—ముసీంద్రా! ఆవుడు కేకయరాజుచే వంచింపఁబడితిని. ఇప్పుడు కైకచే వంచింపఁబడుదునేమో యనియే విచారించుచున్నాఁడ.

వసి:—ఇన్నిశంకల కవ కాశ మిచ్చినచో మనస్సున స్థిరత్వ మెట్లు పాదుకొనును?

దశ:—మహాత్మా! తమయాశీర్వచనప్రభావము నాదండనుండ నెన్నిచిక్కులు గల్గినను కార్యము కొనసాగుననియే నానమ్మకము. (అని యిందుక మోమువంచి యుండును.)

వసి:—

చ. జనవర! యేమొకో మది విచారము పూనినయట్టు లున్న వారితరసాధ్యకృత్యముల ♦ నన్నివిధంబులఁ దీర్చు శక్తియున్ జననమునుండియే కలిగెఁ ♦ జక్కఁగ నిప్పుడు చింతఁబూన నే పనియును దీర్చఁ గాదు కద ♦ పట్టినపట్టును మానుటొప్పునే. 12

దశ:—ముసీంద్రా! మఱొకసంగతియు మనవిచేయవలయునని స్మృతిగల్గినది. కొలఁది రాత్రులనుండి యనేకభంగుల దుస్వప్నములగుచున్నవి. ఇట్లెన్నఁడును గల్గినది లేదు. ఆవిషయము మనోధైర్యమును వదలఁగొట్టుచున్నది.

వసి:—

చ. కలలు నిజంబు లెట్లగును? ♦ గల్గలుగావె విచారమేల? యిట్లుం బరమాత్మఁ గొల్చువనిఁ ♦ బూనిన మీ కవి యేవిధంబునన్ ఫలము నొసంగఁ జాలు మదిఁ ♦ బాయనిచింతను బూన కింక నిస్తులమగు సద్వ్రీతంబునకుఁ♦దోడనె పూనుము నిండుఁగోరికల్. 13

భూపాలమాళీ! ఏకంకాకంకములు మనస్సునం బాదుకొల్పక పరమేశ్వరు మనస్సుననిడి యిక్కార్యమనకుఁ బ్రయత్నింపుఁడు. తర్వాతివని సర్వేశ్వరునిది. మన పని నెఱవేర్చుట మనపని.

దశ:—అట్లే యొనరింతును రామచంద్రుఁడు యివరాజు గావలెనని ప్రజ లువ్విభూరుచునున్నారు. మీయిష్టము నట్లేయున్నది. మంత్రులందఱును బ్రశాభిప్రాయము నెఱవేర్చుట యుక్తమనుచున్నారు. ఎప్పు డెప్పు డాయుత్సవముఁ గన్నతారఁ జూతునాయని నామనస్సు తస్వరపడుచున్నది కాని యొకప్రక్కన సంశయములు నన్నాకులపెట్టుచున్నవి.

సి.—ఇంద టిట్టు కోరుచుండఁగా సర్వేశ్వరుఁడు కరుణాసీరరాశి యగుట నిక్కార్వంబును గొనసాగించుకని నప్పి ప్రయత్నింపుఁడు. “భవితవ్యం భవత్యేవ” యన్న మాట సత్యము గదా.

శ.—ముసీంద్రా! ¹శ్రీరామచంద్రుని యభిప్రాయమును గనుఁగొనవలదా, ఇంకను గొంతకాల మేకష్టములందొందక న్వేచ్ఛగా నుండవలయునని తాత్పర్యమా, లేక యువరాజు గావలయుననియిష్టమా,యని యడిగి తరువాతఁ బ్రయత్న మొనరింతము.

సి.—²ఇది సర్వోత్తమమగు కార్యము. చక్కని యాలాచనము చేసితిరి. తప్పక యిప్పుడే యిక్కార్వము చేయవలయును సకలజనసమ్మతుండగు రాముఁడు వచ్చి మీయానతి యుపరాజపదము నొందుఁగాక.

శ.—సుమంత్రుని బిలిపింపుఁడు.

సి.—(దావారికునిబిలిది) వేవేగ సుమంత్రుని దోడ్కొని రమ్మ.

రావా.—చిత్తము. (అని నిష్క్రమించును.)

(సిదప సుమంత్రుఁడు ప్రవేశించును.)

సమం.—జయము జయము చక్రవర్తిగారికి.

శ.—సుమంత్రా! గూరుచుండుము.

(సుమంత్రుఁడు నిర్దిష్టాసనమునఁ గూరుచుండును)

సి.—బుద్ధిమదగ్రగణ్యా! సత్వరముగా రామచంద్రుని రథారూఢునిగఁ జేసి తొడి తెచ్చు. రాజాజ్ఞ యని తెల్పుము.

సమం.—ముసీంద్రా! అట్లే యొనరింతును. (అని నిష్క్రమించును)
(తరువాత శ్రీరామచంద్రుఁడు సుమంత్రునితోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

రామ.—జనకా! తమకుమారుఁడు రాముఁ డిదె నమస్కరించుచున్నాఁడు. ముని వర్యా! ఇవె నమస్కారములు.

శరభవసిన్ధులు.—రామచంద్రా! వత్సా! చిరంజీవివై సకలరాజ్యరమాధురంధరుఁడవు గమ్ము.

సి.—వత్సా! ఇందుఁ గూరుచుండుము.

1 ఇది ప్రాప్త్యాశ.

2 ఇది చతాక.

(రాముడు యథార్థ పీఠమునఁ గూరుచుండును)

దశ. — రాయనా ! నిన్నిటకుం దిలిపించుటకుం గలకారణములఁ జెల్పిన విను. ౧
యట్టిట్టనక నాశోరికను దీర్చుము.

రాము. — తండ్రియాజ్ఞ శిరసః శీఘ్రంబెద.

దశ. —

సీ. సకలవిప్రామరుల్ సంతసంబందన

ధ్వరములఁ జేసిన వాడఁ బూన్కి

దిగ్దంతివరసంతతినిజేరి మాక్తికా

దినిఖలవస్తువుల్ దెచ్చినాడ

భూపాలకులనెల్లఁ బోరున నోడించి

దాసభూతులుఁ గాఁగఁ జేసినాడ

ధారణీచక్రకభారంబు లీలమై

నిల్పితి భుజముల నిశ్చలముగ

తే. సకలసుఖములఁ బొందితి శౌర్యమహిమ

దేవతలు మించు వేడ్కను తింప నింత

కాలమేలితి రాజ్యంబు చాలునిక

ననుచుఁ దోచెను నామది కనుఁ గుంబుత్ర.

14

మఱియ,

చ. కరము పరాక్రమంబు వెలుగక సురవైరులఁ దాఁకి సాయక

స్ఫురదురుశక్తిఁ గాంచి సురపూజ్యులు సంతసమంది యకా బలీ

ధరణిపులందు నీతఁడె నితాంతమహోజ్వలతేజుఁడంచు నం

బరముననుండియే నుతులు బాగుగఁ జేయఁ జెలంగినాడఁ జూ. 15

ఇంతియగాదు, దుర్పారగర్వంబున విజ్ఞప్తిఁ గు రాజులొకంబు నవార్యశౌర్యం
బునం జెండి పాదాక్రాంతులం గావించితి. దిగ్విజయంబొనర్చు మతూహలంబున
నెన్నియోవర్యాయములు బయలు వెడలి రణభేరికాధ్వనుల దిక్కుల నించిలిం గాని
యొక్కఁడైనను మార్కొని నిలుపఁ బ్రయత్నమునైనఁ జేయమింజేసి తిరిగి తిరిగి
యయోధ్యంజేరితి. వర్ణాశ్రమధర్మంబుల నుంకయేనిఁ గొఱుకవడకుండం గాచితి,
రాజసీతి నెఱింగి పూర్వాచారంబు తప్పకుండ నింకదనుకఁ బ్రవర్తించితి. సకలసుఖము
లనుభవించి సంతృప్తి నొందియున్నవాడ. ఇంక నీమహిభారంబు మోవఁబూననియన

స్వతో నున్నవాడ. అటువదివేలేండ్లు నిండినవి. నాలుగొక్కవయేగాని తక్కువ
యండవు. ఇంకెంతకాలము దుర్వారోర్వీభారంబు వహింతును? చిరకాలము తపస్సు
తెల్చియో యెనరించి కులధారకు, మగుణగణమాన్యుని, బరాక్రమభన్యుని, ఆశ్రిత
శరణ్యుని, నిన్ను జ్యేష్ఠపుత్రునిగాఁ బడసితిని. ఇంక నాకేవిషయములందును గొఱంత
లేదు. నకలమనోరథములు నిన్నుఁగన్నప్పుడే నిండినవి ఇంకమింద నీవు.

ఉ. పూనుము రాజ్యభారమునుఁబొంకముగా సుజనుల్ నుతింప నెం
దేని యశస్సు డిందువడఁకే చెలువారఁగ రాజ్యమేలుమీ
సూనులఁ గాంచి యన్వయముఁశోభిల జేయుచు మమ్ము నెల్ల నిం
పూనఁగఁ జేయవయ్య సుగుఁణోత్తమ యోరఘువంశభూషణా. 16

ఇంకొక్కమాట వినుము.

చ. ¹ధరణిఁగలట్టి యెల్లరు నితాంతసుఖోన్నతిఁ జెందునట్లు కా
వరమున భూధపుల్ ప్రజలబాధలు పొందఁగఁ జేయకుండ ను
ర్వర తననామ మర్థయుతి • భాసిలుచుండఁగ నొప్పరీతి నో
వరసుత ! యేలవయ్య గుణవర్యుఁ డితండనుఖ్యాతి నొందుచున్.

ఇది త్రికరణతృప్తిగా నేఁజెప్పినమాట యనినమ్ము.

ఇపుడు నీవు,

ఆ. కొంతకాలమిట్లు • కుదురుగా నుండెద
మీరు రాజ్యమేల • మిగులుసుఖము
లొందుచుండ ననుచుఁనోపుత్ర పల్కకు
జనకునాజ్ఞ దాఁటఁజనదుగాన.

18

వత్సా! రామచంద్రా! ఎల్లండియే పువ్యనక్షత్రము. నీకుఁ దారాజలముగల
దని పెద్దలు వచించిరి. నామాజ్ఞ నినుమంతయుదాఁటక ఇంతదనుకఁ బ్రవర్తించినట్లే
ఇపుడు నీవిషయమున బదులుపల్కక యంగీకరింపుము. ఇంతత్వర యే? బంధు
వ్రాతమంతయుఁ గూడునట్టలు వేటొకముహూర్తము నిశ్చయింపరాదాయనకుము.
వినుము,

ఉ. కాలమునాకు దుష్టమయిఁకన్నడుచున్నది పెక్కుమాట లిం
కేల మదాజ్ఞఁ బూనుటయెఁయిత్తఱిఁ గృత్యము నీకు విఘ్నముల్

1 గర్భవీజనముజ్జేదమగు నాజ్ఞేషము.

చాలగఁ గల్గు జాగుననుజక్కఁగనెంచియె పల్కినాఁడ నో

బాలక! యింక మాటునుడి * పల్కక నాపలు కాదరింపుమా. 19

నామద్దులకుమారా! నిన్నుఁ గన్నప్పటినుండియు నేవిచారము లొందక యున్నాను గాన నిత్తటి సీమహోత్సవముం గన్నులంజూచునదృష్టము నాకుం గల్పింపుము. (అని కౌగిలించుకొనును.)

రాము.—తండ్రి! తమయాజ్ఞ నలిక మించువాఁడఁ గానని యెఱింగియు నింతదూర మేల చెప్పవలయును. ఎట్టియిక్కట్టులు సంభవించునట్టి దైనను దమయానలి మీఱు వాఁడనుగాను. ఇంక నిట్టిశుభకృత్యమున నేలయింకొకమాట పల్కుదును. తమ శ్రద్ధిహితమో నాకదీయే పరమసమ్యక్తము. మీకేది యహితమో నాకదియే సర్వవిధముల నసమ్యక్తము. మీపాదములయాన మీమాట నేనెప్పటికిని దాటి ప్రవర్తించు వాఁడఁ గాను. విచారమిట్లు తమరు పూన నేల?

దశ.—ప్రియతనయా! రామచంద్రా! నీవేమెఱుంగవు నాయనా, సకలవిధశ్రమముల ననుభవించినవాఁడఁగాన నేనింతత్వరపడుచున్నాఁడ. ఆవిషయముల నిపుడు నీకుం దెలియవఱుచుట యనవసరము. నిర్విచారమనస్కుఁడవుగా నీవుండుట నాయిష్టము. ఈవిషయ మింకను వెల్లెబ్బుచ్చకు. శేవు నేనేయందఱుకుం దెలియఁజేసెద. సమాహితాత్మఁడవై కులదైవములం బ్రార్థింపుము. తల్లితోడను బత్నితోడను ముచ్చడింపుము. తల్లియాశిషములం బొందుము. ఇంక నీవువెళ్లవచ్చును. (అని కౌగిలించుకొని యానందబాష్పముల విడుచును)

రాము.—తమయాజ్ఞ శిరసావహించెద (అని నిష్క్రమించును.)

దశ.—మునీంద్రా! ఇంక మీరిభిషేకమునకు పలయుసంభారముల సిద్ధము చేసికొనుఁడు నేనును తప్త్రీయత్నమున నుండెదను. సుమంత్రా! పురము సకలవిధశృంగారములతో నలంకరింపుఁడని పాఠులకుం దెలియునట్లు చాటంబంపుము. మంత్రులు మొదలగు వారు తమతమకృత్యములయందే శ్రద్ధపూని యుండవలయు. ఎల్లండియే శుభముహూర్తమని మునీంద్రులు వచించిరి. ఇంక నాలస్యము చేయరాదు. సర్వజనసమక్షమున కార్యమున నేల జాగు నేయవలయు?

(తెరల)

సీ. మదదంతిదంతయుఁగన్గములందుఁ గ్రీడించి

శారదాదేవితోఁసరసమాడి

మల్లికాసత్పుమఁమంజులతకునవ్వి

శరదబ్జబింబంబుఁజప్పరించి.

దిక్కామినీమణి • దివ్యాంగచందన
 పంకంబువైదమి • బాదమూని
 పంకజలతికను • బలుమాటులు హసించి
 యంచలపిండును • ద్యమముమాన్పి
 తే. యెందుఁదన కుద్దినేనని • యెసఁగుచున్న
 వస్తువునుగాన కోభూష • వరకిరీట
 రత్ననీరాజనాంచిత • రమ్యపాద
 భవ్యతావకసత్కీర్తి • పరిధవిల్లు

20

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

¹(గర్భసంధి)

ఇది తృతీయాంకము.

1 గర్భసంధి యందుఁ బాతాళప్రాప్త్యాకానురూపముగఁ జెప్పఁబడియెను.

శ్రీ రస్తు

విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము

చతుర్థాంకము.

(విలాసినియును నొకచేటి ప్రవేశించుచున్నది.)

విలా—(అత్తగతము) దివాణములలోఁ బనిచేసిపనిచేసి విడుగెత్తినది. ఎన్నాళ్లపని చేసినను బహుమతి దొరకుటలేదు. ఏపల్లెనుండియో వచ్చి యాయయోధ్యలోఁ గావురమున్నదాన. ముసలిదాననగుచున్నాను. ఇన్నాళ్లకుగా ఇపుడేమో గొప్ప తిరుణాళ్ల వంటి సంబరము జరగునంట. నాకును బహుమతి దొరకవచ్చును. రాజుల నందఱి నాశ్రయించి నాదేహము దారపోసి కొలువుచేసితిని. ఆపని యాపని యనక యన్నివసులుచేసితిని. చేతులు కాయలుకాదినవి. నేటికేమో సంబరము జరగుననుకొనుచున్నారు. ఇన్నాళ్లపడిన శ్రమమునకుఫలము నాకుఁ గలుగవచ్చును. (దూరమునకుఁ జూడ్కినిగుడించి) ఎవరో అంతఃపురమునుండి వచ్చుచున్నట్లున్నది. (చక్కఁగాఁ జూచి కొంచెముముందు నడచి) ఆహా! నాసావాసగతై వద్దావతి వచ్చుచున్నది. (అని ముందునకు నడచును.)

పద్మా.—(ప్రవేశించి) అక్కయ్యా! విలాసిని! చూచినావా ఊరికృంగారము, శండుకన్నులు చాలలేదే.

విలా.—నిజమే, ఏకాలమున నిట్టియలంకారము చూడలేదు. నేడేమో అకస్తాత్తుగా అలంకరించుచున్నారు. ఏయింటను బందిల్లే, తోరణాలే, ముగ్గులే, అబ్బా! నాలుగుకన్నులున్న బాగుండునేమో చూడడానికి.

పద్మా.—అక్కయ్యా! యాయలంకార మెందుతో నీకుఁ దెలిసినదా.

విలా.—బాగా తెలియదు గాని యేదోరాజుగారు తిరుణాళ్ల చేయింతురని విన్నాను.

పద్మా.—ఓసివెట్టిదానా! తిరుణాళ్లయేమిటి? పల్లెటూరి మోటుకనమికను నీకుఁ జోలేదే.

విలా.—వెట్టిదాననే అక్కా! అదేమిటో నాకుఁ జెప్పము.

పద్మా.—శ్రీరామునకుఁ బట్టాభిషేకమ.ట. (ఆనిచెవిటా) ఈసంగతియెవతోను జెప్పకు. మల్లా లేలుస్తుందిలే.

విలా.—(రహస్యముగా) రామునకా తిరుణాళ్ల.

పద్మా.—ఓసిచెవిటిదానా! తిరుణాళ్ల గాదు పట్టాభిషేకము.

విలా.—అమాటరాక తిరుణాళ్లంటిని. రామునకేనా. ఆబ్బా ! ఇక మీరు రవికెలు గాజులు అన్ని మనకు దొరకును. తిన్నంతలిండి.

పద్మా.—ఆక్కా ! నాపై దనుయించవూ.

విలా.—నాదేమున్నదక్కా.

పద్మా.—నీవు కొనల్యాదేవియింట నున్న దానవుకదా?

విలా.—నీవును సుమిత్రాదేవియింటనుండలేదా.

పద్మా.—ఉన్నానుగాని మీ యమ్మ గారియింటగదా వేడుక లెక్కువ ఆనందడిలో నన్ను మఱచిపోవపు గదా!

విలా.—నీమిత్రో యీవేళాకోళాలు నాకుఁ దెలియవు.

పద్మా.—హాస్యాలుకావక్కా! నిజముగా ఈయత్సవమంతా మీ.దే. మీయమ్మగారి లోఁ జెప్పి నాకు బహుమతి యిప్పించవలయును.

విలా.—మారామునకు రాజ్యముదొరికితే మీలత్సవమునకు దొరకదుగా.

పద్మా.—అక్కయ్యా ! అట్లుగాదు. నామాటను జక్కఁగా జ్ఞాపకముంచుకొనుమా.

విలా.—అమాటలుండనీ ! ఎప్పుడు మారాముఁడు రాజగును?

పద్మా.—పెద్దరాజుగా రాసంగతి తీర్మానించుదున్నారట.

విలా.—భరతుఁ డూరలేడుకాదా.

పద్మా.—భరతుఁడువచ్చునఱకు నిలుపుదురో లేక జరపుదురో ?

విలా.—దశరథరాజు భరతుఁడు రాకున్న నితయుత్సవము చేయించినంత మొన గాఁదా ?

పద్మా.—కాకేమి ?

విలా.—కైకయిఁటికింబోయి యామాటచెప్పిన నామె తనకొడుకులేనిదే యామాట కొప్పుకొనోనా.

పద్మా.—¹(ఏమో ఆలోచించి) ఆఁ, జ్ఞాపకమువచ్చినది త్వరలో రాజు రామునకుఁ

1 స్నేహవాళముచేత నియతాప్తిప్రదర్శనమూలముగా బీజము నిందుఁ గూడ విమర్శించుటంబట్టి విమర్శసంధి యారంభింపఁబడియె- ధోవముల వెల్లడిచేయుటచే నిది యవసరము.

బట్టము కట్టవలయునని నిశ్చయించినాడట. కైకమాటలకు లోబడడట. భరతుడూనున్నను లేకున్నను ఈ కార్యము అతివేగముగా జరగునట. కానల్య యిట్టమే నెఱవేఱునట. రాత్రి యీమాటలెవరో యనుకొనుచుండగా విన్నాను. ఆలశ్యములేక రామమూర్తి రాజయి సింహాసనమెక్కుటను నీవు చూడఁగలవు. అంతఃపురము నలంకరించుచుండఁగాఁ గన్నులపండువు కాఁజూడక వచ్చినావేమి? విలా. — అంతఃపురములో కొందఱివృద్ధే జరగదని కొందఱు జరగునని యెవరికి? దోచి నట్లు వారనుకొనుచుండగా విన్నాను. కొంతసేపక్కడనే నిలువఁబడియుంటిని. త్వరపడువారెవరు నాకుఁ గానరాలేదు. కాఁబట్టి యెపుడో తెలియకవచ్చితిని. పద్మా — ఓసినిెట్టిదానా! నీకుఁ దెలియలేదేమోకాని సకలవిధకృంగారములతో నంతఃపురమును ముచ్చటగా నలంకరించుచున్నారు.

విలా. — ఏమేమో పనులుచేయుచుండిరి. ఆ మొఱ్ఱ యేమిటో నాకుఁ దెలియలేదు.

అయితే కైక యిందులకు సరేయన్న కర్వాతఁ గదా యుత్సవము.

పద్మా. — (ఆలకించి) అక్కా! రేపే ఆయుత్సవమట. అదిగో అందఱునుకొనుచున్నారు. మనము కన్నులారఁ జూడవచ్చును. అయినను వారియొద్దకుంబోయి యడుగుదమురా.

(ఆని యిద్దఱు నిష్క్రమింతురు)

(ఇది ప్రవేశకము)

(తరువాత మంధర ప్రవేశించుచున్నది)

మంధర — ఏమిబ్బా! అయోధ్య గ్రాతగా నున్నట్లున్నది? ఎన్నడులేని వేడుకలు నేఁడు కనఁబడుచున్నవి. కారణమేమో తెలియరాలేదు. ఇంకఁ గొంతసేపటికై నను నాకుఁ దెలియదా. అప్పటికిని తెలియకున్న మాయవ్యుగారి నడిగెద. ఆమె గారికిఁ దెలియక చీమచీబుక్కుమనికూడ ననదుకదా. దేవతోత్సవమా? ప్రతి యింటిమందఱును రంభాస్తంభములు కట్టుచున్నారే. పూలతోరణములు ప్రేలాడుచున్నవే. ఏమిబ్బా! యీశృంగారము. (చూడ్కి నిగుడించి) వారో మాయించికిఁ బ్రతిదినుమువచ్చు బ్రహ్మయశాస్త్రులుగారు వచ్చుచున్నారు. అడిగి కనుఁగొనియెద. ప్రప్త — (ప్రవేశించి) ఇదిగో మంధరగా నున్నట్లున్నది? అమ్మ గారింట నేమిచేయుచున్నారు?

మంధర — (ఆతురకతో) అమాటచెప్పెదనుగాని యేమండీ యాపట్టణమంతయుఁ గ్రాతగానున్నట్లున్నది? ఏమేమో చేయుచున్నారే. ఏమి యాపనులుచేయుటకుఁ గారణము?

బ్రహ్మ.—

సీ. అరటికంబంబులఁ నందంబుగాఁ గట్టు
 చున్నారు ముంగిళ్లఁ నొక్క మొగిని
 బూలతోరణములఁ బొలుపొందఁ బందిరు
 లకుఁ గట్టుచున్నారుఁ లలితరీతి
 మంచిమామిడి చెట్లఁ మండల నందందు
 వేయుచునున్నారుఁ వ్రేలునట్లు
 పండ్లగుత్తుల నొక్కఁ భంగిఁ గై సేయుచు
 నున్నారు ముందఱఁ సన్నతముగ
 తే. ముత్తయిములతో నేలఁ మ్రుగ్గులిడుచుఁ
 గుంకుమము చల్లుచున్నారుఁ గొమరుమిగుల
 నేమి చెప్పుదు మంథరాఁ యీపురంబు
 కాపురంబయ్యె లక్ష్మీ కఠింకజముగాఁగ.

1

మంథ.—ఈమధులు నాకెందుకయ్యా! ఇట్లు శృంగారిండుటకుం గారణమేమి?

బ్రహ్మ.—మంథరా! నిజముగా నీకుఁ జెలియకయే యడుగుచున్నావా?

మంథ.—నుజి యేమనుకొన్నారు?

బ్రహ్మ.—అలాగా! చెప్పెద వినుము.

చ. తనసుతులందు జ్యేష్ఠుడయిఁ ధర్మవిదుండయి సద్గుణాఢ్యుడై
 జనహితవర్తనండయి విశాలయశంబున మించి శక్యమే
 ధను విది పంపనన్న రజతక్షితిభృద్వరగేహుచాపముం
 గొని యవలీల పంచి ధరఁ గోవిదవద్యుడనం బ్రసిద్ధుడై.

2

సీ. పెద్దలఁ బొడంగన్నఁ బ్రియములే పల్కుచు
 వారియాశిషములఁ వరుసఁ గొనుచు
 బరదారలను గన్నఁ భక్తిచే జనయిత్రి
 గన్నట్టిచూడ్కిచేఁ గనుఁగొనుచును
 బీదలఁ గన్నచోఁ సాదశోక్తులు పల్కి
 వారికాంక్షలఁ దీర్చుఁ భంగిఁ గనుచు
 నేవకతలిఁ గన్నఁ జిత్తంబునం బట్టి
 యట్లు భావించి యిష్టార్థ మిడుచుఁ

7

లే. దాపములఁ బాపు చంద్రు విధముననెల్ల
 వారిఁ గృపఁ గాంచుచున్ భూమిఁబరిధవిల్లు
 రామచంద్రుని వీరమూర్ధస్య నిపుడు
 చేయుచున్నాఁడు యువగాజుఁజీతిపుఁ డతివ.

2

మంధ.—ఏమి! రాముఁడు యువరాజగునా? ఎవ్వడు ?

బ్రహ్మ.—రేపుమాపు.

మంధ.—(సామాయ) వింతలోని వింతగనున్నది? ఎవ్వరికిని దెలియనిదే యింతపనియా.

బ్రహ్మ.—మంధరా! పాదులతో నాలొబించియే యిక్కార్థమునకుం బూనెను.

మంధ.—రేపు జరగుననునట్లుకము మీకున్నదా?

బ్రహ్మ.—సంశయమేమి?

మంధ.—మంచిది కన్నులారఁ జూచెదనుగాక. మీరు రేపు మాదేవిగారి దర్శనమునకు వత్తురుగదా. వృత్తాంతములన్నియు విశదములగు.

బ్రహ్మ.—రేపునచ్చి దేవేరిని దర్శించెద. మహాత్మ్యవసమయము కనిపెట్టియున్నవాఁడ. సమయముదొరకిన నొకమాట అప్పుగారితోఁ జెప్పము. సీమాటయే చెల్లునుగదా!

మంధ.—నామాటలు చెల్లుకాలమా యిది? చూచెదను. వేళయైనది. కైకేయి నాగొంతు వేచియుండును.

(అనియిరువురు నిష్క్రమింతురు.)

(ఏ కాంతమునఁ గైక ప్రవేశించును.)

కైక.—(తనలో) ధర్మతుఁడు మేనమామయింటికిఁబోయి చాలదినములాయె. కుశల వార్తయుఁ బంపలేదు. వయిగా మారుచున్నాఁడేకాని తల్లిచిత్త మెంత యుత్తల పాటొందునోయని యెంచి తాను రాఁగూడదా. కుశలవార్తనైనఁ బంపఁగూడదా. వెళ్ళుసారు లిట్టియుత్తలపాటు నాకే కలుగుచున్నది. కానల్గు కిట్టి యుత్తలపాటు కలగదు. రామచంద్రుఁ డెప్పుడును జెంత నేయుండు. కోడలు నేవెంప నిండువేడుక నున్నది.

(చిడిముడిపాటుతో మంధర ప్రవేశించును.)

కై.—(మంధరను జూచి) మంధరా! ఏమి పరుగునవచ్చుచున్నావు? గూనిదానవైనను జరాభారబాధితురాలవైననుఁ జిన్నదానవనిపించుకొంద మనియా యీవేగిరపాటు? నెబాను! చిన్నదానవనియే తలఁచెద. అందఱితోఁ జెప్పెదనులే. (మొగము

వైపుచూచి) ఏల నీమోము శ్రోధఘూర్ణితమైయున్నది? ఎవరివలన నీకిట్టి యాగ్రహము కల్గినది? నీవిట్లుండుట నేనెన్నఁడును జూచి యెఱుంగనుజుమీ, నేఁడిది శ్రోత్రవికారమా, గూనికేఁదోడు నీమోము కూడ నిట్లు వికారముగనున్నచోఁ జెప్పవలసినదేమి? కవీశ్వరులు వర్ణింపఁజాలరు కాఁబోలు!

మంధ—¹(భిగ్గఱగా) ఇంకను నాతో సరసములాడెదవా. కొంప మునుఁగుచున్నది. ఏమీ తెలియనిదానవు.

కైక—(ఉలికిపడి) మంధరా! ఏమి? ఏమి? ఏమి? ఎన్నఁడు గాని యప్రియ వార్తను జెప్పనిదానవు. ఏమిట్లుచెప్పచున్నావు. త్వరగా సంతయిం వివరింపుము.
మంధ—ఇంకను నీకుఁ దెలియలేదా. నీసుఖములు ఊఁచి పాలైనవి. నీసంపదయెఱిపాలైనది. నీసంతోష మరణ్యముల పాలైనది.

కైక—(తోఁచక యూరటండును.)

మంధ—పురుషుల నమ్మరా దని నెత్తిననోరుపెట్టుకొని యెన్నిచర్యాయములు వాపోయినను వినకపోతివి.

కైక—చెలీ! త్వరగా వార్తను జెప్పుమా. నామనస్సు కొట్టుకొనుచున్నది. దిక్కులు తెలియరాకున్నవి. ఎనుటనున్న నీవుకూడఁ జక్కఁగాఁ గనుఁగొనరాకున్నావు.

మంధ—నేఁడుగా దిట్టులగుట రేపు.

కైక—నాకర్థము కాలేదు. మంధరా. చెప్పవే. నన్నీల కష్టపెట్టెదవు?

మంధ—కష్టపెట్టుదానను నేనా ముందున్నది ముసళ్లవండును. చక్కఁగ శృంగారిండుకొని కూరుచుండుము. త్వరగాఁ జీపురుకట్ట చేతికివచ్చును.

కైక—మంధరా! నీమాటలు నాకర్థముకాలేదు. త్వరగాఁ జెప్పెదవా లేదా? ఇంకఁ దడవు నేసిన నేమిచేసెదనో చూడు.

మంధ—కైకా! ఇంక నేమిచేసెదవు! నాయంకదాన వగుదువు.

కైక—ఇంక నిముసమైన నైరింపఁజాల. చెప్పకున్నబ్రదుకనుజుమీ?

మంధ—ఏమనిచెప్పదును? నోరాడకున్నది.

కైక—దైవమా, ఏమిమాట వినునట్లుచేసెదవో! మంధరా త్వరగాఁ చెప్పెదవా? ఇంకను దడవుచేసి నాప్రాణములు పోవునట్లుచేసి యీపుణ్యము కట్టుకొందువా?

మంధ—అట్టివనికీ నేఁబూనుకొందునా పుణ్యాత్ములు వేఱుగానున్నారు.

కైక—నాప్రాణనాథునకుం గుళలమేకదా? భరతుండు కుళలియేనా?

మంధ—నాప్రాణఘాతుకునకుం గుళలమా యనియడుగుము.

కైక—మంథరా! నీవేమడిగిన నీచ్చెద. రాజ్యములూఁ గొంతభాగమైన నిప్పించెద. నన్నేల యేడిపించెదవు? వార్తను జెప్పవూ.

మంథ—నిమివార్తను జెప్పమనియెదవు? నోరాడకున్నది.

కైక—(కన్నీరు విడుచుచు) మంథరా! ఏమి యిట్లునుచున్నావు. ఉరిపోసికొని చత్తు నా? నాకేమియుఁ దోచకున్నది. ఇంక నాలస్యముచేసిన నన్నుఁజంపు కొన్నట్లే.

మంథ—రేపు కాసల్యకొడుకు రామునకుఁ బట్టాభిషేకమంట. ఇంక నీవు రేపు మధ్యాహ్నమునుండి కాసల్యకు దాసివికావలయు. నాగతి యథోగతియే.

కైక—(సంతోషముతో నవ్వుచుఁ దనలో) నామేలుకొందగిది. కాఁబట్టియే శ్రీరామునిపట్టాభిషేక మనుమాట నోర్వఁజాలక యిట్లునుచున్నది. ఈబుద్ధి మామైనద, (ప్రకాశము) ఇదిగో మంథరా! మాక్షికహారము. (అనిమెడలోని హారమును దీసి మంథరమెడలో వేయును.)

మంథ—¹(క్రొధముతో నెగిరిపడి హారమవలంబాజువైచి) కైకా! త్వరలోనీకుఁ గారాగృహప్రాప్తియో, లేక బలవన్తరణమో సిద్ధముగనున్నది. ఎఱుంగక సంతోషపడుచున్నావు. (అని కన్నీరునించును.)

కైక—(చిటునవ్వుతో) మంథరా! నీవు కేవలము వెట్టిదానవు. లోకజ్ఞానము నీకు కూన్యము. నీవుచెప్పినది కేవలము శుభవార్త కాఁబట్టి యీహారమున నిన్నులంకరించితి. తెలియక నాకేమో హానిసంభవింపఁబోవునని భ్రమించి పాజువైచితివి. (అని మరల హారమును మెడలో వేయును)

మంథ—(హారమును దూరముగా వినరివైచి) కైకా! నీకేమియుఁ దెలియలేదే. నీగతి ముం దేమియని యేడ్చునన్ను మఱింతగా నేడ్పించెదవు.

కైక—మంథరా! త్వరపడకుము. చక్కఁగా విచారించియే మాటజెప్పవలయు. అంత చింత నీకేల?

మంథ—నావిచారమా. ఇంతకాలము నీపంచనన్నందులకు?

కైక—ఇపుడేమిపచ్చినది?

మంథ—(భిగ్గఱగా) ఇంకను దెలియకయన్నావే. నీసవతియొద్ద నీచపుఱునులు చేయునపుడు నన్నునుకొందువులే.

కైక—సంబంధములేని మాట లేలపల్కెదవు? రామదండ్రునకుఁ బట్టాభిషేకమనికదా చెప్పితివి?

మంధ—అపట్టాభిషేకమే నీ కెన్నియోకష్టములు లేనన్నది.

కైక—ముత్యాలహారమును ముందు ధరించి మరల మాట్లాడుము.

మంధ—(తిరస్కారముతో) అయ్యో ! ఎంతశిష్టిదానవమ్మా ! రానున్న కష్టములను దెలిసికొనఁజాలకున్నావే. అదృష్టహీనురాలవు.

కైక—మంధరా ? మొన్న నేగదా పసివృక్షమునిచ్చుదులు దయచేసి సకలసౌభాగ్యములుగలగునట్లాశీర్వదించిరి. నీవెఱుంగవా.

మంధ—¹(సామాయ) పసివృక్షముటలు శీర్ణముటలు. ఎవరిదగ్గఱి వారిమాటలు.

కైక—²పెద్దల నట్లనరాదు. వారితో విరోధించుట మేలుగాదు.

మంధ—³నాయొడలు నీమాటలచే మండుచున్నది. నాకధికారిమిచ్చిన నదిగో యాకరవాలముచేఁ జేయఁదగిన కార్యమొనర్తుచు.

కైక—ఓసీ ! బేలా! అట్లనుచున్నా నేమి ?

మంధ—నాదుకథిము నీకేమియుఁ దెలియలేదు.

కైక—ఆమాట లటుండనీ. ఒక్కమాట వినుము. మనరామచంద్రుఁడు ప్రభువైన భరతుఁడు రాజయినట్లే. కాసల్యకన్న నన్నెక్కువగాఁ బూజించుచుండను.

తే. చెలియ! యిట్వొకువాదిగాఁజ్ఞాతిపు లెల్ల

నీధరారముఁ బూని రఁపీనలేజ

మలర నీనాఁటి కట్టిరాజ్యరముఁ బూను

రామచంద్రుండు సద్గుణఁరాజితుండు.

4

నాముద్దలపట్టియగు రామచంద్రుఁడు రాజ్యమూనియుండ నికనాకేమి కొఱత? ఇప్పటికి వేయిమడుంగులు నాకధికారము మించునని నమ్ముము.

మంధ—⁴(చేతులుపిసికికొనుచు) అయ్యో నాతల్లీ ! ఇట్టిదుర్బుధి నీకేలపుట్టెనో? దైవమునకే యెఱుక. పిడుగు మీఁదఁ బడనుండఁగా మేఘమును నులించినట్లున్నదే. ఇక నేమందును ? నేనురహం దమన్నను నానోరూరహం దనీయదు. (ఆని తర్జనీ నాడించుచు) ఇంకఁదైన నీప్రసంగముచాలించి నామాటలనాలకింపవమ్మా. ఏల కష్టముల పాలయ్యెదవు.

1 గురుతిరస్కారరూపమగు ద్రవము.

2 విరోధకమనమగుట నిది శక్తి.

3 తర్జనీ ద్వీజనములు చెప్పఁబడుటచే నిది ద్యుతి.

4 గురుకీర్తనముచేయుటచే నిది ప్రసంగము.

5 అవమానరూపమగుట చలనము.

కైక—¹(తనలో) ఇది యౌర్వజాలక యేమో ప్రేలుచున్నది. గట్టిగా కనరి మాన్వః జూచెదఁ గాక. (ప్రకాశము) ఏమి మంధరా! దేహము తెలియక మాటలాడుచున్నావు. నాశక్తి నెఱుంగవా? నియంత్తుచువచ్చినట్లు ప్రేలుచున్నావు. రాముని సింహాక్రమాలు దూషింపుము? ఏమిచేసెదనో చూడు.

మంధ—కైకా! ఇంక నీకడనుండనోవ. నీయన్నము తిన్నందుల కింతమాత్రము చెప్పవలసివచ్చెను. నే నెందేని లోయి యేగుంటలోనో యెనదిలోనో పడిపోయెద. ఇంక రానున్న కష్టములఁ జూడఁజాల. దూరముననున్నను వినలేను.

కైక—(ఆత్మగతము) ఇది వాస్తవముగా నాయందుగల శ్రీతిచేతనే యిట్లుపలుకుచున్నది. ఇంకఁ దూలనాదరాదు. దానిభావ మేమో కనుఁగొనియెద. (ప్రకాశము) మంధరా! ఎందులకే యంతటియొలికిపాటు. శ్రోధముడిగి చక్కఁగాఁ జెప్పుము. ఆలకించెదను.

మంధ—రాముఁడు రాజయినఁ గౌసల్య పట్టపుదేవియై యాపతిమన్న గర్వమునకుఁ దోడుగా మఱిగొంతగర్వ మెక్కించుకొని రాజునకుఁ శ్రీతిపాత్రమవైన నిన్నుఁ బెట్టరానిబాధలఁ బెట్టించును. ఆమెకెల్లరును లోఁబడుదురు. నీవు పిలిచినను బలుకువా రరుదు. వృద్ధరాజున కీయధికారములుండవు. సుమిత్రయుఁ గౌసల్యనే యనుసరించుచున్నదియేకా నామెకుఁ గూడ నధికారము గల్గియుండు. ఇంతకాలము పట్టపుదేవికంటె నెక్కువయధికారము గలిగిననీచే యిపు డేయధికారములేక పరిచారకవలె నుండువు. (ఆని కన్నీరు విడుచుచు నిజవంబడును.)

కైక—(తనలో) ఈమంధర చెప్పమాటలు కేవల మనత్యములుకావు. త్రోసివేయఁ దగినవియుఁ గావు. నాకేమియుఁ దోచకున్నది. వనియు వినకయుండ రాదు. చక్కఁగాఁ బరీక్షింపవలసినవిషయములే యివి. (ప్రకాశము) మంధరా! కొంచె మాలోచించుచున్నాను. నీమాటలు వ్యర్థములనరాదని తోచుచున్నది. త్వరపెట్టుటము, త్విజకాల మింకను మనస్సులో నాలోచించెద.

(ద్వారపాలకుఁడు ప్రవేశించును.)

ద్వార—ఇయము ఇయము తల్లిగారికి.

మంధ—ఏమివార్తలు.

ద్వార—యుధాజిత్తురాజుగారిదూత పత్రికతో ద్వారమునఁ గాచియున్నాఁడు.

కైక—(ఆతురతతో) మంధరా! త్వరగా వాని నిటకుం బంపుమని చెప్పుము.

మంధ—త్వరగా నాతని నిటకుంబంపుము. ద్వారమున జాగ్రత్తతో నుండుము.

ద్వార—చిత్తము.

(ద్వారపాలకుఁడు నిష్క్రమించును.)

{ జేపేంద్రప్రేరితుఁడగు సునాభుఁడనుగంధర్వుఁడు మనుష్యరూపమునఁ
బ్రతికఁ తోఁ బ్రవేశించును }

దూత—(ప్రవేశించి) జయము జయము మహారాజిగారికి.

కైక—పురమున నందఱులకుం గుళలమా? భరతుఁడు తమ్మునితోఁ గుళలియై యున్నాఁడా?

దూత—అందఱులకుం గుళలమే. ఈవత్రికం దిలకింపుఁడు. (అనియొడిచుచు) రాచ

కార్యములున్నవి. నన్ను వేగముగ రమ్మని యాజ్ఞయైనది. సెలవీవలయు.

కైక—(వత్రికయందుకొని కుళల మనునక్షరములను గాంచి) మంచిది. వెళ్లవచ్చు.

దూత—చిత్తము.

(అని నిష్క్రమించును)

కైక—(వత్రికను విప్పి యిట్లు చదువుకొనును)

“నిత్యసౌభాగ్యవంతురాలగు మాతోఁబుట్టువునకు, సోదరుఁడు యుధాజిత్తు కుళలప్రశ్నముచేసి, వ్రాయు విషయములు. ఆకష్టికముగా శ్రీరామునకుఁ బట్టాభిషేకము జరపఁబడుననియు నందులకుఁ బ్రయత్నములు జరుగుచున్నవనియు, నతిశీఘ్రముగాఁ జేయనిశ్చయించిరనియు నేఁడొకవార్త వివవచ్చుటచే నాకు విచారము గలిగి యది పెచ్చుపెరుగుచున్నది. నాకుఁ దెలుపకయే బావగా రిట్టిప్రయత్నము చేయుట యాశ్చర్యముగా నున్నది. భరతుఁ డటలేడుగదా. ప్రకృత మాకార్యము నిలిపిన నేనువచ్చి మాటలాడెదను. చెప్పవలసినవిషయము లనేకము లున్నవి. ఇంత కన్న నిపు డెక్కువవ్రాయ వీలులేదు. చక్కఁగా నాలోచింపుము.

ఇట్లు సోదరుఁడు, యుధాజిత్తు.”

కైక—(వత్రికను దాచి తనలో) ఏమిది! ఇట్లు వ్రాయుటకుం గలకారణ మేమి? నాకే పట్టాభిషేకవార్త తెలియలేదే, నాసోదరున కెట్లు తెలిసినది చాలకాలము నుండి ప్రయత్నములు చేయఁచున్నట్లు బొడకట్టుచున్నది. నాకేల ప్రాణేశ్వరుఁడు తెలుపలేదు? ఇదియంతయుఁ గౌసల్యపన్నిన కుట్ర కాఁబోలును. నేనేమైన విప్పుము చేయుదునని యామె కనుమానము కలిగినదికాఁబోలు. ఇదంతయుఁ జూడ నందఱొక్కటియయి యున్నట్లు తోఁచుచున్నది. ఎన్నఁడే నొకయవకారము రామునకుం జేసియుంటినా. నోట నొక్కమాటయైనను రామునకహికముగఁ బల్కియుంటినా. ఏయద్దేశ్యముతో నందఱు నన్నిట్లు వేటుచేసిరి? ఆహా! మంధరనేమో యుంటిని. నాయం దెంతప్రేమగలది. కానీ! ఇదికల్కుమాటలు విని కర్తవ్య మాలొచించెద. (ప్రకాశము) మంధరా! ఇంక నీ వేమని యెదవు?

మంధ—ఇంక నేనేమందును దల్లి! నీగతి ముంచేమియగునో యని యూహించుచున్నాను. వేటొక యూహనాకులేదు. భరతుఁడింతకాలము మర్యాదగాఁ బెంపఁబడియె. ఇంకముందు దాసీపుత్రుఁ డని యందఱును బిలువఁ జింతనొందుచుండుఁ గద, ఇన్నిటికి నీకాంతమే కారణము. ఇంతకన్న నేనేమందును?

కైక—(నిట్టూర్పులవిడిచి)మంధరా! అంతటికాలము వచ్చునా?

మంధ—వచ్చునా? వచ్చిపూర్చున్నది.

కైక—(కోపారుణిత నేత్రయై) నేను కౌసల్యయింట దాసినై యుండవలయునా? నాపుత్రుఁడు దాసీపుత్రుఁడనంబడునా? బేరా కాలము! అట్టికాలముగూడ వచ్చునేమో!

మంధ—కల్లి! ఏకపటమేఱుఁగని మీఁటి పాట్లు తెచ్చిపెట్ట సిద్ధముగా నున్నారు. ప్రాణేశ్వరుఁడు నాపై ననురాగము కలవాఁడని విజ్ఞప్తిఁగడుచుంటివి. తెలిసినదాయపుడాయనప్రేమ పెట్టిదో. ఇంక నైనఁ ద్వరపడినమేలు.

కైక—మంధరా! మంధరా! నేనిపు డేమిచేయవలయునో తెలుపుమా. పెక్కుమాటలే;

మంధ—పట్టాభిషేక మారామునకుఁ గాకుండఁ జేయవలయు.

కైక—అట్లు సాధ్యమగును? ఇంతమోసమునేసి ప్రయత్నముచేసినవారు నామాటల నాలకింతురా?

మంధ—నాచెప్పినచొప్పునఁ బ్రవర్తించునని వాగ్దానముచేసినఁ జక్కనియుపాయము చెప్పెదను.

కైక—దానితో నాకష్టములు తొలఁగునా? కుమారుఁడు దాసీపుత్రుఁడు గాకుండునా మంధరా?

మంధ—అదియొకగొప్పయా? కౌసల్య నీకు దాసియగును. భరతుఁడు రాజగును. నీవే రాజమాతవగుదువు.

కైక—అట్లులైన నీమాటజవదాఁట నని భరతునిపైనొట్టుపెట్టి కపధము చేయుచున్నాను.

మంధ—జననీ! నామాటలఁ జక్కఁగా నాలకింపుము. పూర్వము శంఖరాసురునితో దేవతలకు జరిగినయుద్ధమందు దశరథమహారాజు దేవతల ప్రార్థింప యుద్ధమునకు సిద్ధపడియె. అతఁటి నీవు క్రొత్తగాఁగాపురమునకు వచ్చియున్న దానవగుట భర్తను విడిచియుండనొల్లక నేనును వత్తునంటివి. నీప్రాణేశ్వరుఁడును నీయందున్న తమి పెల్లిదంబున నొంటిగాఁ బోవఁజాలక నీరాక కంగీకరించెను. నీవును శరవిద్యా పాటవంబు గలదానవుగాన ధైర్యిని బ్రీతియు కౌర్యంబును గలుగఁబడుదు

బోయితివి, దారుణసంగరంబున నీ ప్రాణేశ్వరునకు నపాయంబు ప్రాప్తింప నీసామర్థ్యవిశేషంబున దానిందొలగించుటయేగాక శత్రువులఁ జెంతఁజేరనీక పాటఁదొలిగితివి. అంత మూర్ఖునండి విముక్తుడయి రాజు నీచేసిన మహాకార్యమున కచ్చెరువంది నీ ప్రతాపంబునకు మెచ్చి యీరెండుకార్యములకుగా రెండువరము లిచ్చెను. ఆనమయమున నీకుఁగావలసినది ప్రాణేశ్వరునరక్షణమే కాఁబట్టి యీ వరంబులు వలసినపు డడిగెన నీవుడేలయంటివి. తొండును నీవుకోరినప్పు డేమాటయు నడ్డుచెప్పక నెఱవేర్చెదనని శబధముచేసెను. ఈవిషయము నీవింటికి వచ్చిన నెంటనే నాయందుఁగలప్రీతిచే నాకెఱిగించితివి. కాఁబట్టియే నేనుజూచిన ట్లిపుడు చెప్పితిని.

కైక—(స్వరణ మభినయించి) మంధరా ! నీవు చెప్పినవర్వాత నాకుఁ జక్కఁగా జ్ఞప్తికి వచ్చినది. చాలకాలమైనది గాన మఱిదియంటిని. చక్కఁగా జ్ఞాపకము చేసితివి. దీనిచే నీవుడు మనయుద్దేశ్యము నెఱవేఱునా?

మంధ—¹ఇంకను సందియమా? కష్టములన్నియుఁ దొలగిపోయినవి. భావికాలమున నకలశుభములు తప్పకపొందఁ గలవు.

కైక—అట్టి ప్రాణాపాయసమయమం దట్టియవకార మొనరించి నా ప్రతాపమును జూపియంటిని. నాకే యిపు డాశ్చర్య మగుచున్నది.

మంధ—అట్టిసీకు దాన్యముచేకూర్చ నెంచిరిగదా. నేనును దొలుత చెప్పినప్పుడు నామాటలు చేదుగా నుండెనుగాఁబోలు.

కైక—నిశ్చయమే. ఏమో యనుకొంటిని. ఇంకమోసము గలదని తెలియఁ జాల నైతిని. పరిహాసముననో శోషముననో యిపుడు నేనన్నమాటలు మఱిచిపొమ్ము.

మంధ—కల్లీ ! నీవన్నమాటలచే నాకుం గోపముగల్గునా? రోషము పట్టఁజాలక నే నన్నమాటలను మీరు ఊమింపఁ జేతులొగ్గి ప్రార్థించుచున్నాను.

కైక—ఇక నీవుచెప్పఁబోవు నుపాయముచేత నాముద్దేశ్యము నెఱవేఱునా?

మంధ—²ఇంకను సందియమా? నామాటలు పాటింపుడు. కార్యము హస్తగతమే. నకలశుభములు నీకుంగలుగు. నీకుమారుఁడు గౌరవపాత్రుడై విలసిల్లును.

కైక—ఇక నేఁజేయఁదగిన కార్యభంగి నెఱిగింపుము. నీమాటయెట్టో యట్టే చేసెదను.

1 సిద్ధామం త్రణమువలని భవిష్యత్ప్రదర్శికయగుటచే నిది ప్రరోచనము.

2 స్వగుణస్తుతిరూపమగు విచలనము.

3 కార్యసంగ్రహము నెలుపుటచే నిది యాదానము.

మంధర—

చ. జననిరొ ! క్రోధమందిరముఁజయ్యనఁ జొచ్చి విభూషణాళి మే
దిని బడవైచి హారములఁద్రెంపి యటం బడఁజిమ్మి కీల్లెడక
మనమున సంశయంబు నణుమాత్రము పొందక విప్పి ధూళిబ్రుం
గునటులొనర్చి జీర్ణమగుఁగోక నదెట్టులొకట్టి శోకముం
గనినవిధిం బరుండు ; నృపకాంతుండు ని న్నవచ్చినంతటన్. 5

తే. పలుకకుండుము నీ కేమివలయుఁ గోరి
యిచ్చువాడను దెల్పవేయింతిమిన్న !
యనుచు వేడినకొలది నే మనక బిట్ట
బిగిసికొనియుండు నామాటవిశ్వసించి. 6

కైక—తరువాతఁ జేయఁదగిన కార్యమేమి ?

మంధ—అవ్వలికార్యము నేఁజెప్పవలయునా ? నీకు దోఁపలేదా?

కైక—నీవుచెప్పినట్లు చేసెదనంటిఁ గదా.

మంధ—సంతోషము. విను మవ్వలఁ జేయఁదగినపని.

సీ. రాజ్య మిమ్మందువాఁరాజీవగంధిరో
యనివేడినట్టైసఁనౌ ననకుము
సొమ్ము లిమ్మందువాఁసొగసులాడీయన్నఁ
గావలెనాకనినీ వనకుము
దాసదాసీజనతతుల నిమ్మందువా
సరసాంగిరోయన్నసరియనకుము
సకలభోగంబులసమకూర్పుమందువా
భామినీమణి యన్ననేమనకుము

తే. పడఁతి నీ కేమికావలెఁబల్కు మింకఁ
బల్కుకున్నచు నేనిలబ్రదుకననుచుఁ
బ్రేమ మింపెనలార నీప్రియుండు వేడ
నించు కెలుగెత్తి మాటాడుమింతిమిన్న ! 7

కైక—మాటాడుమని యాయధికారము నాపైఁబెట్టకుము. నీవేయామాటలఁ గూడ
నేర్పుము.

మంధ—మఱిమఱి ప్రార్థించి వగచి నిట్టూర్పులంబుచ్చి వేడునట్లు చేయుము. తుదకు
నీకేమికావలసిన నిచ్చువాడ. తప్పదు నీయావ అన్నవృద్ధు.

చ. పురుషుల నమ్మరాదు పలుఁపోకలఁ బోవఁగనేర్తు రెంతో యా
దరణముగల్గఁ బల్కి యింకఁదప్పక కోర్కె ఫలించునన్న యా
తురమును బొందఁ జేసి తమిఁతో సతిపల్కుగఁ గోర్కె దీరఁగా
బిరుసువహించి యవ్వలనుఁ వేడినఁ బల్కురటంచు నాడుమా. 8

కైక—తరువాత ? తరువాత ?

మంథ—మఱియుఁ దమిఁపెల్లిదం బావజాలక భర్త ప్రార్థించిన నాకనియాతురముం
గాంచి మెల్లఁగా

క. మనుజేశ ! నామనోరథ
మును దీర్పఁగఁ దలఁతువేసిఁమోమోటమి మా
ని నయమ్మన శపథముఁ జే
సినఁ జెప్పెద లేకయున్నఁ దేరెద దివినిన్. 9

అని గట్టిగాఁ జెప్పము.

కైక—అమీద ?

మంథ—రామునితోడు తప్పక చేసెదనని మూఁడువర్ణాయములు చెప్పినతరువాత పడక
సుండిలేచి కన్నీరుఁడుడుచుకొనినట్లు నటించి డగ్గుతికతో, “రాజేంద్రా ! ఇట్లాకు
వంశజులు సత్యవ్రతవరాయణులనియు, దిగంతవిశ్రాంతయశోవిరాజితు లనియుం
దలంపుము. ఇప్పుడు ప్రతిష్ఠ నేసిరివికదా. సకలలోకవిఖ్యాతకీర్తియశోధురంధరుఁ
డవు. చెప్పినమాట తప్పకుము. నాకోరికల నాలకింపుము. పూర్వము శంబరాసురు
నితో సంగరమొనరింప దేవతలకు సహాయుడవై పోవుచు నన్ను వెంటఁగొని
పోతివి. ఆదారుణసంగ్రామమున నడుచేయి యాక్రూరరాక్షసుఁడు నిన్ను మార్కొని
భీకరశరంబులు ప్రయోగించుచుఁ జాలనేవు పోరాడెను. నక్షంధరులు రాత్రి బలము
గలవారు గాన మిమ్ముతఁడు మించి నొప్పించెను. మీరావ్రేటులకుఁ దాళఁజాలక
మూర్ఛమునింగితిరి. ఇంక నాక్రూరసురవైరి మిమ్మేమిచేయునోయని నాశక్తివంతయుం
జూపి యాకనియాటోపమును గొంతమాన్వి యరదంబును దొలఁగించి దూరము
కొనిపోతి. సారథియంతకుముందే వ్రుందెఁగదా. మీరు మూర్ఛనుండివెలిసి మరల
మార్కొన రథమును దోలుమంటిరి. ఆసమయమున శత్రువునాటోపంబునైరింప
లేని మీకు సారథిచచ్చట తోచినవికాదు. నేనును రథంబుంబఱిసి సారథిచమ
త్కరిం జూపితి. మీరాకనితో బోరాడిరిగాని యాతఁడు మిమ్ముమించి నొప్పిం
చెను. రెండవవర్ణాయముం గూడ గాఢమూర్ఛనొందితిరి. ఇంక నిటనుండఁగూడదని
మూర్ఛముగానరదంబుందోలితి. అప్పటికి రక్కసునుండి తప్పించితి. మూర్ఛంబాసి

మీరు నాకృత్యమున కానందించి నన్ను గౌరవించి ప్రాణములం గాపాడితివి; నీవులేకున్న నేజచ్చియుండు. ఇట్టిసీమహోపకారమునకును, నీవారక్కనునియాటో పంబుఁ గొంతతగ్గించి దేవతలు బలీయనంగఁ బరాక్రమంబు నెఱపినందులకుఁ మెచ్చి రెండువరముల నిచ్చువాఁడ, కోరుకొనుమంటిరి. మీరుజీవించి మరలమాటాడుదురా యన్న సంశయమున నుండియున్నదానం గాన మీరు కోరుమన్నమాటయే చాలునని వలసినవ్యధు కోరెదనంటిని. ఇదంతయు స్మృతిగోచరమైనదియా” యని యడుగుము,

కైక—అపిదప ?

మంథ—రాజు స్వరణమభినయించినపిదప “నారెండువరముల నిపుడుగోరెద. మాఱు మాటాడక యీవలయు” నని యడుగుము. సత్యముగా నిచ్చెదఁ గోరుమన్నవ్యధు.

చ. పనిఁ బదునాలుగేండ్లు రఘువర్యుఁడు రాముఁడు వల్కలాజినా
ళిని ధరియించియుండఁ దగులీలమెయిన్ భరతుండు రాజుగాఁ
జను నివియే వరంబు లిఁకఁ స్వాంతమునందు మఱొక్కరితెగా
జనవర! యెంచ కీవలయుఁ సత్యముఁ దప్పక యీక్షణంబునన్. 10

అని గట్టిగా నడుగుము. (అని యేమో చెవిలోఁ జెప్పను)

కైక—మంథరా ! నీవుచెప్పినట్లే చేసెదను. ఇఁకనీ విటసుండకుము. రాజువచ్చు సమయము కావచ్చుచున్నది. నీచెప్పినట్లే చేసెదను.

మంథ—తల్లీ ! రాజు బ్రతిమాలును జామీ, బేలుపోకుము. కార్యముచెడును. దాని విగార దలంపకుము. భరతుని దానీపుత్రా ! అని పగవారు పిలువంజేయకుము.

కైక—మంథరా ! కేకయ రాజునకుం దనయనేయైన నట్లుచేయునునా? కార్యము సాధించియే తీరెద, నీవింకఁ బొమ్ము. ప్రాణేశ్వరుండు వచ్చు వేళ యైనది.

(అని యందఱు నిష్క్రమింతురు.)

¹ (ఇది విమర్శసంధి).

చతుర్థాంకము సంపూర్ణము.

1 నియతాప్తి ప్రకరీసంబంధరూపమగు విమర్శసంధి ప్రధానాంగసంయోజకముగఁ జేర్చఁబడినది.

శ్రీ రస్తు

విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము

పంచమాంకము.

{ (ఆకాశమున సమైహన సుకేశులనునిరువురు గంధర్వులు)
ప్రవేశించుచున్నారు.) }

సమై—మిత్రమా! చిరకాలమునకు దేవతావాంఛ నెఱవేఱినది. ఈవిషయమును బరిశీలించి రండని యింద్రుడనుమతి యిచ్చెఁగదా, ఏల యింత యాలస్యము చేసి వచ్చితివి?

సుకేశ—సఖా! మఱేమియులేదు. కొంచెమింటిపనియండఁగాఁ దీర్చుకొనివచ్చితిని. ఓమింపుము. దివిజేశ్వరునానతిఁ జవదాఁటువాడనా?

సమై—ఇంటిపని కిదియో సమయము?

సుకేశ—కాదుగాని ఆపనిలో నీవనికొండ నించుక సహాయముగలుగునట్లుతోఁచె కాఁబట్టి యద్దానిం దెలిసికొనుచుంటిని.

సమై—ఈకార్యమునకు మీయింటిపనినుండి సాయ మొనఁగూడుటెట్లు!

సుకేశ—మనమివిషయమును భూలోకమున కవతరించి కన్ఁగొనఁబనిలేకయే తెలిసి కొంటిని. విను.

“దేవేంద్రు ననుమతిచే మనసునాభుండు మనుష్యరూపమునఁబోయి రామాభిషేక భంగమగు పని చేసియే వచ్చినాఁడు. ఆవిషయము నతఁడు చెప్పఁగా వినుచుంటిని.

సమై—ఎట్లు చేసివచ్చినాఁడు?

సుకేశ—దశరథుని చిన్నభార్య కామెసోదరుండు పత్రికవ్రాసినట్లు పత్రికను గల్పించి యంతకుమండే దేవప్రేతురాలగు మంధరయను పేరుగల కైకదాసి యావిషయము నేచెప్పఁచుండఁగా నానమయమున నీపత్రికనీయ దాన నామెమనస్సు చంచలించి తనకక్షిణిజూపి పట్టాభిషేకభంగ మొనరించి రాము నడవులకుంబాపి తన కొడుకు యువరాజునుగా జేయుదునని వట్టువట్టినది తెలిసికొని వచ్చినాఁడు. ఇంక దేవతాకార్యము నెఱవేఱనట్లేకదా!

సమ్మె—ఇంతమాత్రముచేతనే దేవకార్యము ఫలించునో లేదో యనునందియ ముద
యించుచున్నదిసఖా!

సుకే—సంశయ మిసుమంతయు వలదు. నెఱవేఱినదేయని త్రికరణశుద్ధిగా నమ్ముము.

సమ్మె—నీచూటలవైభవరిపట్టి నమ్మెదనుగాని యీసీమాటలు నమ్మి యింద్రునికడ సీవిష
యమును దెల్పుటకు మనస్సు తాపము నొందకున్నది.

సుకే—మిత్రమా ! నే నసత్యముచెప్పితినిని నీయభిప్రాయమా?

సమ్మె—కాదు. “గతానుగతిశో లోకా” యటన్నమాట వినమే. ఒకరుచెప్పినట్లు
నీవును, నీవుచెప్పినట్లు నేనును వినచుండినఁ బ్రత్యక్షమెప్పుడగును ? కన్నులారఁ
జూచిగాని యధిపతికిం దెలుపంజాల.

సుకే—ప్రాణసఖా ! నీసంశయమును దేర్చెద. ఇప్పుడే దశరథుడు చిన్నభార్య
యింటికిం బయనమునేయుచున్నాఁడు. మనమదృశ్యరూపులమై యావిషయమును
బరిశీలించి వత్తమురా.

(ఆని నిష్క్రమించుచున్నారు.)

(ఇది శుద్ధవిష్కంభము.)

(దశరథుఁ డొంటిగాఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

దశ—¹(తనలో)

చ. పురజనులెల్ల సౌరయనిఁపొంగుచునుండఁగ మంత్రిసత్తముల్
సరియగు కార్యమే యిదనిఁపన్నుతిసేయఁగ బాంధవుల్ ముదం
బరుదుగఁ బొంద నాదయినఁయాశయమెల్ల ఫలంప రామునిక
వరగుణసాంధ్రు రేపె చెలువంబలరక యువరాజుఁ జేసెదన్. 1

ఇట్లునోకార్య మెఱుఁగెను జరగునా యని యుద్విత్తూరుకునెల్లరును దత్ప్ర
యత్నములయందే మునిగియుండ నేనిక నాలస్యముచేయుట న్యాయముకాదు.
భరతుం డిటలేకుండుటచాలమేలు. ముహూర్తము రేపేకుదిరినది. ఈయుత్సవమును
గన్నులారఁ జూచితిని నాతపంబులు ఫలించినట్లే. ఇంతకాలము రాజ్యపాలన
మొనర్చితిని. ఇక నాదేహము విశ్రాంతిసుఖము ననుభవించుట యుక్తము. సకల
గుణాభిరాముండగు రాముండు తనకు బాలకుఁడుగనుండుట మంచిదని భూదేవి

1 పూర్వాంశోక్తవిషయము నుత్తరాంకమునఁ జొందుపఱచుటచే సంకాప
కరణము.

యు స్వప్నమున దర్శనమిచ్చి నాకుం జెల్పెనుగదా. నేనును గృతకృత్యుడనై కన్నులపండువుగా రామునిపరిపాలనాచమత్కృతిని జూచుచుండెద. ఈశుభవార్తను నాప్రియపత్నియగు కైకకుం జెప్పినఁ గాని నామనస్సు కుటుంబిడదు. ఈషయమునఁ జైకయఁ గుతూహలపడుచుండినదిగాని వేఱువిషయగఁ దలంచు నది కాదు భరతునికన్న రామచంద్రునే ప్రేమించుచుండును. కనుకనే రామచంద్రుని ప్రవర్తన మనమానమని యెల్లరు కొనియాడుచున్నారు. నకలయత్నములు సిద్ధము లగుచున్నవి. అయినవని హఠఁ దలంపవచ్చును, ఏవనియైనను నేనాజ్ఞ నేయఁ బూనినయంతనే సాగుచున్నది. ఔరా ! జనరంజకుండు రాముండనుట కేమి సంశయము ?

¹ ఈయత్నవమున నెల్లరఁ దృప్తి నొందించెద. మూఁడుదినములుగ నేనీకార్యమున మునిగియుండితి. కైకయింటికిఁ బోవనైతి. ఇక ఊజములొపల నాతరుణి మణి ముఖచంద్రదర్శనమైనఁగాని మనస్సు హాయిచెందదు. వికాంతమున నామెతో ముచ్చటించెద. ముందుఁ గౌసల్యయింటికిఁబోయి యొకమాటచెప్పి వెంటనే కైక సౌధమునకుం బోయెద.

(అని సిమ్మ)మించును.)

(దశరథుండు కౌసల్యసౌధమును బ్రవేశించును.)

దశ—² ఔరా ! ఈసౌధము చక్కఁగా నలంకరింపఁబడి యున్నది. ఈయలంకారములు శ్రొత్తవి. నిన్న నే యలంకరింపఁబడినట్లున్నది. బంగరుపూత లింకను జక్కఁగా నారలేదు. ఈనగరు రే పెట్టుండ నో (ముందునకునడచి) కౌసల్యపూజార్చనములు చేతఁ బట్టుకొని వచ్చుచున్నట్లున్నది. నేను ఈదేవి కీశుభవార్తను జనుత్కారముగా నెట్లు తెల్పవలయు ? (కొంచె మాలోచించి) సరే. ఇద్దఱియు జరావీడితులమే. చమత్కార మేమాత్రమున్నఁ జాలును. (దృష్టి సారింపి) ఇదిగో కౌసల్య వచ్చుచున్నది. నేనును వడివడి నేగెద. (అని లోపలికిం బోవును)

కౌస—(నమస్కరించి పూజించి యథార్థాసనాసీనుండేసి విసరుచు నిలువఁబడును)

1 సుప్రసిద్ధబీజఫలమును నిర్వహింపఁజేయుటచే నిర్వహణసంధి యారంభింపఁబడినది.

2 కార్యమార్గణరూపమగు విబోధనము.

దశ—సాక్షి ! వృద్ధున కేమియుపచారములు ? నీవును నాయంతదానవే.

కౌస—(తనలా) ప్రాణేశ్వరుఁ డింతకుముందు నన్ను రాజ్ఞియసిపిలుచుచుండుట వాడుక.

ఇపు డేలోకో సాక్షి యనుచున్నాఁడు. కనుఁగొనియెద (ప్రకాశము) ప్రాణేశ్వరా!
రాజ్ఞియనుటకుం గూడ నేనర్హురాలను గాను గాఁబోలు ?

దశ—(నవ్వి చేరఁదీసికొని) బేలా ! ఎంతకాల మనుభవించినను రాజ్యభోగములు
చాలవా; తృప్తినొందఁ బనిలేదా?

కౌస—(ఊరకుండును)

దశ—¹నానోటనే చెప్పించుట నీకిష్టముగ నున్నది కాబోలు. ఐనఁ జెప్పెద వినుము.

శ్రీరాముని యుపరాజునుగాఁ జేయఁనెంచితి. ముహూర్తము దాపుననే యున్నది.

కౌస—రఘువంశసంభూతల యూహ లమూల్యములు. అనుపమానములు దుర్జేయములు

దశ—తెలిసియుఁ దెలియనట్లు నటించెదవు.

కౌస—ఇతరు లాడుమాటలు నత్యములనినమ్ము నాచారము నాకులేదు. తమయానతిదే
నాకు నమ్రకము.

దశ—²ఇపుడు నమ్మము. రేపే ముహూర్తమని నిశ్చయించి పెద్దలు చెప్పిరి.

కౌస—³ప్రాణేశ్వరా ! వరమానందము. చిరకాలమునకు నీమహాసంతోషవార్త వి
నోచితిని. మనయిరువురి తనస్సులును నేటికి సంపూర్ణముగా ఫలించినవి. ఇఁ
నేనేమిచేయవలయు ?

దశ—⁴చేయఁదగిన కార్యములు పెట్కులున్నవి. అందు ముఖ్యమైనది నీవు సంతో
పడుటయే. ఇంకఁ గుల్దైవములఁ బూజింపవలయు.

కౌస—⁵భూపాలిలకా ! మీయానందమే నాయానందము. నేటికి మన మీరు
రము వరమానందభరితుల మైతిమి. మీయానతి దలఁదాల్చి మరలఁ గుల్దైవముఁ
బూజించెద.

1 కార్యోపక్షేపణరూపమగు గ్రహనము

2 అనుభూతాభ్యాసరూపమగు నిర్ణయము.

3 ప్రకృతార్థ మిహోజల్పనరూపమగు పరిభాషణము.

4 కర్మ పాసనరూపమగు ప్రసాదనము.

5 సామివాగదానరూపమగు విని ఆనందము.

దశ.—¹చిరకాలము సంతానములేమికి? వగచి దివ్యసంతానమును గంటిమి. దానఁ గొంత కష్టము తీరెను. ఇప్పుడు మనకృత్యమును సంపూర్ణముగ నెఱవేర్చిన సంత యుండ దీరును.

కౌస.—²మీయుద్దేశ్యము లన్నియు సర్వేశ్వరానుగ్రహమువలన ఫలించుఁ గాక. శేషే యీ కార్యము నెఱవేఱుఁగాక. నాశోరికయు ఫలించినది.

దశ.—(మరలఁ జెంతకుఁ దీసికొని సంతోషముతో) నేటికి నీకుఁ బరమానందము చేకూరెనా. అదియ నాకు బ్రహ్మానందము. ప్రాణేశ్వరీ! ఇంకఁ దడవునేయరాదు. కార్యభారములు పెక్కులున్నవి. శేపువచ్చిపూటలాడెద గట్టిగా భగవంతు నారా ధింపుము. ఆయన యనుగ్రహములేకయున్న సర్వార్థములు ఫలించవు. దానిఁ తొందఁ గోరుము. కృతకృత్య వగుదువు.

(ఆని సిమ్మ)మించును)

(తరువాతఁ గైకసౌధమును దశరథుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

దశ.—(ముందునకు నడచి నాటగదిక్కులు కలయఁజూచి తనలా) సౌధమిది యేల కై నేయఁబడలేదు? సహజశృంగారసంవర్ధితముగదా యీసౌధము? దీనికేల క్రొత్త శృంగారమని తలచినది కాఁబోలు నాముద్దులరాణి! (మఱి నాటగడుగులు పెట్టి) ఆ! ఏమిది? కావలినారెవ్వరును గానరాదు? నిశ్శబ్దముగ నున్నది. ఏమో (కొంచె మూటొచ్చింది) మఱిమియుఁ గాదు. నానోములవంట, నాశోరికలపెన్నిది, నాప్రే మాంభోరాశి నాముద్దులరాణి కేకయరాక్షసియపుత్రిక నారాక కువ్వీళ్లూరుచు నాతో నల్లాపము లాడఁగోరి యెవ్వరును లేకుండఁజేసియుండును. నన్నుఁజూడఁ గనే కాఁగిటంజేర్చి తానే మాటలాడును. ఔరా!

చ. పరిమళముల్ చెలంగఁగ శుభప్రదమౌ తనువల్లి యొప్పు సుం
దరముఖచంద్రబింబరుచిఁనై జసుశీతలతక్ వ్యయింపఁగాఁ
దరుణి తనంతవచ్చి ప్రియుఁడల్పముఁ జేరిచి కౌఁగిలించి యా
దరణముమీఱఁ బల్కవినుఁధన్యుఁడై భాగ్యయుతుండు ధాత్రిలోన్.

నెఱాను! కాంతారత్నములప్రేమములు మనోహరములు. సామాన్యదృష్టికి గోచరింపవు. ఇంకఁ దడవునేయరాదు. ఆపరాధమగును. క్షరగాఁ బోయి నాముద్దుల మితారిం జూచెద (మఱికొంతదూరముపోయి) ఏమిది? కష్టభాగములయందుఁ

1 దుఃఖనిర్త మనరూపమగు సమయము.

2 లబ్ధసిరీకరణరూపమగు కృతి.

గావలవారలు కూడ లేరు. (అలాచించి) దురవగాహముగా నున్నదే. నామనస్సు కట్ట డిట్లుచున్నది. కారణ మేమైయుండును? (లోపలికింజని)

సీ. ఇదె నాదుప్రియభాషఁయెలమిమీఱఁగ నన్నుఁ

బరిరంభణము చేయుఁభవ్యతల్ప

మిదె నాదుప్రేయసిఁయింపుమీఱఁగ నన్నుఁ

గవఁగూడి విహరించుఁకమృతయ్య

యిదె నాదుదయిత నాఁకెంతేముదంబునఁ

బాదనేవ యొనర్చుఁపట్టెమంచ

మిదె యిదె నాజీవిఁతేశ్వరి నారాక

కెదురుసూచుచు నిల్వఁనెసఁగుఁదావు

తే. కటకటా! నేఁ డిదేమొకోఁకాంత నాదు

కనులు చల్లఁగఁ జేయంగఁగానరాదు

కోపమందెనొ నారాకఁగోరి పైన

నిలిచి చూచుచు నున్నదోఁనిరజాక్షి.

3

(కొంచెము ముందు నడచి యేమోచప్పుప విసరాఁగా) లోపల నేమోచప్పు డగుచున్నది. ఒకరో యిద్దఱో లిరుగుచున్నట్లు తోఁచెను. (ముందునకుంజని) హంస గమనా నాదేవి యెందున్నది? అంతకిపుర మిట్లున్నదేమి?

హంస.—(విచారముతో) దేవిగారు క్రోధగృహంబునఁ బరుండియున్నారట! నేనిపు

డే వచ్చితిని. పద్మాక్షి చెప్పఁగా నీమాటయే విన్నాను.

దశ.—పద్మాక్షి యెందున్నది?

హంస.—ఆగదిదగ్గర నున్నట్లున్నది.

దశ.—(పరిక్రమించి) పద్మాక్షి! నాప్రాణేశ్వరి యెందున్నది?

పద్మా.—కోపగృహంబున నేడ్చుచుఁ బరుండియున్నది.

దశ.—కోపగృహంబున నేడ్చుచుఁ బరుండియున్నదియూ ఏదేది? (నాలుగడుగులు ముందునకు నడచి) అక్కటా! నాపాదములు తొట్టువ్రడుచున్నవే. ఏలాకో నాయున్నలమిన్న యందుఁ బరుండుట. అంతచాలక యేడ్చుచున్నదట. నేనిక బ్రదుకఁ గలనా. ఏమని మాటలాడింతును?(గదిచెంతకుంబోయి) తలుపు మూయఁ బడి యున్నదే. (కొంచెము తెఱచిచూచి) ప్రాణేశ్వరి! కేకయరాజప్రియపుత్రీ! నామధ్దులమిటారీ! (ఆని పిలుచును.)

కైక.—(విడ్డుచుండును.)

దశ.—(లోపలఁజొచ్చి యాభరణములు పాదములకుం దగులఁ గ్రిందఁజూచి) ఆఁ. ఇవి యాభరణములా. ఏమి యిట్లు భూమిపై నాల్గుప్రక్కలఁ జివ్వుఁబడినట్లు పడియున్నవి? (రెండడుగులువెట్టి) ఇవియే పుష్పహారములు. నేలంబడికందియున్నవి. (చక్కఁగాఁ జూచి) నాస్త్రియారా లిందుఁ బడియున్నదే. ఏమిది?

ఉ. మాసి నచీరఁ జొట్టుకొనిఁ మానితభూషణరాజి భూమిపై
వేసరిపాఱువైచి కనుఁవిందును గూర్చెడు పూలహారముల్
గాసిలునట్లు వైచి కొఱఁగాని మహాకఠినంపు నేలపై
నీసరణిం బరుండుటకుఁ నేమికతంబో యెటుంగ నక్కటా! 4

సీ. ననుఁగాంచి నంత నేఁగునహర్ష మలరంగఁ
జనుదెంచి పల్కులఁదనియఁజేయు
నింతనే వేభార్యఁయింటనుంటిరొ యిపు
డైన రాఁ గూడెనాఁయనుచు నవ్వు
వచ్చినదే నాకుఁబదివేలవరహాలు
చాలు నం చని పల్కిఁగేలి నేయు
జ్ఞాపక మున్నదాఁచాన యి దొక్కతే
నాభార్యయని మీకుఁనాథ యనును

తే. బల్కరించును లాలించుఁబంతమానుఁ
గేలిఁ దేలించు నవ్వించుఁగిలిగిలింత
లట్టై కల్గించు మరియాదలుట్టిపడఁగ
నన్నుఁ బ్రేమించుచుండు నీయన్నుమిన్న. 5
ఇపు డేలాశో యాగఁ బట్టినది. పల్కరించెదఁ గాక. (అని కూరుచుండి యామెళిరన్ను కనతొడవై నుంచుకొని చెక్కిఁబుల్లదువ్వుచుఁ గన్నీరునించుచు) నానోములఫలమా, ప్రాణేశ్వరీ! ఒక్కమాటు పల్కుమా.

కైక.—(వెక్కివెక్కి యేఱును)

దశ.—ప్రాణస్త్రియా, కైకా! ఏల యిట్టేడ్చెనవే? ఏటి కీపరితాపము నీకు నాతా
త్తుగాఁ గల్గినదే? నాతోడు. ఆలస్యముచేయక మాటలాడి నాకుఁ బ్రాణదానము
చేయుమా.

కైక.—(మఱింతగా నేడ్చును.)

దశ.—(బుజ్జగించుచు) కాంతారత్నమా ! విలయోద్భవదపు? నాకుఁ దెల్పుము. నన్నుఁ బరిణయ మైనప్పటినుండి యొక్కనాఁడైన నీకంట నీరుగ్రమ్మలేదే. ఇపుడేల యిట్లు కుంది వండురుచున్నావు. తెల్పుమా. నాప్రాణములు మీఁదిని మీఁదికే పోవుచున్నవే లలశామణీ! ఇంక నాలస్యముచేసిన నీకు బ్రహ్మాత్యకన్న నెక్కుడు పాపము సంభవించుఁ జామీ, (అని ముద్దిడుకొనును)

తై.క.—(ఁగ్నిరుముగ్నిరుగాఁగార్చును.)

దశ.—అయ్యో! యీకగ్నిటిప్రవాహము నీకపకారముం జేసిన యెవని మంప నున్నదో.

క. తరుణీ! నీకపకృతి నే

నరుఁ డొనరిచె వానివేరుఁనాకుం జెవుమా

కరివడములఁ ద్రొక్కించెద

సరగున నతఁ డెవ్వఁడై నఁనై పను జామ్మి.

6

అపకార మెవ్వఁడును జేయఁడేని నీకేమికావలయునో చెప్పుమా. ఎట్టికోరిక యైన ఫలింపఁజేసెద.

చ. మనమున నేమిగోరుదువాఁమన్నతి దాని నెఱుంగఁగాని కోరిన దిదియంచుఁ దెల్పినఁ గఱిప్రియగామిని ! ముజ్జగంబులం గనఁబడు వస్తువేదయినఁగాని జవంబునఁ దెచ్చి నీదుమ్రాలను నిలుపంగఁ జాలుదు విఠలాపము మానియెఱుంగఁ జెప్పుమా. 7

తరుణీమణీ! నారాజులలో నెవ్వరుగాని పుత్రులలో నెవరుగాని, నీకేమే నపకారముచేసిరా చెప్పుమా. విడువక వారిపైన దుడించెద. దుఃఖింపక యొక్కమాట మెల్లఁగాఁ జెప్పుము. చూడు మవ్వల నాశక్తి.

తై.క.—(కొంచెము మూలును)

దశ.—(కనలలో) ఏడ్పు మానుచున్నట్లున్నది. ఇంకను నమ్మకమును బుట్టించెదఁగాక. (ప్రకాశము) క్రియ రాలా!

చ. అపకృతి నీకొనర్చి క్షితియందు నధోభవనంబునందు స్వేర్గపురమునందు దాఁగిననుఁగాంతరొ పూరుషుఁడేని గాంతయే నిపుడె మదియకోపశుచికింధనమా రఘురాముఁడేని నీయపకృతికిఁ ఫలంబుఁ గనుఁనన్యుని మాట యిఁకేల చెప్పఁగన్. 8

ఇంతలో నీకు సంశ్చిక్తి గాదేని.

క. వినుమా నాదు ప్రతిజ్ఞను
దనయుఁడు మిత్రుండు మంత్రిదార యనక నీ
పనుపున దండించెదఁ ద
ప్సను రామునితోడు వేగఁపల్కుమ యింకన్.

9

కైక — (కన్నీరు దుడుచుకొనును)

దశ. — బ్రదికితిరా తండ్రీ! కన్నీరు దుడుచుకొనుచున్నది. ఇంక మాటలాడునేమో
(ప్రకాశము) కైకా, విమి నీయిష్టము?

కైక. — (దగ్గుతికతో) నాకొరిక దీర్తునన్న మాట సత్యమా?

దశ. — ప్రాణేశ్వరి? రామునితో డని ప్రతిజ్ఞ చేసితినే. నాపుణ్యముతోడనికూడ
నిపుడు ప్రతినచేయుచున్నాను.

కైక. — చెప్పినతర్వాత నేదో యొకయడ్డుచెప్పిన?

దశ. — జేలా. అంతసంశయమా, విను.

చ. జననము ఖ్యాతిచే వెలయునర్థఘనంశమునందుఁ దండ్రీయో
వినుతిని గన్న యాయజుఁడునిశ్చయెటుంగు మదీయచిత్తవృ
త్తిని దరుణీమణి యిటు ఊతిక యశ మొందిన నేను మాటఁ ద
ప్పిన నగరే మహాజనులు వెం పింకఁ దక్కునె వేయునేటికన్. 10

చ. మనమున నీకు నిక ననుమానము గల్గినచోఁ బ్రతిజ్ఞ నే
నొనరుతు నీదుకొరిక మహాద్యమసాధ్యమయైన దీర్తుఁ ద
ప్పిన రఘువంశసద్యశముఁ బెంపును బోవఁగఁ బుణ్యవార్ధి యిం
కను సరకంబునం బడుదుఁ గాంతరొ చెప్పుము నమ్మి నానుడిన్. 11

కైక. — (కన్నీరు చక్కఁగాఁ దుడుచుకొని) ప్రాణేశ్వరా! రఘువంశజులు అసత్య
మాడువారు కారు. మీరింతకుముం దెవ్వడును జెప్పియుండలేదు. ఈసంగతి
నేనెఱుగుదు. ఐనను నాకొరిక మిమ్మనత్యవాదిగాఁ జేయునంతటిది. కాననే
యిన్ని తర్కాయములు పట్టుదలగా నడిగితిని. రామునిపైఁ బుణ్యముపై నొట్టుపెట్టు
కొంటిరి. ఇంక జెప్పెద. సావధానముగా వినుడు.

దశ. — చక్కఁగా వినియెద. త్వరగాఁ జెప్పి నామనోవై కల్యమును దీర్పుము.

కైక. —

తే. సురలు ప్రార్థింప శంబరానురునితోడ
సంగరముచేయఁ బోవుచుఁ శాతశరశ

రాసనంబులు ధరియించి యోసుగాత్రి
రమ్ము ననుఁగూడి ధీరవైరణముచూడ.

11

అని పిలిచితిరి గదా.

దశ.—అవును. పిలిచితిని. ఎవరు లేదన్నార?

కైక.—ఆవల నామహానురుని మార్కొని యోపినంతవిక్రమంబు చూపి మూఁడు
నాలుగుపర్యాయము లతనిబెండువడం చేసితిరి గదా.

దశ.—సరే, ఇప్పు డానంగరము నాయెదుట జరిగినట్లే యున్నది. అనాఁడు

చ. దనుజకఠోరసాయకవిఃతానమహార్తుని మూర్ఛితుఁ ననుఁ
పనితరొ! దూరభూమికి జంపంబున సారథిలేమి నీవె సస్త్రిం
దనమును దోలి కాచిలివిఁదైర్యము మీఱఁగ

కైక.— ఇంతయేని మీ

మనమునఁ దోఁచెఁ జాలు నృపఃపండన శ్రీరఘువంశభూషణా! 13

దశ.—కరువాత?

కైక.—అట్లు రెండుపర్యాయములు మీరు మూర్ఛిల్లుటయు, నేనవతలికి రథముఁ
దోలుటయు జరిగెను గదా, దానిమఱచిపోరు గదా!

దశ.—సత్యమే. నాఁడు సీసాయమే లేకయున్న నాగతి యేమయ్యుండునో.

కైక.—రెండవపర్యాయముఁ గూడ రథము దూరముగాఁ గొనిపోయినతర్వాత
మూర్ఛిదేహి మీరు నన్నాదరించి యప్పటియుపకారమునకుం గడు నానందించి,

క. కొనుమిచ్చెద వరయుగ్గం

బును దరుణీ యంచుఁ బ్రమదమునఁ బల్కితి రౌ

ననుఁడు నిజంబని మీమది

కిని దోఁచినయట్టులైనఁగీర్తికలాపా.

14

దశ.—(స్తరణ మభినయించి)

చ. తరుణిరొ! లేదనక వశమెఁతావకమైన మహాోపకారముఁ

మరణము నొందువేళఁ గనిఁమంటిని నీవట లేకయున్న సం

గరమున నేమియాదు నొకొకావున నీయుపకార మెన్ని య

వ్వరయుగ మెన్న సామ్య మొకభంగిని నైనఁ గనంగరాదు సూ. 15

కైక.—నాథా! అట్లు కనురు వరయుగ్గంబు దయచేయ వలసినప్పు డడిగదనంటిని.

జ్ఞాపక మున్నదా?

దశ.—(స్తరణ మభినయించి) నిశ్చయమే.

కైక.—ఇంతదనుక నేనేమియు నడుగలేదు కదా.

దశ.—లేదు.

కైక.—ఇపు డడుగఁ జలఁచితిని.

దశ.—(వామాక్షిస్వందన ముచలక్షించి తనలో) ఏల నాయెడనుక న్నదరుచున్నది?
వామభుజము కూడఁ జలించుచున్నదే. ఏటికో, ముదుసలితరమున కివిలక్షణములు
కాఁబోలు. (అని యాలోచించుచుండును).

కైక.—ఏమట్లూరకున్నారు?

దశ.—ప్రాణేశ్వరీ! మఱేమియుఁ గాదు. ఇన్నివర్యాయము లడుగవచ్చునా అడు
గవచ్చునాయని ప్రశ్నింపనేల! అని విచారించుచున్నాను. అడుగుము, సందియ
మొందనేల?

కైక.—ఇపుడు రామునభిషేకింపఁ బ్రయత్నము చేసినారుకదా.

దశ.—ఆశుభవార్త నీకుఁజెప్పటకే వచ్చినాఁడఁ జామీ.

కైక.—నుంచిదేకాని నావరములమాట వినిపించెద.

దశ.—తడవేల?

కైక.—తప్పక యాయవలయు.

దశ.—అయ్యో! ఎంత వెట్టిదానవే, అడుగుము, వెంటనే నెఱవేర్చెద.

కైక.—

తే. నారచీరలుగట్టి వశంబులందు

రాఘవుఁడు పదునాల్గువర్షంబు లుండఁ

దగును భరతుండు రాజయిధరణి నేల

వలయు నివి రెండు నాకోరువరము లధిప.

16

దశ.—(నిశ్చేష్టుడై యుండును.)

కైక.—ఏమూర కున్నారు ?

దశ.—(దిక్కులోఁచక యుండును)

కైక.—(వీపు తట్టి) ప్రాణేశా! సక్యకీర్తి! నావరముల విని యూరకున్నావేమి ?

దశ.—(మాటాడఁబోయి పలుకురామి నూరకుండును)

కైక.—రఘువంశమండనా! సక్యవ్రతా! ఏమి మాటాడకున్నారు ?

దశ.—(ఎమో చెప్పఁబోవును)

కైక.—మాట వినరాలేదే,

దశ.—(వెదవు లాడించును)

కైక.—నాకర్థముకాలేదు. ఏమాకపటము ?

దశ.—(డగ్గు త్తికతో) నే నెందున్నవాడ ?

కైక.—ఏమామాటలు ? కైకయంతఃపురములో నున్నారు.

దశ.—నాకేమియుఁ దోచలేదు కైకా !

కైక.—ఏమిసత్యసంధత యిది ?

దశ.—నాకర్థము కాలేదే.

కైక.—నేనుగోచనపరముల నిర్దుమంటిరి. అడిగితిని. ఏమియు మాటలాడక యేమో

తోచనట్లున్నారే ? కారణమేమి ? ఇది రఘుమంజునీకులకు మర్యాదయగునా?

దశ.—ఏమడిగితివో. నాకు దిక్కి తోచలేదు.

కైక.—మరలఁ జెప్పెద (నారవీరలుగట్టి యనుపద్యమును మరలఁ బఠించును)

దశ.—అడవులకు రామునిం బంపవలయుననియా?

కైక.—అవును.

దశ.—ఎందుకు ? (అని కన్నీరు నిండును)

కైక.—నివసించుటకు.

దశ.—అడవులలో రాముని నివసంపఁ బంపవలయునా?

అయ్యో ! (అని మూర్ఛపోవును.)

కైక.—(శీతలోపచారములుచేసి) పాణనాథా !

దశ.—(పలుకక దుఃఖించును)

కైక.—సత్యనాథ్యపరిపాలనమునకుఁ దమరి సుదామారణముగా లోకు లింకఁ దీసి

కొందురు కాఁబోలు ?

దశ.—అయ్యో ! కైకా ! దురాత్మరాలా ! రాముఁ డడవుల కేల పోవలయును ?

కైక.—నిజమాడెదరా లేదా.

దశ.—రాముఁ డడవులకు ?

కైక.—అవును. అడవులకే పోవలయు.

దశ.—పోయి ?

కైక.—నారవీరలుగట్టి పదునాలుగేండ్లు మునివృత్తి నుండవలయును. నాకొడుకు

ధరతుఁడు రాజ్య మేలవలయు.

దశ.—(బోరున విలపించుచు) పాపిష్ఠురాలా ! పాపిష్ఠురాలా ! రాముఁ డేమి
నీకపకారము చేసినాడే !

కైక.—ఆమాట లటుండనిండు. ఇట్లుకుశలమునఁ బుట్టి యీసతి కాడితప్పిన రాజులు లేరు.

దశ.—రామా, రామా, (అని మూర్ఛిల్లును)

కైక.—(మూర్ఛదేర్చి) ఏమిసత్యమండీ, రామునితోడని యెట్లుపెట్టుకొని యింక లోనే యబద్ధ మాడునట్లున్నదే. (అని యేడ్పును)

దశ.—నీసత్యము మండిపోసి, నీవరము లేటిపాలుగాసి, నేనామచంద్రునిఁ బాపఁ గలనా, కైకా, చల్లనినీటితో నాగొంతు కోసితివే.

కైక.—లోకులు మిమ్ముఁ జూచి యింక సత్యము నేర్చుకొందురుగాక. ఇ.క నేనుండ నొల్ల, ఇదిగో యిప్పుడే పోయి నరయువులోఁబడి ప్రాణములు నిడిచెద. రామునితోఁ గూడి చల్లగానుండుడు.

దశ.—రాముఁ డడవిలోఁ బదునాబుగేం డ్లుండవలయునా?

కైక.—ఉండియే తీరవలయు, నారచీరలు గట్టుకొనవలయు.

దశ.—అయ్యో ! రాక్షసీ ! ఏమివరములు కోరితివే. కలయందైన నీట్టిదానవని తల పోయనైతివే పాపిష్ఠురాలా !

కైక.—మహీపాలక ! తమరింత సత్యవాక్యపరిపాలకులని స్వప్నముం దైనను నేను దలంపలేదు.

దశ.—వరమేశ్వరా ! నేనేమిచేయఁగలను ! నారాము నెట్లడవులకుంబంపుదును ?

కైక.—రామునిం బంపవలదుగాని నేనువరముల నియలేదనుడు. చాలు. నేఁబోయి యేటిలోఁ బడియెద.

దశ.—కటకటా ! కైకా, ఈవరములను గోర నీనోరెట్లాడెనే? రామచంద్రుడు నీకేమైన నపకారము చేసి యెఱుంగఁడు కదా. రాముఁడు నుగుణాభిరాముఁడని నీవే నాతోఁ బెక్కుపర్యాయములు చెప్పిరివికదా.

కైక.—చెప్పితిని గాని వరములదుగనని యేమైనఁ జెప్పియుంటినా ?

దశ.—ఇట్టివరములా ?

కైక.—భూపాలకా, నాకు వరముల నేలయిచ్చితిరి ? రామునితోడని యేల శపథము చేసితిరి ? ప్రత్యమును దప్పితినిని యొకపారియనినఁ జూచు నేఁబోయెద.

దశ.—(కోపముతోఁ బండ్లు గొఱుకుదు) దురాత్మురాలా, కఠివాత్మురాలా, పయోముఖ విమకుంభమా, గోముఖ వ్యాఘ్రు) గూ, రక్కసీ ! లోకు లేమనుకొందురో యనియైన జంకు లేదంటే.

కైక.—పాపము! పురుషులు నిష్కపటులు, స్త్రీలు కపటస్వభావముగలవారు, నిజమే

కాని చెప్పినమాట చెల్లించువా, లేదా, నీవు చెల్లించకున్న నీరామునకుం ద్రితిగా నీకనులముండఱ నురిపోసికొని చచ్చెద.

దశ.—అయ్యో ! రాకాశీ ! ఇకనైన బట్టినపట్టు వదలవే. ఇదే తల నీపాదములు పోక నమస్కరించెద. ఇంకేమైన నడుగుము. ఇచ్చెద, రామునిబాని యర్థక్షణ మైన జీరింపఁజాల, కైకా, నన్ను జూపుకొందువా. కొంచె మాలోచించి చెప్పుము. కైక.—రాజా, ఈమాటలు నాకు రావు, మీవంటివారికే తెలిసియుండును. అడితప్పె దరా. రాము నడచికిం బంపి వాకొడుకును రాజును జేసెదరా.

దశ.—కైకా ! నామాట విను. భరతుని రాజునొనరించెద గాని రాము నడవులకుఁ బంపఁ జాల, నన్ను గడుమునుసలిసి బలవంతుగాఁ జంపఁ బ్రయత్నింపకుమా, బ్రదికినన్నాళ్లు బ్రదుకబోను. ఈనాటగైదుదినములు నన్ను దుఃఖముల పాలు నేయకుము, నాప్రార్థనము చెల్లింపుము.

కైక.—మొదటివరము రాము నడవులకుం బంపుమని కోరినది. దానిఁ జెల్లించినఁగదా రెండవవరముమాట.

దశ.—కైకా ! మరల నామాటనే వర్తించకుమా, ఇప్పుడే ప్రాణములు పోవును.

కైక.—రాజా ! లోకులు నవ్వుదురు. రఘువంశమునఁ బుట్టిన నీవే యిట్లనశ్శములాడ నిక సత్య మేయన్నిలోఁ బడిపోవునో, (గట్టిగా) ఓసూర్యచంద్రాద్రిగ్రహము లారా ! దేవతలారా ! దశరథుండు వరముల నాకిత్తునన్నమాట వినియుండురు. ఇప్పుడు తవ్వచున్నాఁడు. సాక్షులుగ నుండుండు. రాజా ! “అంతఃప్రచ్ఛన్న పాపానాం శాస్తా వైవస్వతో యమః” అన్న న్యాయోక్తి మఱువకుము.

దశ.—కఠినాత్మరారా ! గట్టిగా మాటాడకుము. నిన్నిదే వేఁడుకొనియెద, నమస్కరించెద. ఆమాట మరల ననకుండుమా.

కైక.—ఇక నిన్నిమాటలు నాకేల? అడిగమాటను జెల్లించురా? తవ్వదురా ? ఒక్క మాట జెచ్చుదు ?

దశ.—రాము నడవులకుఁ బొమ్మనుటతప్ప నింకేమైన నడుగుము కాదనక యిచ్చెద. రామునిబాని జీరింపఁజాల, తరువాత నీసౌభాగ్య మేముండును ?

కైక.—నత్యము నిలుపుకొనఁ దలఁచినారా ఆమాట లీమాటలు చెప్పి కాలము పుచ్చఁ దలఁచినారా?

దశ.—కైకా ! ఆమాట నోట్లరాసియకుమా, నమస్కరించెద. రాముండు, అడవి-ఈ శైలదుఃఖాటలు భోదించి మాటలాడిలివా నేను యమపురికిఁ బోయెదఁజామీ ?

కైక.—(మహాగ్రహముతో) సత్య మీలోకములో నశించుగాక. భర్తమనుమాటయే లేకపోవుగాక. (ఎలుంగైతి) సూర్యభగవానుడా, నీకికఁ ద్రోవయే లేదు. చంద్రుడా, నీయాధారము నశించినది. భూదేవతా! నీవికఁ ద్వారలో నశింతువు. బ్రహ్మదేవుడా! నీసృష్టి యింక నిల్వఁజాలదు. వేదములారా! దశరథ మహారాజు మీకుఁ దిల్లోడకములిచ్చుచున్నాఁడు. భర్తకాస్త్రములారా! మీకికఁ నధోగతియే. జగము మునిగినది. పోయినది. భస్మమైనది. (భూమిపైఁ బరుండి దొడ్డును)

దశ.—కైకా! నన్నుఁ గొంతకాలము బ్రదుకనీయవే. కాఁటికిఁ గాళ్లుదాచుకొన్నప్పుడు నాకు సంతానము గల్గినదే. రామున కభిషేకముచేసి కన్నులారఁజూడనియవే, (ఆని మ్రొక్కి వేడును)

కైక.—(చేతులు పైకెత్తి) ఓసత్యమా, నిన్ను నమ్మినవారికి మేలుగలదని వినియుంటిని. ఇప్పుడు నమ్మి నశించుచున్నాను.

దశ.—కైకా! గట్టిగా మాటలాడకుమా, నలుగురు వినిపోదురు. ఇంతగొంతు నీకుఁ గలదని యెన్నఁడు నెఱుంగను జామీ, పికవాణి యని పిల్చుచుంటినే. ఇప్పుడు నిర్ఘోషవాణి యనవలయు నేమో, నన్ను బ్రదికించుకొమ్ము. మీతల్లి చీమలు మాటలాడుచుండఁగా నవ్వినభర్త నావిషయముచెప్పుచుఁగాఁ జెప్పిన జత్తునని యతఁడెంతవేడినను విడువక చెప్పించెను. దాన నాతఁడు మృతినొందెను. నీవు నట్లే యవకీర్తిని బొందకుమా.

కైక.—తమ రిట్టిసత్కీర్తిని బొందినఁ జాలును. నామాట యింక నేటికి? కైక పుడమిలో లేదనుకొనుడు. (ఆనిలేవఁబోవును)

దశ.—(చేయి పట్టుకొని) కైకా, కైకా, నాప్రాణములు నిల్వమా, రాము నూరనుండనిమ్మా. మఱేమియు నడుగను.

కైక.—రాముఁ డూరనున్న కైకయు భరతుఁడు నన్నిలోఁ బడుదురు.

దశ.—అయ్యో! రాఘవా, నాకుఁ గుమారుఁడవుగ నీవేల కొనల్యకడుపునఁ బుట్టి

లివి? నాయనా, కైకకడుపునఁ బుట్టిన బాగుండునే తెలుగు విశ్వవిద్యాలయ

కైక.—రాజా! ఇప్పుడేమనియెదరు? పరములఁ జెల్లింతు మనియె

దశ.—ఆమాటలు మరలఁ బ్రశ్నింపకుమా కైకా

కైక.—అనఁగా దాత్పర్యమేమి? మీరు రాము నడవెనుక నుండురా... నేనే...

పంపుదునా.

దశ.—అట్టిహూరకృత్యము నీవుచేయుటకుం దగినదానవు. నాతోఁ జెప్పకుమా యామాట.

కైక.—(తనలో) ఇంక నితనిఁ బల్కరించి లాభములేదు. చమత్కారమున నీవు చేయు మాపని నని యీతనితోటఁ జెప్పించితిని. రామునిం బిలువనంపి నేనే చెప్పెదను. అతఁడు వితృభిక్షుఁడు. బదులు మాటలాడక పోవును (ప్రకాశము) ఆయితే నేనే యీతనిఁజేసెద.

దశ.—రామా, రామభద్రా, రామచంద్రా, రఘుకులమండనా. సుగుణాభిరామా, (అని మూర్ఛిల్లెను.)

కైక.—(తనలో) ఇదియే సమయము. రామునిం బిలిపించెద.

(ఇంతలో సుమంత్రుఁడు కైకనగరు ప్రవేశించును)

సుమం.—(తనలో) మహారాజుగా రేలోకో తెల్లవారినను గైకయిల్లు వెడలి రాలేదు. మహూర్తము చేరువకు వచ్చుచున్నది. వసిష్ఠమునీంస్రులు త్వరపడు చున్నారు. శ్రీరాముఁ డుపవాసవ్రతము సలిపి సిద్ధముగ నున్నాఁడు. పరికరము లన్నియుఁ జక్కఁగాఁ గూర్చఁబడినవి. కైకతో మాటలాడుచు నీవిషయమునే మఱచిపోయెఁ గాఁబోలు? (ముందు నడచి పద్మాక్షింగాంచి) నారాక రాజు గారికిం బెలుపును.

పద్మా.—తెల్లవారినను లోపలనేయున్నారు. కనుఁగొని వచ్చెద (అని లోనికిఁ బోయి వచ్చి) సుమంత్రా! పోవచ్చును. (సుమంత్రుఁడు లోపలికింబోవును)
జయము జయము మహారాజుగారికి.

దశ.—(దుఃఖముతోఁ బలుకలేక యూరకుండును)

కైక.—సుమంత్రీసత్తమా, భూపాలుఁడు రేయెల్ల నిద్రలేక యున్నాఁడు. త్వరగా రామునిం జూడవలయునని కోరుచున్నాఁడు. పిలుచుకొని రమ్మ.

సుమం.—కల్లీ! యట్లే తోడ్కొనివచ్చెద.

(అని నిష్క్రమించి రామునిసౌధమునకుంబోవును.)

(రాముఁడు సీతతో మాటలాడుచుండ సుమంత్రుఁడు ప్రవేశించును)

సుమం.—జయము శ్రీరామచంద్రులకు.

రాము.—సుమంత్రా! కూరుచుండుము. (అని కనుసంజ్ఞతోఁ బీతమును జూపును)

సుమం.—(కూరుచుండి) నేను మహారాజు గారికి మహూర్తకాలము సమీపించినదని విన్నవించుబోయి మనవిచేయఁగాఁ గైక మిమ్ముఁ జూడఁద్వరపడుచు రాజుండుటను బెలిపెను.

రాము.—ఇదిగో వచ్చెద.

సుమం.—రథము సిద్ధముగనున్నది.

రాము.—(రథము నారోహించి సుమంతునింగాంచి) సుమంత్రా! ముందు చూడుము.

క. గరుడండు సవ్యేతరముగఁ

దిరుగుచు నశుభంబు మనకుఁ దెలిపెడుఁ గాకుల్

వరుసక వాపోయెడు భీ

కరముగ నేడ్చెడి నభంబుఁగనుచు శౌనకముల్.

17

సుమం.—పురాంకరమున నిట్టిశకునములు ఫలింపవని పెద్దలు చెప్పఁగా వినియున్న వాడను.

రాము.—తథాస్తు.

సుమం.—రథావతరణం బొనర్చుడు, రథమునిండే యునిచెద. ముహూర్తకాలము సమీపమునకు వచ్చుచున్నదనుమాటమాత్రము చిత్తమున నుంచవలయునని ప్రార్థించెద.

రాము.—అట్లే, త్వరగా వచ్చెద.

(అని లోపలికిం బోవును)

కైక.—(తనలో) రాముఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. ముందు నావరములవిషయమును జక్కఁగాఁ జెప్పి నేఁడే యడవులకుం బంపెద. భరతుఁడు వచ్చిన నాప్రయత్నము భంగమగును.

రాము.—(ప్రవేశించి తండ్రికిని దల్లికిని నమస్కరించి నిలువంబడి) కల్లీ! మాతండ్రి గారు విచారముతో నున్నట్లున్నది, ఏల?

కైక.—రామచంద్రా! నీవంటిసత్పుత్రుఁ డుండ విచారము పోవకుండునా?

రాము.—జననీ! నేను దీర్ఘదగినచింతతండ్రిగారికిం గల్గిన బ్రాణముల నిచ్చియైనఁ దీర్చుకుందునా?

కైక.—నాయనా, నీవంతటివాడవే, సంశయమేమి?

రాము.—ప్రియజనకా! తమరేల చింతఁ బూనవలయు? నాయొడలఁ బ్రాణము లుండునంతదాక మీకేవిచారము గల్గఁగూడదని నాతలంపు.

దశ.—(కన్నీరు విడుచుచు నూరకుండును.)

రాము.—తండ్రి! మీరు కన్నీటిధారలచే భూమిని దడుపుచుండ నేను జీవించి లాభమేమి?

దశ.—(క్రిందఁ జూచుచు దుఃఖించును)

రాము.—తండ్రీ! ఇదమిత్యవని తెలియక నాచిత్తము కలవరపడుచున్నది.

కైక.—నాయనా! నేకైష్వేద నవధరింపుము.

రాము.—త్వరగా నాకుం దెల్పుము, ఇపుడే యాదుఃఖము తొలఁగునట్లు చేసెన.

కైక.—మఱేమియు గొప్పకార్యములేదు. నీవు సమ్యుతించిన మీతండ్రి కృతార్థుఁ
డగును. నీవు సమ్యుతించవేరీ అనత్యపాశబద్ధుఁడై నశించుచు.

రాము.—(చెవులు మూసికొని) తల్లీ! ఎంతమాట చెప్పితివి? నేను సమ్యుతంతునో లేదో
యనుశంక మీకుఁ గలుగునంతకాలము వచ్చెఁగదా.

క. జననీ తెల్పెద శపథం

బును వినుమా తండ్రిచిత్తమునఁగల్గిన వాం

ఛను దీర్చనేని నారక

మునఁ బడుదుకా నుకృతమెల్లఁబోవ సతంబుకా.

18

క. విను వింతియె గాదు మనం

బున నీవేకోరు దేని * పూని యొనరుతుకా

జననీ! తప్పను రఘుకుల

మునఁ బుట్టితిఁ గాన శీఘ్రమునఁ దెల్పఁ దగున్.

19

కైక.—రామా! రఘుకుల వ్రథ్యాలి నిరుపమానము. అది నీవంటి సజ్జనునిసాయమున
విస్తరిల్లవలయు. ఇంకఁ జెప్పెద విను. విచారము వనన్పునఁ జొన్నకుము.

సీ. మీతండ్రి భూరిసమీకంబునకా రాక్ష

సుల బాటెఁ జిక్కిననలఘుసత్వ

మేపారఁ గాచితి* నేమును దానికై

వరయుగ్ధ మిచ్చెన* వ్యాని నిపుడు

కోరితి; వనముల*కుంజని పదునాలు

గేండ్లీవు తాపస*వృత్తి నుండ

భరతుఁడు రాజయి * ధరణిని బాలింపఁ

దగు నట్లొనర్చుమా * ధరణినాథ

తే. యనుచు నేఁబల్కితిని, నిన్ను * నడవికేగు

మనుచుఁ జెప్ప నేమందువో * యనెడుశంక

నొంది పలుకక యున్నవాఁ డొకమూర!

సత్యశపథుని జేయుమా డజనకునీవు.

20

రాము.—(చిఱునవ్వు నవ్వును)

కైక.—రామా. “పలుకకున్నఁ బనిపనులగు” నన్న యర్థంబు నవలంబిచితివా యేమి?

సత్యమును గాపాడెదవో, సత్యమే భూమిని లేకయుండఁ జేసెదవో నీయిష్టము.

రాము.—శల్లి! డొరకున్నందులకుఁ గారణము మఱేమియునులేదు. ఇంకొక రితి నాలాచింపకుము.

చ. ధరణిభరంబు నీసుతుఁడె డతాల్పును నేను జత్తుర్దౌఢముల్
వరమునివృత్తిఁ గానన నివాసము చేసెద సమ్మదంబుఁకా;
వరయుగ మిట్టులైన ఫలవంతమగుం గద శంక దీనికే
ధరణివుఁ డొందనేల? వెతఁ డల్లడ మందఁగనేల? యక్కటా! 21

శల్లి! ఈస్వల్పకార్యము నాకాజ్ఞాపింప నాతండ్రి సంహించుచుండునట్లు తటస్థించెఁ గదా యని చింతిలైన. నీపాదములన యిపుడే ప్రయాణమయ్యెద.

(అని తండ్రిగాంచి) తండ్రి!

నీ. వనమునఁ బదునాల్గువర్షంబు లుండుట

దారుణంబని నీవు డతలఁప వలదు

పట్టంబు నీకు నేఁ డగట్టెద రేపన్న

పలుకు పోయెనటంచు డదలఁప వలదు

చిన్నవానిని రాజుఁ డజేసె నేమని ప్రజల్

పలుకరేయని మదిఁ డదలఁప వలదు

నాతల్లి కాసల్యఁనయమే యిదియని

పలుకునేమో యని డతలఁప వలదు

తే రాఘవుల కెల్ల సత్యసంరక్షణంబె

పరమధర్మంబు గావున డనిరతిఁ బూని

దానిఁ గాపాడుటయొ స్థిరధర్మమనుచు

నెమ్మదిఁ దలంపవయ్య యోన్మృపవరేణ్య!

22

రఘుచంశకరోమణీ! అస్థిరశరీరసుఖములకై సుస్థిరయశస్సత్యంబులను విడనాడనేల? మనంబునం దిండుకంఠయు విచారమూనవలదు. ఇప్పుడు కూర్చిన వస్తువులతో

భరతున కభిషేకమొనరింపుము. జాగునేయనేల? భరతుఁ డోడ్కొని రన్నని చాచులంబుంపుము. నేను వనముల కరుగ సిద్ధముగ నుందును. విచారింపవలదు.

తై.క.—(ఆత్మగతము.) రాముని తాత్పర్యము చూడ భరతుని రాకకై వేదియిండి తరువాత నడవించి బ్రయాణమగునట్లున్నది. భరతుఁడు వచ్చెనా నాయన్నము వ్యర్థమేయగును. జాగునేయక యిప్పుడే యాతని నడపుటకు సాగనంపవలయు. (ప్రకాశము) రామా,

క. తొలివరము నీవు కానన

ములకరుగుట కనుచు భూపః ముఖ్యు నడిగితిన్

ఫలియింపవలయు నయ్యది

తొలుతనె యభిషేకము భరతున కగు నవలన్.

23

దశ.—కటకటా! పాపాత్తురాలా! రాక్షసి! (అని యేడ్పుచు మూర్ఛిల్లును.)

రాము.—(ఆత్మగతము.)

చ. జనని వరద్యయంబుఁ బతిఃసాహసమూనుచుఁ గోరియుండు నా

తని కిదయు క్తమంచు మదిఁ దాఁకుటఁ బల్కక చింతనొండఁ దా

ననుఁ బిలిపించి స్వాశయముఁ నాఘనిదేయని తెల్పె నాకు నా

జనకుఁడు కానకేగుమనఁజాలక యేడ్చెడు నంచుఁదోచెడున్.

24

ఇంతయే కాదు.

చ. భరతుఁడు వచ్చినం దనయుఁ పాయము సాగదటంచు నీమె న

న్నరుగుము ముందు గానకనియాతురవెట్టెడుఁ దండ్రి దానికై

గురుతర దుఃఖ మొందెడినిఁ గొంకక వేగమె కానకేగెదన్

భరతుఁడు వచ్చునవ్వలనుఁబార్థివుదుఃఖము సుంత శాంతిలున్.

25

ఔరా! విధి యంత బలవత్తరము?

చ. కరకతమైనవస్తువునుఁ గన్పడకుండఁగఁ జేయు నొక్కెడన్

ధరణి లభింపరాని పనిఁ దానె లభింపఁగఁ జేయు నొక్కెడన్

సరియరరాని కార్యము యశంబునమించఁగఁ జేయు నొక్కెడన్

వరమతి నెన్ని చేయుపనిఁ బాడగునట్లుగఁ జేయునొక్కెడన్.

26

విధి నెదిరించువాడు ప్రపంచమున లేనేలేడు. దానికి లోబడియే ప్రవర్తించవలయు. నేనిప్పుడు విధికి ననుసక్తురై తదాత్మ శిరసావహించి చేసెద. (అని తల్లికి

నమస్కరించి) జననీ ! నేనిప్పుడే యడవులకేగెద. మునివృత్తి నవలంబించెద. తమ యానతి తండ్రియానతియు నమానమే.

కైక.—రామా ! ఈసాయంకాలములోపలఁ బయనము కావలయు.

దశ.—అయ్యో ! పాపాణిహృదయా, రాక్షసీ (అని యేడ్చుచు రామునిం జూచును.)

రాము.—తండ్రి ! దుఃఖింపఁ బనియేమి ? కులక్రమాగతయశశీర్షులం బాలింపుము.

పదునాలుగేండ్లొక్కని మేషముగా గడపి వచ్చెద. తల్లీ ! యింటికిం జని పయనమై వచ్చెద. అడవికిం బోవునపుడుండఁ దగుసాధనములను దెప్పించి యుండుడు. ఇజై పోయివచ్చెద (అని నమస్కరించును.)

కైక.—రామా ! ఇక్కార్యముచే నీకనంతవిఖ్యాతి కలుగఁ గలదు. నీకీర్తి యాచంద్ర తారార్కముగా నిల్వఁగలదు. విచారించకు. నీచరిత్రము నెల్లరుం బాడఁగలరు.

రాము.—తల్లీ ! మీయాశీర్వాదములే చాలును. ఇవియే నాకనంతభాగ్యముల నొసంగఁ జాలును.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు.)

పంచమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ రస్తు

విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేకము

షష్ఠాంకము.

(భిక్షధారియై లక్ష్మణుడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.)

లక్ష్మ.—(మహాగ్రహముతో నాత్మగతము) కామాశురుఁడై రాజు ధర్మమునాలోచింపక
యవమార్గమును బ్రవేశించినఁ బ్రాజ్ఞుఁడగు రాముఁడేల దానిని బాటింపవలయు?
కైకకు వరములు రాజిచ్చెనట, సత్యమును దవ్వఁగూడదట. నిన్నకొలుపుకూట
ములో నందఱిముందఱి రామునకు శేషేయభిషేకోత్సవమని వదంపలేదా, అది
తప్పిన సత్యభంగముకాదు కాఁబోలు. ఇంక మంచిమాటలతో లాభములేదు. నేనే
కరవాలము దీనిని జళిపించి పాదుకమునఁ గార్యమును సాధించెద. రామునకుఁ
బట్టముగ కైదెద. (చూడ్చి నిగిడించి) అదిగో సుమంత్రుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు,
మాటలాడెద. (అని ముందుకు నడచి) సుమంత్రా! అక్కడివార్తలేమి?

సుమం.—వార్తలేవియున్నవి? అన్నియుఁ బూర్తియొందినవి. నారచీరలు తెచ్చుని కైక
యాజ్ఞాపింప వానిని దేఁ బోవుచున్నాను. (అని దుఃఖించును)

లక్ష్మ.—(కోపముతో) సుమంత్రా! దుఃఖింపకుము. నారచీరలు తెచ్చుని కైక యంత్ర
రువు చేసినదా? నెబాను, విను నామాట.

చ. నరపతి యాజ్ఞ చేసినను నాథుని ప్రీతికి బాత్ర భూతనై
పరఁగెడుదాన నేనని యభవ్యచభంబుననే చరించుచుకా
గరువమునొందియున్న యలకైకవచించిన సాగనీయ ని
త్తరుణమునందు నేనె గుణభన్యుని రాముని రాజాంజేసెదకా.

ఇంకొక్కమాట చెప్పెద వినుమా.

క. కరవాల మిదియె దక్షిణ

కరమున నాకనుఁగుమిత్రకల్పకముగ ని

త్తరుణమునఁ గ్రాలుచున్నది

పరికింపుము కార్యమెట్టిభంగిఁ దిరుగునో,

బొడుగఱచి కైక నారచీరలు తెచ్చని యాజ్ఞ సేసినదియా, బొరా! యెంత
క్రూరకృత్యము! రాముఁ దోడ్పొని రమ్మ. వట్టాభిషేక మొనరింతము.

సుమం.—లక్షణా! నీయూహ మంచిదేగాని రాముఁడంగీకరించినఁ గదా సాగును.

మనమిరువురము ముందు శ్రీరాముని దర్శించి మాటలాడుదము. తరువాతఁజేయఁ
దగినట్లు చేయవచ్చును. త్వరపడిన లాభమేమి?

లక్ష.—మంచిదే, రాముఁ డెందున్నాఁడు?

సుమం.—కొనల్యయింటికిఁ బోయి యామెకీవృత్తాంతమును దెల్పి సీతకీవార్తఁ దెలుప
నరిగియున్నాఁడు.

లక్ష.—నిమి, కొనల్య యంగీకరించినదా, ఆక్కడివార్తలఁ జెప్పుము.

సుమం.—లక్షణా! రాముఁ డీవార్త నెఱిగింపఁ బోవునప్పటి కామెకులడైవములఁ
బూజించుచుండినది. రాముఁడు ననుస్కరించి విడుగువంటి యీవార్తఁ దెల్పఁ
గ నే యట్లేవడిపోయినది.

లక్ష.—తల్లీ! క్రిందఁ బడకుము, నేనున్నవాఁడ. (ఆని యఱచును)

సుమం.—లక్షణా! ఇదేమి? కొనల్యయేదీ యిక్కడ? నీవాగ్రహవ్యగ్రమనస్కుఁడ
పాట నిండే యప్పనిజరుగుచున్న ట్లుహించితివా యేమి?

లక్ష.—(లజ్జనొంది) నిశ్చయమే సుమంత్రా! తరువాత?

సుమం.—రాముఁ డాశ్వాసింపఁ దెలిసి రామునిఁ గొఁగిలిందుకొని పలవించినది.
రాముఁ డామె నూఱిండి విభర్తయాజ్ఞ మీఱరాదని చక్కఁగా బోధచేసి
తుదకుఁ దానడవి కేగుటకు సమర్థింపఁజేసెను. ఆమెయాశిషములఁ బడసి సీత
యింటి కరిగినాఁడు.

లక్ష.—(కరవాలమును గ్రింద వైచి) ఇంక నామాట యెట్లు సాగును? కార్యమప్పుడే
మీఱిపోయినదే. సుమంత్రా! ఇంక నాగలియేమి? నేనును రాముని గూడి కానల
కేగెద, రామునిపాదములం బట్టుకొని ప్రార్థించి యనుమతిఁబడనెద. (ఆని సిక్కిరి)
మించును)

(తరువాత రాముఁడు సీతభవనమును బ్రవేశించును.)

రాము.—(తనలో) నాప్రేయసి నారాకకై యుష్విక్లూరుచుండును. నేనుబోయి పిడు
గువంటి యీమాటను జెప్పఁగ నే యేమగునో, సీతచిత్తము పేశలము. భయంకర
వార్తను దీనిని విని కుప్పగూలు నేమో, ఎట్లుచెప్పిన నామెమనస్సు కలగుండు
వడకుండునో యట్లుచెప్పవలయును. (ఆకాశమునకుఁ జూడ్కి నెగుడించి) సరే!
ఇప్పటి కీయుక్తి నరిపోవునట్లున్నది. చెప్పెదఁగాక. (ఆని లోపలికిఁబోవును)

సీత.—(ఎదుర్కొని పూజించి కూర్చుండజేసి) ప్రాణేశ్వరా! మీరాక నాకొకశంక
సంకురింపజేయుచున్నదే, ఏల?

రాము.—ప్రియసీ నీకేకాదు, నాకు నొకశంక గలిగియున్నది.

సీత.—మీశంకకుఁ గారణమేమి?

రాము.—నీకు సంశయముదయింప హేతువేమి?

సీత.—

సీ. పట్టపేనుఁగు దివ్యభర్త భూషణముల

నలరి రావలదె నిన్నాశ్రయించి

భవ్యసితచ్చత్రవరము స్వచ్ఛాయ ని

న్నలరఁ జేయుచును రావలదె వెంటఁ

జారుతరాకృతిఁ చామరద్వయము పా

ర్శ్వంబుల నుండఁగా వలదె మించి

రత్న కాంచనమయఁ రథము నీవెక్కంగ

రమ్యతరంబుగఁ రావలవదె

తే. యిన్నియునులేక కాల్చుడఁ నిపుడు నీవు

వచ్చుటకు హేతువేమొకో వదలకుండఁ

బల్కుమాచిత్త ముత్తలఁ పాటుఁగాంచు

చున్న దో ప్రాణనాయకా సన్నతగుణ.

3

ఇంతియగాదు.

చ. చరణసరోజయుగ్మమునఁజ్ఞాప్తలిరేగినధూళిగ్రమ్మి యి

త్తరుణమునందుఁ గన్పడెడుఁదల్లడమందెడు నామనంబు భూ

వరుండగువేళ నిట్లునడువందగు సంచును శాస్త్రమున్నదో

పరమకృపార్ధచిత్త! తగుభంగిని నాకు నెఱుంగఁజెప్పమా.

4

రాము.—(చిఱునవ్వు మోమునఁ జిందులాడ) జేహ! ఇట్లేల త్వరపడి శంకనొంది
దిగులువడియెడవు?

సీత.—నాథా ధీరులగు మీకువలె నోర్పు నావంటిభీరువున కెట్లుండును? కాన
నాయాన యాలసింపక చెప్పి నావెతమాన్యుము.

రాము.—

చ. తనువిది చంచలంబు ధనఁధాన్యముఖంబులు మించులట్టు లొ

క్కనిముసమైన నిల్వకయొకాలుగదల్పుచుఁ బోవుచుండు నే

మని యింకవీని నమ్ముడగుహర్షమునొందుట యెట్లు సత్యమే
యనిశము నిల్పు ధర్మములునట్టివె యశాను విదేహరాట్నుతా! 5
సీత.—నాథా! ఇపుడెందులకో యీవేదాంతవాక్యములు? నావెతలమాన్వ నివియి
పుడు పసికిరావే.

రాము.—(నవ్వుచు) ప్రేయసీ! త్వరపడకుము. పట్టపేరుగు శ్వేతచ్ఛత్రచామర
ములు రథము మొనలగునవి రాకయున్న నేమి లోపమనిచెప్పితిని. గౌరవము నిలుపు
కొనవలయునన్న ధర్మము నాదరించుదు సత్యమును గాపాడుకొనవలెగదా.
సీత.—సరే ఆమీద?

రాము.—నేనిపుడు పుత్రధర్మము నెఱవం బూని యున్నవాడను.
సీత.—ఆదియే నాకోరికయు కాఁబట్టియే రాహ్వాములగు గజాదులు రాలేదే యని
ప్రశ్నించితి.

రాము.—రాహ్వాములు గజాదులుకావు. సత్యధర్మములనియే చెప్పితిని.
సీత.—సత్యధర్మములు రాహ్వాములనియే నాతాత్పర్యముకూడ. అయితే గజాదులు
పట్టాభిషేకసాధనములు కదా.

రాము.—అవును.

సీత.—మఱియేవేని?

రాము.—ముందు ధర్మసత్యముల యథావిధి ననుష్ఠించినతర్వాత భద్రగజాదులు కావ
లెను.

సీత.—ప్రాణేశా! ఈమాటలయర్థము నాకు బోధపడలేదు. ప్రకృతపుం బనియేది?

రాము.—సత్యధర్మసంరక్షణమే.

సీత.—అందులకేకదా పట్టాభిషేకము.

రాము.—అందులకుఁ బట్టాభిషేకమే ముఖ్యముగాదు.

సీత.—మఱేది ముఖ్యము?

రాము.—అట్లునుగుము చెప్పెద. పితృవాక్యమును మాతృవాక్యమును బరిపాలించుట
ముఖ్యము.

సీత.—కాదని యెవరన్నారు? ఆప్రస్తావ మిపుడే? నేఁటిదినమున జరగవలసిన పని
యేది?

రాము.—పితృమాతృవాక్యపాలనమే.

సీత.—ఏవి వారి వాక్యములు?

రాము.—(నవ్వుచు) ప్రాణేశ్వరీ! చక్కగా నాలకింపుము.

చ. జనకుని ప్రాణరక్షణముఁ జక్కఁగఁ జేసినదంట కై కము
న్ననిమొన! దానికై జనకుఁ డామెకు రెండువరంబు లెంతో ప్రీ
తివలరి యిచ్చెనంట, యవి * తెమ్మని కై కయువేడెనంట, యం
దు నొకవరంబు తీర భర * తుండ గెనుంట; నృపాలుఁ డెంతిరో. 6

సీత.—(ఇందుక యోజించి నిట్టూర్పునిగుడించి) హా! వస్తిమనుచంద్రా! మీరుపెట్టిన
ముహూర్తము మాకు విపరీతఫలము నిచ్చెఁగదా. ఉపవాసఫల మొక్కటియే
మాకుఁదక్కినది. హా! రాజ్యలక్ష్మీ! సీవెందఱినో కోరుచుండుదానవు కదా. ఇంతలో
రామచంద్రునివదలి భరతునిగోరితివా?

రాము.—ప్రేయసీ! విచారింపకుము. ఇది సంతోషవార్తయే యనితలంపుము.

సీత.—నాథా! భరతాభిషేకము నోర్వక వల్లినదానఁగాను. విధిచేష్టలెట్లు మార్పు
నొందునో తెలియదుగదా యనియూహించి యిట్లువల్కితిని కానిండు. విచార
మేల? ఒకవరమునకు ఫలమిట్లాయె. రెండవవరమునకు ఫలమెట్టిది?

రాము.—అది నీకుఁ దెలుపఁదగినది కాదు. ఆవల నీకే తెలియఁగలదు.

సీత.—నాకుఁ దెలుపఁగూడని వార్తయొకటి నీకుఁ గలనని యిప్పుడే నేనువింటిని?

రాము.—తెలుపఁ గూడదనఁగా నిప్పుడే నేనేలచెప్పవలయుననిగాని యితరముగాదు.

సీత.—నేనేల చెప్పవలయు ననఁగా సింహాకరిద్వారా తెలియఁగలదనికదా మీ భావ
ము. ఆవియొక్కమని మీకుఁ దోచినదేమో.

రాము.—(అలోచించి) యొక్కముకాదుగాని నేనేచెప్పిన నిప్పుడే మనస్సుత్తలపా
టొందునేమో యని భయంపడుచున్నాఁడ.

సీత.—అంతభయము మీకేల? ఆశుభవార్త మీనోటియండియే వినఁగోరుచున్నాను?

రాము.—నానోటనుండి వినుటయు నామాట ప్రకారముచేయుటయు నీకుఁగర్తవ్యము.

సీత.—ప్రాణేశా! నేను మీకనపాయినినిగదా. మీరెట్లు చెప్పదురో యెట్లుచేయు
దురో నేనును దోడునీడవలె నట్లేచేయుచుండుదును.

రాము.—(ఆత్మగతము) సీత నేర్పున నన్నుమించుచుది. అప్పుడే ముందఱికాళ్ళకు
బండాలు వేసినట్లు మాటలాడుచున్నదే ముందేమిగతి? నాప్రశూణ మెట్లు
సాగును? కానీ! చెప్పిమాచెడ (ప్రకాశము) ప్రాణేశ్వరీ! పరివ్రతాలిలకమా!
విజేహరాజపుత్రీ!

చ. వనములకేగి నేను మునివర్యులవృత్తి సమూళయించియుం
డను జనునంట, యందుఁ బదునాలుగువర్షము, లంతదాక నా

యనుజుఁడు రాజ్యమేలునఁట; యామెవచించిన దిట్లు నేనిదే
వనమునకేగఁ బూని మదిఁవర్ధిలుప్రీతిని జెప్పవచ్చుతిక. 7

సాక్షిమణి !

చ. వరయుగ విట్లుకోరఁ బ్రియభర్తను గేకయరాజపుత్ర, భూ
వరఁగుణి యేమియుక బదులుఁవల్కుక యూరకయుండె నన్నునా
దరమునఁ బిల్వనంపి వనితామణియే యిటులాజ్ఞ చేసె నా
వరములఁ దీర్చకున్నఁ బితృవాక్యము తప్పనుగాదె జానకీ. 8

సీత.—హావిధి (ఆని మూర్ఛపోవును)

రాము.—(లేననైతి యంకనమాసీనఁగాఁ జేసిఁ నేదత్సే) విదేశరాజపుత్ర ! ప్రాకృ
తునిభార్య చాదమున రాసువత్సవగునీవిట్లుభీతిల్లెనవే ? అయ్యో! ఇట్లైన నాకుఁ
గలదైర్య మేటిపాలగుఁగదా.

సీత.—(మారుచుడి) నాథా ! పట్టాభిషేకోత్సవమునకు బదులు వనగమనోత్సవము
చేయనట్లు తటస్థించెనా. ఏమి యీముహూర్తబలము? నిన్నరాత్రి దుస్స్వప్నము
లెన్నియో తోచినవి. ఆవి యుపనాసాయాసమునఁ గలుగు చిత్తభ్రమములని తలం
చిరిసిగాని యిట్లుగునని యూహించఁ జాలనైతిని. నాథా! నీకు వనగమనమా? కతి
నాత్తురాలా, కైకా, నీకుమారునకుం బట్టముకట్టుమని కోరుచువుగాక. నాభర్త
యడవులకుం బోవలయుననుటలో నీకు భావమేమి? (ఆని మరల మూర్ఛిల్లును)

రాము.—(కన్నీరు దుడుచుకొని) విదేశరాజవందనా.

చ. వనముల కేగువాఁడననిపల్కితి: గాని నినుం దృఢించి యే
జననెటులోర్తు? నన్వదలఁజాలవుగా కలనైన నివ్వడే
వనికరుగంగ నబ్ధరతుఁపాలనముం దెటులుందువొక్కొని
స్థనియెడు భాగ్యమింకఁ బదుఁనాలుగువర్షము లేగినం గదా. 9

సీత.—(కొంచెము స్పృహరాఁగా) నాథా! మనమిపు డేమడవియందున్నాము?

రాము.—(తనక) ఇప్పుడే విభ్రాంతివొందినదే. అడవులలో నున్నట్లే తలంచుచున్నది.
ఇంకననుభూసి యుండునట్లు లేదు. కఠినపుభూములకు నేనెట్లు పిలుచుకొని పోవఁ
జాలుదు? కొంచెము బోధించిచూచెద. (ప్రకాశము) ప్రాణేశ్వరీ! ఇది యరణ్య
భాగముకాదు. మనమంతఃపురము. ఏల యిట్లు పలవరించుచున్నావు?

సీత.—నాథా ! మన కంతఃపుర మింక నెక్కడిది? అరణ్యమధ్యభాగమేయంతఃపురము,
మృగములే పరిచారకులు, తరుగుల్లములే విహరణములు.

రాము.—నారీరత్నమా, నన్ను వదలి యుందువుగాన నీకెదియరణ్యముగ నే తోచును.
నిజమే.

సీత.—ప్రాణేశా! ఏమంటిరి? మిమ్మువదలి యుందునా. ఏజన్తమున నిట్టుంటిని?

రాము.—నాధ్యీ! వదునాలుగువర్షములు మునివృత్తి నుండవలయు ననఁగా నారవీరలు
గట్టుకొని వనంబులనుండవలయునని తల్లియాజ్ఞ, పతియాజ్ఞ సతులకు ధర్మము. నా
యాశయమిది సీవు మెలఁగవలయును.

సీత.—చాథా మీయానతి మీఱుదునని యేలయులికిపడియెదరు?

రాము.—(సంతోషముతో) నీవిటుండి నాకల్లి కుపచారములు నేయుచుండవలయు
ననుటయే నాయాశయము.

సీత.—(కన్నీరు విడుచుచు) మనోహర్కాయముల నీమాట సమ్యక్మనిచెప్పఁ గలరా.
కాశ్రమ లీమాట నంగీకరించునా, సహధర్మచారిణిమనఁగా నర్థమేమి? నన్ను
వదలి యే ప్రకమాచరించు నధికారము మీకున్నది? కొంచెమాలొచించి మఱిమాట్లా
డినమేలు.

రా.—నీమాటలకు బదులాడ వీలుదొరకకున్నది. కాని యరణ్యములు దుర్గమములు.
నీవచటికి రానోపవు.

సీత.—రామచంద్రా! ఈమాటలు నీతతోఁ జెప్పఁదగునే?

చ. పతినిడఁబాసియున్నఁ బురిపాడుగదా సతి కాత్తనాథుసం
గతి నివసించు కాఱడవికమృతరంబగు పత్తనంబెగా
సతతము ప్రాణచాయకునిసంగతి నుండుటె సాధ్యధర్మమా
వితమును మానదూష్యమనివేదవిదుల్ వదియింతు రెప్పుడున్. 10
దుర్గమారణ్యములయందు నిర్దళభవిహరము మిమంగూడి చేయుదాన నేనేవిషయ
మునను భయంపడను. క్రూరములు, క్రూరకరములు, క్రూరతమములునగు
మృగములకు జంకను. మీచెంతనుండనన్నఁ గన్నెత్తిచూడ జేవదానవులకైన
శక్యమే. దివ్యకమారణ్యములలో ముద్దులుగులుకు పిలుకలపలుకు లాలకించుచు
నీచెంతనుండి సుఖించెన. నెలమెటి విమలొదకంబు సవ్యచ్చగా మనమిరువురము
విహరింపవచ్చునుగదా. ఇంకఁ దడవునేయక ప్రయాణము చేయుదము. మఱియొ
క్కప్రకారము నన్ను వదలునట్లు మీనోటనుండి మాటవచ్చెనా యిందె ప్రాణ
ములు వదలెన. మీయాన.

రాము.—(ఆత్మగతము) ఇంక వలదనిన లాభములేదు. నన్ను వదలియుండఁ జాలను.
కఠినంపుభూముల నెట్లునడిపింతును? ఏమియొక దోచకున్నది? కలయంజనను

శ్రమముల నెఱుంగదు. ఎట్లు సంచరింపఁ జాలునో భగవంతునకే వేద్యము. (స్తోత్రం గాంచి) రామాలలమమా! ఇంక నేనేమని నిన్ను నివారించఁగలను? నీరాకట సమృద్ధింబిలి.

స్తోత్ర.—(హర్షముతో రామునిచేతకేగి) నాథా! ఇంక నేఁజేయవలసిన పనియేది?

రాము.—సాధ్వీ! నేనిదె కైకయింటికిందోయి నారచీరలుధరించి వచ్చెద. నీవు!

మత్తకోకిలములు.

ఘోరకాననసీమ నుండఁగఁగోరెన్ నొందెదు కావునక
ధీరవై యింకనీకుఁ దోచినదివ్యభూషణవస్త్రముల్
ధారుణీసురవద్యు లెల్ల నితాంతతృప్తిని బొందఁగాఁ
గోరినట్టు లొసంగుమా మదిఁగొంకునొందకుమా సతీ.

11

స్తోత్ర.—

సుంతయేనియుఁ గొంకులేదెదఁసూన్యతం బిది నాయకా
సంతసంబున ధారుణీసురఁసంతతిం బిలిపించి సౌ
ధాంతరంబునఁ గల్లు కాంచనహరితృకలాఽముల్
వితగొల్ప నొసంగుదాననుఁవేగపోదము కానకున్.

12

రాము.—

కానలో నివసించు పెంతయుఁగవ్వమంచుఁ దలంపకో
జానకీ! యిదె వత్తునంచు విచారమింతయు లేకనా
తోను బల్కుచు నున్నదానవుఁధూర్తులుందురు రాక్షసుల్
కానఁ జక్కఁగ నెంచి చేయుముఁకానకేగుప్రయత్నమున్.

13

స్తోత్ర.—

మానసంబునఁ జక్కఁగాఁ భటుఁమాటు లేచియోరాఘవా!
కాస్తకుక్కు నిన్నుఁగూడి రాదగుఁగూని యింటవసనింపు నీ
యాన కూడదటంచు నామదియందు యోజనచేసియే
నేను వచ్చెద నంచుఁ బల్కితినికమ్మిది త్రిశుద్ధిగన్.

14

రాము.—ప్రాణేశ్వరీ! అరణ్యములం గలుగుకష్టములను జెప్పితి. చక్కఁగా నాలోచిం
చుకొనుమంటిని. నీవెన్నివిధములచేతను వచ్చెదననుచున్నావు. నీరాక నంగీకరించితి
పయనము గమ్ము.

సీత.—నాథా! ¹మాయాజ్ఞయైనదియే పదివేలు. ఇంతకంటె నాకుఁ బ్రయమైన దేది యుండును? సర్వార్థములు ఫలించినట్లే యైవది. నాయందుఁ దమకుఁ గల నన్నా నము విడితమైనది. నాతోరికలెల్లఁ గొనసాగినవి, నానోములు ఫలించినవి.

రాము.—ప్రేయసీ! ²నేనింకఁ గైకసాధనమునకుంబోయి యాటవికవేషమును ధరించి వచ్చెద. నేవచ్చునంతలోపలనే చెప్పినట్లు నీవు కృత్యము లొనరించి యుండుము. అదియే నాకుం బ్రయతరమగు కార్యము.

సీత.—కనుసెలవుప్రకారము కార్యములన్నియు నెఱవేర్చియుండెద. మీరాకకై కాదియుండెద.

రాము.—ఇదె కైకయింటికిం బోయివచ్చెద. (మాడ్కి నిగుడించి) నాప్రియ సోదరుఁడు లక్ష్మణుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు. మాటలాడి వెడలెద.

(లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించును.)

లక్ష్మ.—(రాముని పాదములపై వ్రాలి యేడ్చుచు విడువకుండును.)

రాము.—వత్సా! సామి త్రీ! ఏల యేడ్చెదవు? సంతోషకాలముగదా యిది.

లక్ష్మ.—(పాదములు పట్టుకొని విడువకుండును)

రాము.—నాయనా! లెమ్ము, నీవేమికోరిన నటు చేసెద.

లక్ష్మ.—(లేది కన్నీరుదుడుచుకొనుచు) రామచంద్రా!

చ. వనముల కేగ్గువాఁడవట*వచ్చెదనేనును నిన్నుఁగూడి చ
క్కనిపరిచర్య చేయుచును*గ్రమ్మట నీవెనువంటవత్తు నా
మనమునఁ గల్గువాంఛ యిది*మానక తీర్చిన మేలు లేనిచో
నినుఁగనుచుం ద్యజించెదను*నేనసువుల నిజమిప్పుడేయిటన్. 15

రాము.—నాయనా ! అంతటితెగునకుం బూనవేల ? తానకియు నావెంటవచ్చును. నీవును రావచ్చును.

లక్ష్మ.—(సంతోషముతో) కండ్రీ! ఇదియే నాతోరిక. నెఱవేర్చితివి, పయనమయ్యెద.

రాము.—చునమిరువురము కైకయింటికిం బోయి వత్తము రమ్ము. మునివేషధారణము చేయవలయునట.

లక్ష్మ.—ఇదెవచ్చుచున్నాఁడ. త్వరగాఁ బోయివత్తము మీవలెనే నేనును మునివేష మును ధరించెద. బదులుచెప్పక యనుమతింప వలయును.

1 మానాద్యాక్తిగలిగినట్లు చెప్పటచే నిది భాషణము.

2 ఇష్టకార్యదర్శనమగుట నిది శ్రూర్షభావము.

రాము.—వత్సా! ఆజేషమందు నీకంతటివాంఛయున్న నేనేల వలదనియెడను. అట్లే ధరింపుము.

క. తనువులు రెండును భేదమె, మన సొక్కటి యేతలంపఁ మనకిర్వురకో, యనుజా! విధి యేర్పఱచెను, గనకుము సంశయము మేలుఁ గాంతువుదానన్.

(అని యిరువురు నిష్క్రమింతురు.)

(పిదప దేవశర్త సూర్యశర్త లనునిరువురు విప్రులు ప్రవేశించుచున్నారు)

దేవ.—మిత్రమా! చూచితివా. మొన్న నేకదా మనము పౌరులకు రామాభిషేకమను వార్తను తెప్పి సంఘోషింపఁ జేసితిమి. అట్టిమనమే యిప్పుడు రాముఁడు నారచీరలు గట్టి తమ్మునితో భార్యతో నడవఁజి బోవుచున్నాఁడను దుఃఖవార్తఁ జెప్పవలసి వచ్చినది.

సూర్య.—ఆర్యోత్తమా, రాముఁ డడవికిం బయనమగుట నిశ్చయమేనా?

దేవ.—ఇంకను సంశయమా? ఇప్పుడే నారచీరలు కైకయింటికిఁ గొనిపోవుచుండఁగాఁ జూచినట్టిని. ఇంక రామలక్ష్మణులు పోవుదురంట. నారచీరలు కైకయే యంది యున్నంట. వారు ధరింతురంట, పౌరులెల్ల గుంపులుగుంపులుగాఁ గూడియున్నవారు.

సూర్య.—వందితేంద్ర! కులగురువగు వసిష్ఠముని వలదని యాత్మేసింపలేదా?

దేవ.—వారియుపన్యాసమును వినుటకే నేనచటికిం బోయియుంటిని.

సూర్య.—వారేమనిచెప్పిరి?

దేవ.—కైకను గాంచి యనరాని మాటలాడి నిందించిరి. న్యాయముగను, నిష్ఠురముగను సంతకెప్పినయ సనేమిరా యనుడు దనవట్టును విదలినది కాదు. తుదకాయన యా గ్రహమున నెన్నియో మాటలాడిరి. కాని ఫలము రామారణ్యగమనమే.

సూర్య.—అయ్యో! ఇంక మనగతియేమి?

దేవ.—మన కధోగతియే. అయ్యోధ్యు యింకఁబాడు. కోనలరాజ్యమే పాడు.

సూర్య.—(చూడ్కి నిగుడించి) ఏమాకోలాహలము?

దేవ.—శ్రీ రామలక్ష్మణులు కైకయింటికిఁ బోవుచున్నట్లున్నది. చూతము రమ్ము.

(అని నిష్క్రమింతురు.)

(తరువాతఁ కైకయింట రామలక్ష్మణులు ప్రవేశింతురు.)

రాము.—కల్లి! నమస్కారములు.

కైక.—వత్సా! జననియాజ్ఞ నొంది సిత్యవాక్యధరి పాలనము చేయవచ్చితివా?

వసి.—శిశ్యవాక్యపరిపాలనముగాదు చేయవచ్చినది. రక్కసియగు కైకవాక్యపరిపాలనము చేయుటకు వచ్చినాడు.

రాము.—ముసీంద్రా! యాగ్రహమేల? జననీవాక్యము జనకవాక్యతల్పము. భేదమేమి?

కైక.—వత్సా! ఈనారచీరలు భరించి పదునాలుగుసంవత్సరము లరణ్యవాసముచేసి న్యాయమును బాలించి రమ్మ. కాశ్వతకీర్తిని బొందుము.

వసి.—అయ్యో! పాపాత్మరాలా! ఈకతినోత్పలాడ నీకు నోరెట్టాడినది?

దశ.—(హోరున నేడ్చుచు నూరకుండును)

రాము.—తల్లీ! మహాప్రసాదము. తమయాశీఃప్రభావమున నేఁబుట్టినందులకుఁ గావలసిన పనులన్నియు నెఱవేర్చి వచ్చెద. తమచేతితోనే నారచీర లిప్పించుదు.

కైక.—మంధరా! నారచీర లిటు తెచ్చా.

మంధ.—ఇవియె నారచీరలు (అని యందిచ్చును.)

కైక.—(నారచీరలు పుచ్చుకొని) వత్సా! రామచంద్రా! నీకీర్తి యాచంద్రార్క-తారకముగా నిలుచుటకు నారచీరలు వీనిని గ్రహించుము.

(అని చేరితిచ్చును.)

దశ.—పాపాత్మరాలా! రాక్షసీ! కైకా! కులపాంసనీ! (అని లెట్టుచు మూర్ఛిల్లును.)

వసి.—కేకయరాజకులమును జెఱువఁ బుట్టినదానా. కైకా, ఈనారచీర లందిచ్చుటకు నీచేతులెట్లాడెను? భరతుఁడు రాజ్యమేలునని యాశపడితివా? చూకముగాక. (అని పండ్లు పటపటలాడించును.)

రాము.—తల్లీ! మహాప్రసాదము. త్రికరణశుద్ధిగా వీనినే మృదుకమాంబరములుగా భావించి గ్రహించి భరించెద, (అని భరించుచుండును.)

(అకాశమున ధ్వని.)

క. ¹సురలయభీష్టముపండఁగఁ, దరుణీమణివల్కలములఁ దానొసఁగగుణోత్కరుఁడగు రాముఁడువానికొధరియింపఁగఁజేసెనొరఁ ధాతస్వశక్తిన్.

రాము.—(తమలో) ఏమి యీధ్వని? ఎచ్చటనుండియో విచిత్రముగా వినఁబడుచున్నది?

(అని కట్టుకొనును)

పౌరులు.—(తమలోఁదాము) ఏమిది? ఆశ్చర్యముగానున్నది. ఎవరుచెప్పిరో యని కనుఁగొనరాకుండ నీధ్వని బయలుదేరుచున్నది.

లక్ష్మ.—తల్లీ ! రామచంద్రునివెంటఁ బోవునాకును నారచీర లిప్పించిన ధరించెద.

కైక.—రాము నెడఁబాయని నీవిట్లుడుగుట న్యాయమే. తెప్పించి యిచ్చెద. (అని తెప్పించి యిచ్చును)

లక్ష్మ.—తల్లీ ! రాముఁ డడవులపాలయి నాతో సుఖముగాఁ గాలముగడపును గాక. భరతుఁడు సకలదశిఖములపాలై పోవుఁగాక. (అని ధరించును.)

కైక.—వత్సా! రామభద్రా! ఇంక నీవింటికిం బోఁగూడదు. ఇటనుండియే యడవికిం బోవలయును.

రాము.—తల్లీ ! సీత నాతోవచ్చును. ఇంటికిం బోఁగూడదని యాజ్ఞాపించితిరి ఇటకే పిలిపిదుకొని పయనమయ్యెద.

కైక.—వత్సా ! సీతను బిలిపించెద (అని సుమంత్రునిజూచి) సుమంత్రా ! సీతను దోడ్కొని రమ్మ.

సుమం.—చిత్తము.

(అని నిష్క్రమించును)

(సీత కాలినడకతోఁ బ్రవేశించును.)

సీత.—(అత్తగారికి నమస్కరించి) భర్తవెంటఁ బోవుటకై మీయనుమతినిగోరుచు న్నాను. కరుణించి యనుజ్ఞ యిండు.

కైక.—మంచిదమ్మా (అని మంథరను జూచి) మంథరా ! నూజానకి! మెత్తనినారచీరలు తెమ్ము.

వసి.—(గడ్డముదువ్వుచు) ఏమేమి? కఠినాత్మరాలా! కైకా, సీతకా నారచీరలు! నీవు వరములను గోరునవ్వడు సీత ప్రస్తావము చేసితివా?

దశ.—(కన్నీరుదుడుచుకొని) ఈ పాపాత్మురాలు నన్నడుగునవుడు జానకిమాటయే ప్రస్తావింపలేదు. కనుక నీవుడు నారచీర లీయఁగూడదు. నాముద్దులతోడలు సకలాభరణ భూషితురాలై పోవలయును. రథముమొదలగు సాధనము లామెకు నే నీచ్చితిని.

కైక.—రామునివెంటఁ బోవువారందఱును మునివృత్తినుండవలయుననియే నాభావము. అవ్వడడుగకున్నను అడిగినట్లే యనుకొనవచ్చును.

దశ.—(వృష్టాగ్రహముతో)

చ వరముల నిచ్చినాడననిపల్కుకు న్వేచ్చగ సత్యరూప బంధురతరపాశబద్ధుఁడనుదొయ్యలి కావున నిన్నుఁజంప కిత్తరుణమునందు మానితిని ధాత్రికుమారిక నొవ్వఁ జేయుడే గరిపదసన్నిపాతమునఁ గ్రన్నన నీతల వ్రక్కలించెదన్.

వసి. — వరములడుగునపుడు నీ తాలత్తుణుల ప్రస్తావమే లేదుకదా. లక్షణుండు కోరియే నారచీరలు ధరించెను. నీకయేల ధరింపవలయును?

దశ. — జనకరాజేంద్ర తనయా, నామృదులకోడలా, తల్లి, యిటు రమ్మ. సకలాభరణాలకృతజై పతివెంట నరుగుము. (అని యేడ్చును)

నీత. — మామగారికి నమస్కరించి నిలువంబడును)

దశ. — (నీతను జూచుచు) తల్లి !

క. వనజదళాతుని ననపా, యినియై సిరివెలయు నట్టులెంతయుఁ బ్రీతికా జనవినతుని శ్రీరాముని, జనకసుతా! కూడియుండఁ జాలుదు వెపుడున్.

నీత. — మామగారి యాజ్ఞయు నావ్రతమునే స్థిరపఱచుచున్నది. నెలపుగైకొనియెద. (చైకకు నమస్కరించి) అత్తగారూ !

చ. వనముల కిప్పుడేగెదనుఁభర్తనుగూడి చతుర్దళాబ్దముల చనినయనంతరంబ రఘుఁచంద్రునిగూడి యయోధ్య కేగుదెంతును గృప నాశిషంబులిడిఁ తోరపువేడుక మాండవింబలెక ననుఁ దలపోయఁగాఁ దగునుఁ నాయపరాధము లుజ్జగించుచున్. 20

కైక. — మంచిది.

దశ. — భూపుత్రీ ! సాధ్వీమణి !

క. కులముద్ధరించు నాకో, డలవీపు మనోజ్ఞగుణఁటలభూషితవి మ్ములనీదుకీర్తిజగములఁ, గలయకవాసింపిచివెలయుఁ గాకసతంబున్.

(అకాశమున ధ్వని.)

క. సురకార్యము ఫలియించెడు, తరుణంబిది యాశిషములఁదశరథవిభుండ కృరణి నొసంగెనుబలిరే, ధరణీభారంబు తొలఁగుఁ థాతయునలరున్.

వసిష్ఠాదులు. — (నలుదిక్కులు చరికించుచు) ఏమియీశబ్దము ? ఎందుండివచ్చెనో, ఏదియో దీనియర్థము.

రాము. — జనకా ! జననీ! గురువర్యా! పౌరులారా ! అందఱియొద్దను నెలపుగైకొను చున్నాను. పునర్దర్శనంబు తఱి సర్వవృత్తాంతములను దలపోసికొందము.

(అని నీ తాలత్తుణులతో నిష్క్రమించును)

వ. హంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ రస్తు

విచిత్ర పాదుకాపట్టాభిషేకము

సప్తమాంకము.

(భరతుడు నిద్రతూగుతో నొంటిగాఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు)

భర.—(ఆత్మగతము) మూఁడురాత్రులనుండి దుస్వప్నములే వచ్చుచున్నవి. నేఁడు ఘోరాతిఘోరములగు కలలువచ్చినవి. అయోధ్య పాదువడియన్నయట్లగపడుటకుం గారణమేమి ? కల్లులుముగ్గురు విధవలై యున్నట్లు స్వప్నమునఁ దోచినదే, ఏల ? ఇట్టికలలెప్పుడును నాకురాలేదు. ఏమో కొంచమునిద్రయొందును. నాతల్లి త్రూర స్వభావురాలు. ఏది నిశ్చయించుటకును నాకిచ్చుదు లోచకున్నది. పరుండుదమన్న నిద్రరాదు. (వామాక్షిస్వందనము నిరూపించి) అయ్యో! ఈదృష్టాంతముగూడ రాఁ బోవు చెడుఫలమునే సూచించుచున్నది. ఉపశ్రుతినిబరీక్షించెద. (అని గవాక్షముకడ నిలువఁబడి చెవియొగ్గియుండును)

(నీధిలో భార్యాభర్తలు కలహించుచుండురు.)

భర్త.—ఓసీపాపాత్తురాలా! నీమాటలు నమ్మి తండ్రినింగోలుపోతిని. సోదరులు దూరమైరి. ఆపక్షిరి లోకమున నల్లుకొనుచున్నది. నీముఖము చూడఁగూడదు. పాపము వచ్చును.

భార్య.—పాపమురానీ, పుణ్యమురానీ, నాపట్టువదలను. అయితీరవలెను.

భర్త.—ఓసీ ! కఠినాత్తురాలా! ఏల నాప్రాణములు తీయఁబూనెదవే. ఇంకనైన నీప్రయత్నము మానవే.

భార్య.—నీ ప్రాణముపోనీ, లోకపోనీ; నామాటచెల్లియై తీరవలయు.

(అని లోపలికిఁబోవును.)

భర.—(అలకించి) కటకటా ! ఉపశ్రుతికూడ దుష్ఫలమునే బోధించుచున్నది. రేపే మాట వినఁబడునో. (ఆకాశమువై పుచూడ్కి నిగుడించి) శుక్రదయమైనది. తెల్లవాఱులక్షణములు కనఁబడుచున్నవి. నాల్గవయోమమునఁదోచిన స్వప్నములు ఫలించునని పెద్దలుచెప్పుచుండఁగా వినియున్నాఁడను. (కుక్కుటధ్వని వినఁబడఁగా) కుక్కుట

ములు కూయుచున్నవి. సాంధ్యరాగము ప్రాద్విక్రమన వ్యాపించుచున్నది. ఇకలేదీ
కాలోచితకృత్యములను దీర్చి భగవంతుని ధ్యానించెద. వత్సా! శత్రుఘ్నా, ప్రతి
దినములేచునట్లేల యాదినము నిద్రలేవవు? (శత్రుఘ్నుడు పలవరించుచు) నాయనా!
ఏమిరా పలవరించుచున్నావు?

శత్రు.—(మేల్కొంది) అన్నా! దారుణస్వప్నము వచ్చినది.

భర.—(దగ్గరైకతో) ఏమిరా నాయనా! ఆస్వప్నము?

శత్రు.—అన్నగారూ!

తే. తండ్రితలపట్టి భీకర ♦ దనుజకాంత

యాడ్చినట్లుగఁ దల్లులెం•తేవగలను

బొగులుచున్నట్లుగ నయోధ్య ♦ పొలుపుమాని

పాదువడియుండునట్లు స్వప్నమునఁగంటి.

1

భర.—ఆక్కలా! నాకునట్లే స్వప్నమునఁ దోచినది. వత్సా! తెల్లవాణుచున్నది. ఎట్టి
వార్త వినకగునో.

(ద్వారపాలుఁడు ప్రవేశించును.)

ద్వార.—జయము జయము మహారాజపుత్రులకు.

శత్రు.—ఏమివార్త తెచ్చితివి?

ద్వార.—నేనరా! అయోధ్యనుండి దూతలు వచ్చి కాచియున్నారు. ఏమిసెలవు?

శత్రు.—శ్వరగా రమ్మనుము.

ద్వార.—చిత్రము (అని నిష్క్రమించును)

(పిమ్మట నిరుపరు దూతలు ప్రవేశింతురు.)

దూత.—(కానుకలు ముందుపెట్టి) జయము భరతమహారాజుగారికి.

భర.—ఏమి యాకానుకలు?

ప్రథ.—మేనమామ గారికిఁజేయఁబడుటకు బంపఁబడినవి.

భర.—ఏమియుదయముననే వచ్చినారు. మీమోములు మార్గశ్రమమున బడలినట్లు
న్నవి. ఇంతత్వరగా రాఁగారణంజేమి?

ద్వితీ.—వసిష్ఠమునియు సుమంత్రాదులును గొన్ని కార్యములు మీపలనన్నాడే జరగ
వలసియున్నవి కావునఁ ద్వరగాఁబలుచుకొని రాఁదగునని పంపెనారు.

భర.—తండ్రిగారు కుశలముగనున్నారా?

ప్రథ.—చుమ్మిరువురను దటాలునఁ బిలిపించి యిప్పుడే బయలుదేరవలయునని మాజ్ఞా
సింభిరి. అప్పుడే బయలుదేరి వచ్చితిమి.

భర.—(ఆత్మగతము) వీరిమాటలతోరణి వేఱులిగిచున్నది. ఒకదాని కింకొకటిగా నుత్తరము వచ్చుచున్నది. కానీ! (ప్రకాశము) పురమెట్లున్నది?

ద్వితీ.—పురమంతయు ముందలంకరింపఁబడియుండెను. ఇప్పుడుండవలసివచ్చెయున్నది.

శత్రు.—ఏమియిట్లు బదులిచ్చుచున్నారు?

ప్రథ.—రేయింబవట్ల పయనము చేసి యాయాసపడి వచ్చినాము. మామనస్సులు కలవల పాటొందియున్నవి.

భర.—మాయన్నరామచంద్రుడు లక్షణసహితుడై కుశలముగ నున్నాడా?

ద్వితీ.—సీతాలక్ష్మణులతో నత్రురవైభవంబున నారామముల న్వేచ్ఛగానున్నట్లు వింటిమి, వెంటనేవచ్చితిమి.

భర.—ప్రతిసాక్ష్యము నామనస్సున దత్తపాటొందించుచున్నది, అట్లుండనీ, ఇప్పుడు నేనేమిచేయవలయు?

ఇరువురు.—ఇప్పుడే పయనము చేయవలయును.

భర.—మీరు ప్రయాణముగచున్నపుడు వసిష్ఠాదులేమిచేయుచుండిరి? ఇంతకేగముగా మమ్ము రమ్మననేల?

ప్రథ.—నీ మోగొప్పకార్యము నాతోచించుచున్నట్లు మాకుఁదోచినది. సావకాశముగా మమ్ము మాట్లాడనీయలేదు. త్వరనేసిరి, వచ్చితిమి.

భర.—వత్సా! శత్రుఘ్న! ప్రయాణముచేయవలయు ఇప్పుడే. (అని యందఱు నిష్క్రమింతురు)

(రాముఁడు సీతాలక్ష్మణులతో నరణ్యమునఁ బ్రవేశించును.)

రాము.—సుకుంతలా! రాత్రి నదీతీరమునఁ బౌరులు నిద్రించుచుండ మోసపుచ్చి వచ్చితిమి. వారెంతదుఃఖించుచుందురో.

సుమం.—ప్రభుకుమారా! అదుఃఖమునకుఁ బరిమితియుండునే.

రాము.—(దృష్టి సారించి) సారథీ! ఆవచ్చువారెవరు? నేనతో వచ్చుచున్నట్లున్నది. వారిరూపములు భయంకరములుగా నున్నవే.

సుమం.—నుహితా! నిషాదాధిపతియగు గుహుఁడు వచ్చుచున్నట్లున్నది.

(నవరివారుండై గుహుఁడు ప్రవేశించును.)

గుహు.—నుహితా! రామచంద్రా! శృంగి బేరపురపరిపాలకుం డగు గుహుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

రాము.—నిషాదరాజా! మీయాగమనము నంతోపదాయకము, ఈయరణ్యముల మీరే మాకుఁ బ్రయబంధువులు.

గుహు.—మేము మీదాసులము, మానగరముమీది. దయచేసి మాయాతిథ్యము నంగీకరింపవలయు.

రాము.—స్త్రియబంధు! వనయాత్రకై వచ్చితిని. పురములఁ జొరరాదు.

గుహు.—తమవనయాత్ర వినఁబడినది. మానగరముమహారణ్యమధ్యగతము. కానవనమే.

ప్రవేశింపవచ్చునని మనవి చేయుచున్నాను.

రాము.—ఏనను నియమొల్లంఘనమేల చేయవలయును? తాపసవృత్తియే యిష్టపడినది.

ఇంద్రుఁడందుము. మీరాజ్యమున నెందున్నను మీయింటనున్నట్లే.

గుహు.—మావిం దారగింపవలయు.

రాము.—మంచిది. కందమూలాదు లిప్పుడు మఁకాహారములు. వృద్ధసోపేతమగు భోజనము చేయఁగూడదని నీయముము.

గుహు.—మే మాటవికులము. మాయాహారములు తఱచుగా మునిజశార్ద్రములే. మీ కెయ్యదియిష్టమో నాకెయ్యది సంతోషదాయకము. మాభూముల నివసించునఁ జాలను.

రాము.—చాలదినము లుండరాదు. దేశసివాసము వనికిరాదు.

గుహు.—మీమాటల కడ్డముచెప్పనంతటివాఁడనుగాను.

రాము.—మిత్రలక్షణ మిదియే. మీకన్నమాకుఁ బరమమిత్రులు దొరకరు.

గుహు.—ఇదిగో కందమూలాదులు వండి చక్కని భక్ష్యములుగ సిద్ధము చేయఁబడినవి.

విందారగింపవలయు. ఈవృక్షకుటీరమున నివసించవలయు, ఇదిగో తుకాస్తరణము.

ఇదిగో తృణపల్ల వనిర్మితశయ్య. ఇదిగో విహారభూరుహములు.

రాము.—(అన్నిటిని వరికించి) మిత్రరత్నమా, ఇట్టి మహారథదార్ధము లెన్నందును లభింపలేదు. తృప్తిమీఱ నారగించెద. సుఖముగా నివసించెద. విహరించెద, శయనించెద.

గుహు.—నాజన్మము నేటికి సఫలమైనది.

(రాముఁడు సీతాసహితుడై విందారగించును.)

లక్ష్మ.—నిషాదరాజా! మీబుజము దీర్చుకొనఁ జాలము. దివ్యహర్ష్యముల నివసించు రామచంద్రున కిపుడీతృణశయ్య యింపుగానున్నదే. విధిచర్య యెంతబలవత్తరమో.

గుహు.—సామిశ్రీ! చింతిల్లకుము. భగవద్యత్నము మాన్పరానిది. మరల మరల దలంపవలదు. నీజన్మము సఫలము. అనవరతరామచంద్రనేవావరాయణుఁడవు.

లక్ష్మ.—కలఁపునకు వచ్చినపుడెల్ల దుఃఖసాగరమున మునుఁగుచుండును. ఈవిషయము తలంపునకు రాకుండునట్టిదియూ?

గుహు.—నిశ్చయమేకాని విచారించి లాభములేదు. అదిగో రామచంద్రుడు విశ్రమించునట్లున్నది. సీతను బరుండుము. ఆయుధపాణినై నేనును నాపరిజనులును గావలియందుము.

లక్ష్మ.—నాకును నిద్రకును గడదూరము. రామచంద్రుడు తృణశయ్యఁ బరుండఁగాఁ జూచుచున్న నాకు నిద్రయెట్లు పట్టును ?

గుహు.—సౌమిత్రి ! సీయందుఁ గన్నట్లు భ్రాతృవాత్సల్య మనుపమానము. మనమిరువుర మల్లయింగుదీవృక్షము చెంత నాయుధపాణులమై రేయియెల్లఁ గాపాడుచుండుదము. ఇట్లు మీరీమహాటపుల శ్రమముల పాలగుచుండ నయోధ్యలో భరతుఁడు పట్టాభిషిక్తుడై రాజభోగముల ననుభవించు చున్నాఁడు కదా.

లక్ష్మ.—రేపీమాపో భరతుఁ డయోధ్యనుజేరును. తల్లికైకయుఁడానును సంతోషమున నోలలాడు చుండఁగలరు.

గుహు.—ఇక శ్రీరామమూర్తి సుఖశయ్య నిద్రించు నమయముగ నున్నది. మనమిట నుండరాదు. దూరముగనుండి జాగరూకులమై చుట్టుతిరుగుచుఁ గాపాడుచుండుము.

(అని యిరువురు నిష్క్రమింతురు.)

(భరతుఁడు శత్రుఘ్నునితో దూకలతో నయోధ్యను బ్రవేశించుచున్నాఁడు.)

భర.—ప్రియానుజా ! అయోధ్యను జూడఁగల్గితిమి. ఏలోతో యయోధ్య పాడువడి నట్లున్నది. గృహములు వార్ష్యములపైఁ గూరుచుండి యున్నవి. పురమునుండి పొగఁరేగుచున్నది. కటకటా ! ఏమి యీపురవర మిట్లుండుటకుఁ గారణము ?

శత్రు.—అన్నగారూ ! మనకేమో యశుభవార్త వినఁబడునని లోఁచుచున్నది. పురము ప్రవేశించుచున్నాము కదా !

భర.—సహోదరా ! శత్రుఘ్న ! ఏమి యీవింత !

చ. పురజనులెల్ల నన్నుఁగనిపొక్కుచు మోములు విన్ననైతగళో
ద్వరపడుచుందోలంగిచనుపారు, గృహంబులు పాడువాటి యి
త్రురణమునందు దుఃఖమునొత్పక పొందినయెట్లు కన్నడుకో
బరిచరులైన నన్నుఁగనిపల్కక యూరకయున్నవారు సూ. 2

శత్రు.—రాజకుమారా ! ఏదోయొక యశుభవార్త తప్పక వినవచ్చును. పురమున రామచంద్రుఁ డున్నట్లులేదు. ఆరాజకముగ రాజ్యమున్నవ్వ డుండులక్షణములు పురమునఁ గానఁబడు చున్నవి.

భర.—అత తల్లిగారి సౌధము. త్వరగా రథావతరణముచేసి వార్త లరయుదము. (అని యిరువురు రథావతరణముచేసి సౌధముం బ్రవేశింతురు.)

ధర.—తల్లీ ! ఇవే నమస్కారములు (అని సాగిలంబడును.)

తై.—(మహానందముతో లేవనెత్తి కొంగిటంజేర్చి) నాయనా! ఇతోధికమహావిభవ
ములఁ బొందుము.

ధర.—తల్లీ ! తండ్రిగారెందన్నవారు ? అన్నగారేమిచేయుచున్నారు ?

తై.—అవార్తలన్నియుఁ గ్రమముగా వినవచ్చును. ముందు జరపవలసినవసుల నిర్వహింపుము.

ధర.—(కన్నీరుతో) తల్లీ! జనకులకుశల మరయుటకన్న ముందునే జేయఁదగిన కృత్యమెది ?

తై.—ముద్దుకుమారా! వినుము వివరించి చెప్పెద.

సీ. శంబరాసురునితోఁగఁగ్రామమునుజేయు

తటినిగాచితిని నీతండ్రి, దాని

కాతఁడు హర్షించియడిగినయప్పుడే

వరయుగశంభుచ్చవాఁడనయి

నీవులేనప్పుడుఁ భూవిభుండేలాఁ

రామునకిచ్చెదఁరాజ్యమనుచు

నభిషేకవస్తువులన్నియుఁ గూర్పంగ

వరములనిప్పుంటివానియందు

తే. నొకటఁ బదునాల్గువర్షంబులుగ్రవిసిన

వాసమునుజేయ రాముని బంపివైచి

తిని మఱొక్కట నీరాజ్యఁ మునకు నిన్నుఁ

• బట్టభద్రునిజేసెదఁవైభవమున.

3

చ. జనకుఁడు, రామలక్ష్మణులుఁజానకియున్ మునివృత్తిఁగానకుం

జనిరని ప్రాణముల్ వదలెఁజయ్యెనరాజ్య మరాజకంబుగాఁ

గనఁబడకుండఁజేయఁదగుఁగావున నాపలుకాదరించి నీ

వసుసమరాజ్యభోగములఁ సండుము పొందుము శౌరవెంబిలన్. 4

ధర.—(మాటముగియు నంతలో మూర్ఛిల్లిపడును)

శత్రు.—(నేడజేర్చి) అన్నా ! అనుకొనునట్లేమైనది. ఇంక గతియేమి ?

ధర.—(తల్లింబాచి యాగ్రహముతో) పాపాత్మురాలా ! కులపాంసనీ ! ఎట్టివనిఁ జేసిరి ?

చ. వనముల మానివృత్తి రఘువర్యుని నుండఁగఁ జేసి భర్త ధర్మనిలయవాస ముంగనెడు మాడ్కినొనర్చి మహాముదంబునం గొనుమిదె రాజ్యమంచునొకఁగొంతును బొందక పల్కుచున్న నిన్దనియసుపుల్ భరింపఁగనుగల్గితి నాజని యెంత నింద్యమా. 5

ఉ. తల్లివటన్న గౌరవము తప్ప పఱొక్కటి లేదు సీయెడన్ దల్లివె కాకయున్న నిను దారుణఖడ్గము చేతఁబూని యల్లలనఁ జీల్చి మాంసములనాసురపాళియుఁ గంకగృధ్రముల్ వెల్లుగ నార్చుచుందినఁగఁబేర్చినశక్తిని జేసియుండుదున్. 6

హా దుష్టరాక్షసి ! ఎంత హారకార్యము చేసితివి? ఇత్వాడు శేకయ నద్వంశముల కపక్షిరిం దెచ్చిపెట్టితివి. రాముని రాజ్యమును బరిగ్రహించు నంతటి హారమతి నగుదునా? ఇట్లేల తలంచితివి? ఎవరు నీకిదుర్బోధము చేసిరి? వారింజెపుమా యిపుడె యమపురికింబంపెద. కట్టా! కులపాంసనీ! ఎట్టిపాపమున కొడిగట్టితివి?

చ. వనముల సీతఁగూడి రఘువర్యుఁడు భోగములం ద్యజించి యింతనివచియింపరాని వెతఁనంది జటాజినముల్ ధరించి యుండ నిచట దివ్యసౌధములనాకసుఖంబుల మించుభోగముల్ గనఁగలనే? త్యజింతునసుకాండము నీక్షణమంచె యిచ్చటన్. 7

(తమ్మనివంకఁజూచి) శత్రుఘ్నా! అగ్నిని బ్రణయింపుము. ఈపాడు శరీరమును దహించి నిర్తలండ్ నయ్యెద. అయ్యో! అంతయాలస్యమేల? ఇప్పుడె యీకరవాలమున శిరస్సు ఛేదించుకొనియెద (అని కత్తిదూసి పెడఁద్రంఁకుకొనఁబోవును.)

(వసిష్ఠుఁడు ప్రవేశించును.)

వసి.—కుమారా! వలదు వలదు. గుర్వాళ్ళ. ఓర్పుకొను మోర్పుకొనుము.

భర.—అయ్యో! గుర్వాళ్ళ యనుమాట వినఁబడియెనే. ఏమినాగతి (అనిచూచి) గురువ్రాహ్మణ! నమస్కారము. నాయండనుగ్రహము మీకుండిన.

ఆ త్కండములోన నేనుస్వర్గసీమనుజేరఁజన ననుజ్ఞయిండు తవనులనున్న హాఁడు రాముండనెడు పల్కును వినఁజాల నిశ్చయంబు మేను నిలుపఁజాల.

క. జనకుడు సురపురికేగెను

వనికేగెను రామభూమి • వల్లభుఁ డకటా!

తనువిది కాల్పనె యివ్వధి

వనటం బొందుచును నేను • బ్రదుకఁగనేలా?

9

వసి.—(భిక్షమును జేతఁబట్టుకొని) వత్సా! తెగువ కిదినమయము కాదు. ముందు జనకు నకు సంస్కారము చేయుము. పుత్రులు నల్వరుండియు నేడుదినములదాఁక సంస్కారము లేక దశరథమహారాజుదేహము తైలమునందుండుట ధర్మము కాదు. సత్పుత్రులు మిగులువు రిప్పటికైనను వచ్చితిరి. తరువాతికార్యములు చూడకొండము, త్వరపడుడు. తల్లిని నిందించి లాభములేదు. విధి బలవత్తరమని నమ్ముము. మంత్రులందఱును గాచియున్నవారు. రమ్ము.

:(అని భరతకృష్ణములతో నిష్క్రమించును)

{ రాముడు సీతాత్మజులతోఁ జిత్రకూటానికి
సమీపకాంతారమును బ్రవేశించుచున్నాడు. }

రాము —జానకీ! ఆరణ్యభూములు కర్మకములనియు, నీవు నడువఁజాలవనియుఁ జెప్పితిని. నీవామాట పాటించియున్న నంతఃపురముననుండువుకదా. అట్లుగాక పట్టు పట్టి నామెంటవచ్చితివి. ఆసుఖముల ననుభవింపుము.

సీత.—ప్రాణేశ్వరా! ఎవరికోఁచెప్పినట్లు సీత కిట్టిమాటలవదేశింపఁబూనుట ధర్మమా, నేను నడువఁజాలనా? మీ రడవులతోనుండ నేనంతఃపురమున చుండవలయునా? ఇదియేనా తమ రుపదేశించుధర్మము?

రాము.—ప్రేయసీ! ధర్మముమాటయటుండనీ, నీయవస్థ నిటఁగన్నలారఁ జూచుచున్న నామనస్సు ఖేదపడుచున్నదే. ఆయ్యా!

సీ. పల్లవంబులమృదు • త్వంబునోడించునీ

పాదసరోజముల్ • వాడెనేడు

లలిత ప్రతానసీ • విలసనంబుహసించు

సుందరబాహువుల్ • సొక్కెనేడు

సంపూర్ణరుచివెల్లు • చందురునిందించు

కమనీయవదనంబు • గండె నేడు

చంచలమృగనేత్ర • చారుతఃఖోనాడు

సురుచిరనయనముల్ • సుక్కెనేడు

తే. కటకటా ! దుర్గమంబయి ♦ కఠినమగుచు
సాధ్యసంబును గూర్చు సీత్యైస్థలమున
నడచుచుంటి విదేహధూన్సాధపుత్రి
జానకీ ! యేమిపల్కుదు ♦ నేనునిపుడు.

10

ఇంతియే కాదు.

ఉ. కంటకపంక్తియందుఁ బడు ♦ కాలును మెల్లఁగలేవనెత్తిచే
నంటిననేమిబాధగన ♦ నొనొయటంచుభయంబుచేతవె
న్నంటియెవచ్చులత్తుణున ♦ కైననుజెప్పకనాకుఁదెల్పకే
కుంటుచువచ్చునిన్నుగనఁ ♦ గుండదె చిత్తమిఁకేమిపల్కుదున్.

11

మఱియు.

తే. గాలియాపఁగ లతకూనలోలివెనుక
కట్టెవచ్చుచు సీమోమునందుఁబడిన
హస్తముల మెల్లఁగనెవాని ♦ నవలఁద్రోచు
చున్న సీవెతగుందింప ♦ దొక్కొ నన్ను.

12

సీత.—ప్రాణేశ్వరా ! నన్నుజూచినపుడు మీకుఁగల్గవిచారమునకంటె మిమ్ముజూచు
నపుడు నాకుఁగల్గుచున్నవిచారము వేయిమడుంగు తెక్కువగ నన్ను బాధించు
చున్నది.

రాము.—ఆమాటలుండనీ, ముందుమార్గ మెంతకఠినముగ నుండునో మనమెఱుంగము.
ఇప్పుడే నడువఁజాలకున్నదాసవే. ముందెట్లు నడువ నేర్తువు?

సీత.—గూర్చుని ఛాయాదేవి యనుసరించునట్లు మిమ్మునుసరించి చక్కఁగా నడువఁగల
నను దృఢవిశ్వాసము నాకుఁగలదు. ఏవిధమగునందియమును బొందకుండు.

రాము.—అన్నిసందియములను సీమృదువాక్కులే తీర్చుచున్నవి కాని వెనుక మరలి
సీవైపు చూడ్కి సిగుడించినపుడు మరల నెన్నియో సంశయములు కలుగుచున్నవి.

సీత.—ఇందుకంతయు సంశయింపక మార్గము చూపుచున్న నేనును విలాసముగ నడచి
పచ్చెద. (ముందు చూచి) ప్రాణేశా ! ఆపర్వతముపేరేమి?

రాము.—ప్రేయసీ ! ఆదియే మనకు భరద్వాజమహర్షి గారుపదేశించిన చిత్రకూటాచ
లము, దానిచెంతనే మనము నివసించఁబోవుచున్నాము. మిక్కిలి సమీపముననే
చక్కనివర్ణశాల నేర్పఱచుకొని యందుండుదము.

సీత.—పోనుపోను కాననము సాంద్రతరదముదయమై భయంకరముగను, దుర్గమ
ముగనున్నది. మార్గము కానరాకున్నదే.

రాము.—లక్ష్మణా! జానకీ యింక ననువంజాలదు. మార్గమునుగమముగాఁ జేయవలయు.

గ్రొడ్డలిచేలికందిమ్ము. ఈతరుకాఖల ఛేదించెన.

లక్ష్మ.—(గ్రొడ్డలి యందిచ్చును, రాముఁడు తరుకాఖల ఛేదించును)

సీత.—రామచంద్రా! నేవకుసేవలె గ్రొడ్డలి చేతఁబూని చెట్లకొమ్మలు నతికవలసిన దురదృష్టము నీకుఁ బట్టినదే. విధి నేమనుదును?

రాము.—ఈవని నాకానందము నిచ్చుచున్నది. నీవు రాఁజాలవను విచారముకప్ప నింకొక్కవిచారము నాకులేదు.

లక్ష్మ.—రామచంద్రా! చిత్ర కూటము చెంతనున్నది. ఈయేటియొడ్డుననే వర్ణకాల నిర్మించెద. ఇందు నివసంతము.

రాము.—సోదరా! ఈ యేటియొడ్డు వానయోగ్యముగానున్నది. చక్కనివర్ణకాలనిర్మించుము. సీత కెట్టికష్టములు నందుఁ గలుగరాదు.

లక్ష్మ.—మీరును జానకియు నీమఱిచెట్టునీడ విశ్రమింపుఁడు, నేను బర్ణకాలనిర్మించెద. (అని వర్ణకాలఁగట్టును.)

రాము.—(సీతతోనందుఁ బ్ర వేశించి) జానకీ! ఈవర్ణకాల కాస్త్రోక్తముగ నిర్మింపఁబడ నది. ఎంతసొగసుగానున్నది?

చ. జలకములూడుతావిదిగొ ♦ శయ్యకుండావిదిగోముదంబునకొ
ఫలములమెక్కుతావిదిగొ ♦ భావములూరంగముచ్చటాడని
మ్ములందగుదివ్య వేదికను ♦ బొల్చెడుతావిదిగో తలోదరి!
కలుగుసుఖంబులిచ్చటను ♦ గాపురముండిన నెల్లకాలమున్. 15

సీతా! ఈగండశిలపైఁ జక్కఁగాఁ గూరుచుండి యాతరంగిణిని జూచుచుండి; నకలమనశ్లేశములు నశింపకమానవు. లక్ష్మణుండంత చక్కఁగా నిర్మించినాఁడు?

సీత.—ఎండలోఁగూడ నీదండనుండ నకలసుఖము లబ్బుచుండుననఁగా నింక నెట్టి యత్తమ వర్ణకాలనుండ నవిలభించునట యొకవింతయా!

రాము.—జానకీ! నీకు సుఖముగల్గిన నాకుఁబడిచేలు. (తమ్మునింజూచి) లక్ష్మణా ఇందు నివసంతము. ఈయది మార్గముకాదు. ఎవ్వరును రాజాలరు. చిత్రకూటము చేరువనున్నది. వృక్షములు నందులేకుండఁ బెరిగియున్నవి. తీరగజౌంపము లుఁగి నిల్లుచున్నవి. అడవినుండ, రాందగు కష్టము లిచ్చటఁ దోఁపవనుట నిక్కము ఇంక వేరేగ యాహారము నమహూర్చుము. వర్ణకాలచేరువనున్న మూలంబులంద గొ

రాజనదునుమీ. ఇచ్చటివృగంబుల జోలికింబోవకుము. మననివాసమున నవిభీతి నొందఁగూడదు. నాయనా! సకలకష్టములు ననుఁగూడి పొందుదశ నీకుఁ బట్టినది,

(అని చింతించును)

లక్ష్మ.—రామచంద్రా! నినుఁగూడియున్న యాయరణ్యమే నాకు స్వర్గముగ నున్నది. అయోధ్యలో ననుభవించు సంతోషమునకన్న నిపుడు వేయిమడుంగుల సంతోష మనుభవించుచున్నాను.

(అని యందఱు నిష్క్రమింతురు.)

{ భరతుడు శత్రుఘ్నునితో వసిష్ఠాదులు వెంటరానరణ్యమును
ప్రవేశించుచున్నాఁడు. }

భర.—వసిష్ఠమునివర్యా! ఈయరణ్యము పావనము. ఈమార్గముననే రామమూర్తి బోయియుండునా.

వసి.—ఇదె రథముజూడ కనఁబడుచున్నది. చూడుము. ఈ త్రోవనే రాముఁ డరిగి యుండవలయు. చెంతనే శృంగిదేరపురమున్నది, (ముందు చూచి) అదిగో గుహుండువచ్చుచున్నాఁడు. ఈతఁడు నుగుణవంతుఁడు, నిషాదాధిపతి, మీకంద్రకిం బరమమిత్రుఁడు.

(గుహుండు ప్రవేశించును)

గుహు.—రాజకుమారా! మునిచంద్రా! ఇదె నాయాతిథేయము. దీనింకైకొనుఁడు.

భర.—మీయాతిథేయసత్కారము మా కెల్లర కమితానందమును గూర్చినది.

గుహు.—ఈవృక్షచ్ఛాయ నందఱు కూరుచుండుదురుగాక.

(అందఱు కూరుచుండురు)

భర.—నిషాదాధిపా! మీకందఱకుం గుశలంబే.

గుహు.—ఈయరణ్యములలో నిట్లున్నాము. ఒక్కమాట వక్కెద. ఉత్తరంబీ వలయు.

భర.—నిమామాట?

గుహు.—అడవులపాలుయి రామచంద్రుఁడు మునివృత్తినుండ నీచతురంగబలములతోఁ బోవేల? మీయంద్రేశ్వమేమి?

భర.—(నిట్టూర్పు నిగుడించి) నిషాదరాజా! ఇట్టి యనుమానము నీమనస్సునకుం బోచునట్టి కాలము వచ్చినదికదా. (అని కన్నీరు నించును.)

గుహు.—రాజకుమారా! ఎఱుంగఁగోరియడిగితి వేఱుగాఁ దలంపవలను.

భర.—వసిష్ఠమునిచంద్రా! మీరు బదులు చెప్పి మమ్మిరువురన దృష్టిపఱుతురుగాక!

వసి. — నిషాదమహీపాలకా !

చ. ఎఱుంగఁడు పాపమింతయు మహిపతిపుత్రుఁడు కైకయాత్మజుం
డఱిముఱిఁజెందె నిప్పనిఁగించుఁ దలంపు మయోధ్యుఁ జేరియ
వృతకెవగఁ మృతింగనిన * వాని నజాత్మజుఁ దండ్రుఁ గాంచెయ
త్రతినొనరింపఁగాఁ దగినతత్త్రియలెల్లను దీర్చిశ్రద్ధతోన్. 14

భర. — మునీంద్రా ! తల్లిపేరుమాత్రము పలుకకున్న నానెత్తిన పాలుపోసినట్లు.

గుహు. — అయ్యో ! దశరథమహీపాల శిరోమణి సురలోకమునకుంబోయినాఁడా ! హా
విధి (ఆని దుఃఖించుచు)

వసి. — రామభక్తా ! వినుము. ఆమీఁద మేమెల్లరము రాజ్యమును బాలింపుమని
యెన్ని పర్యాయములో యుపదేశించితిమి. కాని యష్టాటలం బాటించక యీ
భరతుఁడు.

ఉ. ఒల్లను రాజ్యభోగములనొల్లను దల్లిని విత్తమున్ మనం
బుల్లసిలంగఁజేయుసతిఁనొల్లఁ గిరీటము నింక నేమియే
నొల్ల రఘూత్తమాంఘ్రిసలిలోద్భవయుగ్గముఁ గొల్చుకాంక్ష నే
నెల్లనిధంబులన్ వనికిఁ నేగెదఁదాపసవృత్తిఁ బూనియే. 15
అని పల్కెను.

గుహు. — (భరతుంజూచి) మునివృత్తినుండుట మొదట గుఱులంపలేదు. ఆమీఁద ?

వసి. — చతురంగ బలంబులం గూర్చుకొని తల్లులందోడ్మొని రామసందర్శనార్థమై.

గుహు. — (మాటకడ్డమువచ్చి) రాముని దర్శింపఁబోవుటకుఁ జతురంగబలములేల ?

వసి. — వత్సా ! అట్లడుగును నీవు రామభక్తుఁడవని యెఱుగుదు. నీయీప్రశ్నమునకు
నాకు, నిందున్న యితరులకుఁ గోపమురాదు, విను.

చ. పురికరుడెంచి రాజ్యమునుఁబూనుము జ్యేష్ఠుని దానుగాదె యి
ద్ధరణియటంచువేడి తనఁభర్తముఁ దీర్చుగ భక్తిమీఱి సో
ధరయుతుఁడై మముంగలిసిఁతాఁజనుచున్ నినుఁజూడవచ్చెనీ
భరతునియందు సుంతయునుఁబాపముగల్గదు నిక్కమొగుహా. 16

గుహు. — (పరమానందభరితుఁడై లేచి భరతుని కొఁగిలించుకొని)

క. చరితార్థుఁడవే యైతివి

భరతా ! నేనన్నమాటఁభావింపకుమే

వరుసను వేలుగ నెలుంగక

త్వరపడి వల్కితి యింపఁదగుఁజుము నన్నున్.

భర.—రామచంద్రసఖా! నీవడుగఁ దగినదే. నాప్రవృత్తి యిట్లునుమానింపఁదగినదై నట్లు కనఁబడుచున్నది. వినును నిజము నిలుకడమోదఁ దెలియఁగలదు.

గుహు.—రాజకుమారా! ఇంక శ్రీరామచంద్రుని వృత్తాంతమును చెప్పెద, ఇంక రాముండు సీతయును శయనించిరి. లక్ష్మణుండు నేనును అల్లవృక్షముకడ నుండి కావలి కాచితిమి. ఆవృక్షము కడనే జడలను వారు ధరించిరి. ఈనదినిదాఁటి యీ త్రోవనరిగిరి. ఇంక నేమని చెప్పదును. (అని దుఃఖించును)

భర.—సోదరా!—ఇందటిని దుఃఖములపాలుచేసినది పాపాత్మురాలు నాకల్లి.

గుహు.—ప్రభూ! ఆమెను సింపించి లాభమేమి? ఈశ్వరేచ్ఛయిది.

భర.—నన్ను వేగమే తోడ్కొనిపోయి రాముపాదములపైఁ ద్రోయుము.

గుహు.—రాజకుమారా! నేఁడించువిడిసి నాయాతిధ్యంబుఁ జక్కఁగాఁ బరిగ్రహించి రేపుదయము పయనముచేయుము. నేనును వచ్చెద.

భర.—అట్లే యొనరించెద.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు)

(సీతారామలక్ష్మణులు పర్వశాలలో నుపవిష్టులై ప్రవేశించుచున్నారు.)

రాము —ప్రియానుజా! లక్ష్మణా! ఆయోధ్యలో నిపుడేమిజరుగుచుండునో? భరతుండు తండ్రిగారి దుఃఖమును గొంత తీర్చియుండఁడా?

లక్ష్మ.—రామచంద్రా! సుఖముగాఁ గైకయు భరతుండు నుండురు. పట్టాభిషేకము జరిగి యుండును. వారిప్రస్తావమిపుడు లేజనదు. నాయొడలు మండిపోవుచుండును.

రాము —నాయనా! అట్లనంజనునే. ప్రియసోదరుండు కదా భరతుండు. అతనియం దణుమాత్ర మేని దోషము కనఁబడదు.

లక్ష్మ.—ఈన్యాయమే మిమ్మిట్టిదశకుఁ దెచ్చినది.

రాము.—(చిలునవ్వుతోఁప) వత్సా! అట్లనకుము. భరతుండు సోదరప్రియకలవాఁడు సుమీ.

సీత.—నాథా! ఏలొకో మృగములు పరుగులిడుచున్నవి. పక్షులు నలుచెనలకుంబాటు చున్నవి. అరణ్యమందుఁ గోలాహలము వినఁబడుచున్నది.

రాము —(దృష్టి సారించి) లక్ష్మణా! చాపము బాణము లందిమ్ము. జానకీ! భయపడ కుము. అరణ్యములొ నివి సాధారణములే. లక్ష్మణా! చెట్టెక్కి నలుచెనలు పరికింపుము. వేటకాండ్రు ప్రవేశించియుండురు.

లక్ష్మ.—(శరశరాసనము లందిచ్చి చేరువనున్న వృక్షాగ్రము నెక్కిచెనలు పరికించి భర

ద్వాజముని యాశ్రమమువైపు చక్కగా నుపలక్షించి) అన్నా! రామచంద్రా!
 తెమ్ము. తెమ్ము. నడుము గట్టుము. చాపము సజ్జముచేసి యమోఘబాణంబులం
 గూర్చుము. మహాద్రోహి భరతుఁడు చతురంగబలములతో మనపై నెత్తివచ్చుచు
 న్నాఁడు. సీసత్యమే నిన్నింతకుం దెచ్చినది.

రాము.—(నవ్వుచు) లక్ష్మణా! ఏమియ్యాతొందర. చక్కగా గుఱులింపుము. సందడికిం
 గారణమేమి ?

లక్ష్మ.—రామా, ఇంకను శాంతముగా మాటలాడుట న్యాయమా!

చ. పరుగిడుచున్నవారు భటపరుగులు తీళ్లశరంబులూని భీ
 కరగతి హస్తీవర్యములుఁ కాఱడవిం దగ నావరించి ని
 ర్భరజవ మొప్పవచ్చెడి ఖురధ్వని దిక్కుల నిండునట్లు స
 త్తురగములట్టెచే రెడినిఁదోడనె వింట శరంబుఁ గూర్చుమీ. 18

రాము.—లక్ష్మణా! చక్కగాఁ బరీక్షించి చెప్పము. త్వరపడి భరతుని దూషిం
 పకుము.

లక్ష్మ.—రామా, రామా, పర్ణకాల వెడలిరమ్ము. నేనలు సమీపించుచున్నవి. అరణ్యము
 వీ కాకుపఱచుచు గజహయములు వచ్చుచున్నవి.

రాము.—నాయనా! చెట్టు దిగిరమ్ము. సీత భయపడునేమో.

లక్ష్మ.—(వృక్షమునుండి దుమికి) రామా! శరాసనము నేనును బూనెద.

రాము.—వత్సా! సీత భయపడకుండఁ జెంతసుండుము. అంతియ చాలు. భరతుఁడే
 వచ్చినఁ గోదండమేల? ఇతరులు మనపై నెత్తివచ్చిన నీవిందుండిన నేను గార్వము
 చక్కఁ బెట్టెద (ఆని శాంతిల్లఁజేయును)

(భరతుఁడు శత్రుఘ్నునితోఁ బర్ణకాలచెంతఁ బ్రవేశించును)

భర.—శత్రుఘ్నా! అదే పర్ణకాల యొకటియున్నట్లు తోచుచున్నది. అందే రామ
 చంద్రుఁడుండునా. (దృష్టిసాగించి) ముగ్గురు పర్ణకాలలో నున్నట్లున్నది. (ముందు
 నడచి) అదిగో రామచంద్రుఁడు సీతాలక్ష్మణులతోఁ గూరుచుండియున్నట్లున్నది.
 (పఱికింత చెంతకుఁబోయి) సోదరా! శత్రుఘ్నా! అదే రామచంద్రుఁడు కూరు
 చున్నవాఁడు చూచితివా? (కన్నీరు నించి) అక్కటా!

సీ. రాజపీఠంబునఁ రంజిల్లఁదగుతేఁడు

వసుధపైఁ గూర్చున్నవాఁడు నేఁడు

రాజన్యసేవితుండు జగత్పతి మృగ

వారంబులోనున్నవాఁడు నేఁడు

విమలాంబరంబుల ♦ వెలనెడు నెకిమీఁడు
నారచీరలు గట్టి నాఁడు నేఁడు
మృదులశయ్యలపై నామీను చేర్చెడు పతి
కఱకుతాలఁ బరుండఁగలిగె నేఁడు

తే. కమ్రసుచుహారములఁ దాల్చుఁజ్ఞావిభండు
కఠినజటలను దాల్చుంగఁ ♦ గలిగెనేఁడు
కటకటా ! యేమిచెప్పదు ♦ కాలమహిమ
మిన్నఁటికి హేతువాక్యైకయే కుమార.

19

శత్రుఘ్న! చూడుమా రామచంద్రుని దురవస్థ.
చ. ధరణిబరుండ ధూళియు నితాంతము గ్రమ్ముట నారచీరలుం
గరము వివర్ణతం బరగిఁకాంత శరీరరుచిఁ హరించెడుఁ
నిరుపమసత్పుఖాకరుఁడు ♦ నీరజమిత్రసమానతేజః డీ
ధరణివిభండు దీనుని విధంబున నిందు వసించె నక్కటా!

20

ఇఁకఁ ద్వరగాఁబోయి రామునిజూడవలయు. (పర్ణకాల సమాపించి వడివడిం
బోయి యేడ్చుచు రాముని పాదములపైఁ బడును. శత్రుఘ్నుఁడు నమస్కరించును.)

రాము.—(పరమానందముతో) నాయనా! భరతా! లేలెమ్మ.

భర.—(లేవకయే దుఃఖించుచుండును)

రాము.—వత్సా! ఏల విచారించెదవు? (అని లేవనెత్తి కాఁగిలించి శిరంబుమూర్ఛిని)
ప్రియపాదరా! ఈవేషవేమి? ఇటకేల వచ్చితిని? పురమునఁ దండ్రీగారు
కుశలముగ నున్నారా!

భర.—(కన్నీరుడుడుచుకొని) తమ రీపల వచ్చిననాఁడే రాత్రికిఁ గౌసల్యగృహమున
మిగుల వగలఁబొలి నురపురించేరిరి.

రాము.—హా! దళరథమహిపాల శిరోమణి! తండ్రీ! (అని మూర్ఛిల్లును. లక్ష్మణుఁడు
దుఃఖించును).

భర.—రామచంద్రా! (అని పిలిచి శీతలోపచారములచే నేడఁడేర్పి) తమరే యట్లు
శోకించుని నావంటివాని మాట చెప్పవలయునా?

రాము.—వత్సా! మనమిప్పుడు దిక్కులేనివారల మైతిమి. ఇఁకనేమియుఁతానహము
గలుగఁగలదు? మనమేల గోరువా చెవరు?

(వసిష్ఠుఁడు ప్రవేశించును)

వసి.—శ్రీరామా! ఇది దుఃఖించునయము కాదు. ద్వరగా నదికింబోయి స్నానము

చేసి తండ్రికిం దిలాడకము లిమ్ము. భరతునిచేఁ బారలౌకిక క్రియలు చేయించితిని. ఇంక వనస్థుఁడవగు నీవు చేయఁదగుకృత్యమును జేయుము. లక్షణా! రామునితోఁ గలిసి కృత్యము నెఱపుము. జానకీ! స్నానముచేసి రామునిచెంతనుండి మామగారిని బ్రార్థింపుము.

(అంజలు నిష్క్రమింతురు)

(ఇంద్రుఁడు మునివేషమునఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడు)

ఇంద్రు.—(తనలో) రామాదులు వచ్చులోపల నే నిటఁగుశయ్య క్తదివ్య పాదుకల సిద్ధముచేసియుంచెద. భరతుఁడుప్రార్థించునపుడు రామునిచిత్తము మెత్తఁబడ కుండ నడుమ నడుమ మాటలాడుచుండెద. (యాడ్కి నిగుడించి) ఇదె రామాదులు వచ్చుచున్నారు. (అని పాదుకల నిర్మించును)

(మరల రామాదులు ప్రవేశింతురు.)

రాము.—(తనలో) క్రొత్తగా మహనీయమూర్తి మునిఁబ్రహ్మ వచ్చియున్నాఁడు ఇదియు మంచిదే. (ప్రకాశము) మానివుంకవా! నమస్కరించుచున్నాఁడను. ఇక్కుకాననంబునం గూరుచుండుండు.

ముని.—(కూరుచుండి) రామచంద్రా! మీరిందుండుటచే నీయరణ్యము పావనము. దేవతలు నీమేలును గోరుచుందురు. నీకీర్తి యాచంద్రతారార్కముగానుండునట్లు చేయుటయే దేవతల వాంఛ.

రాము.—పెద్దలయాశీషములు సఫలములు, తమదర్శనమున నేను బావనమనస్కుఁడ సైతిని.

ముని.—రామచంద్రా! ఇందు నీవుండుటచే నిందలిముఠల బాధలు తొలఁగినవి. రాక్షసు లిందుండఁ జాలక నలుదిక్కులకుం బరుగిడుచున్నారు. ఇంక నిర్భయ ముగా నీయరణ్యమున నుండఁగలమను నభిప్రాయము మునులకుంగల్గినది.

రాము.—పితృవాక్యము నెఱవేర్చి నీప్రతముఁ బూని వచ్చితిని. ఈర్థ్యము మహర్షి పాసార్థమని యిందున్నవాడ. మిముబొంట్ల దర్శనమగుచుండిన నేధన్యుఁడనే. నాజన్మము పరిశ్రమే యగును.

ముని.—సంతోషము. రాజ్యభోగముల పదలి పితృకాననము జరపఁ బూనిన నీచిత్త వృత్తి ప్రోత్సహితము. అది చక్కఁగా నెఱవేఱునుగాక.

భర.—మహాత్మా! తమయాశీర్వాదము వేఱువిధముగానుండునట్లుగ్రహింపుండు.

రాము.—నాయనా! అట్లనకుము. వారికిఁ దోచినదియే సాధువు.

భర.—

మ. ధరణీభారముఁ దాల్చు రమ్మ పురికిం ♦ దాత్పర్య మేపార భూ
వరుఁ డేమేని వచింపలేదు వనిలో ♦ వాసంబు చేయంగ నీ
వరుగంబోలు నటంచు దుష్టమతి న్యా యంబుక విసర్జించి ని
ష్ఠురభంగిక వచియించె నాజనని యో డ్దోణీశ ! యట్లాట చేన్. 21
క. జనకుని శాసనమును దీ

ర్పను జాలక పోయె నకట ! ♦ రాముఁ డని యే
మనుజుఁడు పల్కుఁడు కావునఁ

జనుదెమ్మా రామచంద్ర ! ♦ చయ్యనఁ బురికిన్. 22

వసి.—రామా, భరతుఁ డాడినపల్కు శాస్త్రసప్తతము, కాన నతనిక్కిరివి దీర్చుట
నీకు విధి. ప్రయాణము చేయుము.

రాము —మహాత్మా ! మీ రెఱుంగని ధర్మములు లేవు. తమ్మునిరాజ్యము నేఁగొనుట
చార్యముకదా. తండ్రియానతి లేదనుట ధర్మముగనున్నదియో. తల్లికి పరద్వయం
బొసంగలేదా? ఏల యిట్లు వాగ్వాణముల నన్ను నొప్పించెదరు ?

భర.—రామచంద్ర ! రాజ్యము నా దనుట కతినోక్తి. శాస్త్రము లిమ్మాట నంగీక
రింపవు. కనుకఁ జౌర్య మనుట సరిపడదు. దానిని నే.బూనినఁ జౌర్యమగును.
అట్లు కాదనుట సాహసము.

రాము —వత్సా ! మన కిరువురకుఁ దండ్రియాజ్ఞయే శిరసావహింపఁ దగినది. దానిని
మీఱి ప్రవర్తించునధికారము లేదు. కనుక వాక్కులహము మాని నీవు పదునాల్గు
వర్షములు రాజ్యమును బాలింపుము.

క్రొత్తమని.—రామవాక్యము చక్కఁగా నున్నది. తండ్రి రెఱుకపఱచి ప్రతముఁ
బూనివచ్చి మరల ప్రతము జరపక పురిం జేరిన లోకావవాదము గలుగకపోదు.

“యథా రాజా తథా ప్రజా” యన్నట్లు లోకులు సత్యము జరపఁబూనరు.

భర.—(తనలో) పిడుగువలె నీయన యెవరో వచ్చిహారుచున్నవాడే (ప్రకాశము)
రేపు పట్టాభిషేకమని చెప్పిన తండ్రి పల్కులేయరణ్యముల పాలుకావలెనో.

వసి.—నిజము నిజము. భరతుఁ డన్నమాట సత్యమే. నే నెఱుఁగుదు. రాముఁ డెఱుఁ
గఁడా. ఎల్ల రెఱుంగుదురు.

రాము.—మునివర్యా ! కాలోచితమగునట్లు మీరే పల్కిన నేనేమనువాడ. నార
చీరలు ధరించునపుడు నాకండ్రి చూచుచుండలేదా. జానకిని నారచీరలు ధరింపు
మని కైక చెప్పఁగా నాకండ్రి కోపమున

“సత్యరూపబంధురతరపాశబద్ధుడను” అని పల్కలేదా. దానియర్థమేమి ? సంతోషమున నన్ను వీడ్కొలిపెనని నే ననఁజాలను కాని నారాకట విధిలేకయే యంగీకరించెను దానిందిరుచ్చట నాధర్మము. నేనెట్లు మానఁజాలుదు ?

శ్రీత్తముని.—అహా ! రామవాక్యము ప్రశంసార్హము. కాస్త్ర సమృత్తము.

(ఆకాశమున ధ్వని)

తథాస్తు. తథాస్తు. తథాస్తు.

రాము.—అందఱు విన్నారకదా వనదేవత లదృశ్యరూపమునఁ బల్కుచున్నారు.

భర.—(శ్రోధముతో)

చ. వనముల నీవు జానకియుఁ వాసము చేయుట నిశ్చయంబయే
వినుము భవత్పదాబ్జములఁ వేడుకఁగొల్పుచు లక్ష్మణుండు ని
ల్చినగతి నేను నుండెదను • సిద్ధము నాపలు కిద్ది; యే నయో
ధ్యను గనఁజాల రాజ్య మదిఁ యావుల యేల్బడినుండఁగాఁ దగున్.

రాము.—వత్సా ! అట్లనుటకు నీకథికారములేదు. తండ్రియైనది శిరసావహించి చేయుటకే మన కథికారము గలదుగాని శ్రీత్తగా నాజ్ఞ చేయుటకు దాని మార్పుటకు మన మెంతవారము ?

శ్రీత్తముని.—ఓరా ! రామునిచిత్తవృత్తి ! క్షాఘ్నము. క్షాఘ్నము.

భర.—

చ. అనుజానికోర్కి దీర్చుటదియర్హము కాదొకొ సీకు రాజ్యముం
గొను మని యిచ్చువాఁడ నొకఁకొంతును బొందక రమ్ము పత్తనం
బున కటులైన నన్నియునుఁబొందుగఁ దీర్చిన యట్టులొనుగా;

రాము.—

విను భరతా ! పాసంగదిదిఁ వేయివిధంబుల నెంచిచూచినన్. 24

పసి.—రామా ! చౌర్య మగునన్నభయము పోయెఁగదా. ఇంకేల రాఁగఁడదు ?
“ఇది పాసంగ” దను టేలొకొ.

రాము —భరతునకు రాజ్యమిచ్చు కథికార మెవ రిచ్చిరి? తండ్రియాజ్ఞ యేమని?

(ఆకాశమున ధ్వని)

(శ్రీరామవాక్యము లమోఘములు. అవి యనుష్ఠేయములు.

లోకు లీవిషయమును గ్రహించి ప్రవర్తింతురుగాక.)

రాము.—వింటిరా ! వనదేవత లెట్లు నెలవిచ్చుచున్నారో.

భర.—రాజ్యపాలనమున నేనశక్తుఁడను. నాకది వలదు,

రాము.—వత్సా! పట్టపట్టిన నేనేమందును? ఒక్కమాట చెప్పెద. అది నాయజ్ఞగా భావింపుము. నారాక నిరీక్షించుచు రాజ్యమును బాలించుచుండుము. యాజ్ఞ భర.—(విడుపుచు) లోకాపవాదమువఁ గృశించి నేను జావనలయొననియా మీ తాత్పర్యము?

రాము.—(కన్నీరునింది చేరఁదీసికొని) నాయనా! రాజ్యము నాది, నేను దండ్రీ యాజ్ఞ నెఱచేర్చివచ్చుదనుక నారాజ్యము నాకు బదులుగ నీవు పాలింపుము.

(ఆకాశమునుండి పువ్వువృష్టి గురియును. దివ్యపాదుకలు కుశపహితముగాఁ గ్రిందికిఁ దిగును.)

క్రొత్తముని.—(లేచి) ఎల్లరును జూచితిరి గదా యీనిదిక్రము. దేవక లీతరుణమున భరతుఁడు చేయఁదగిన కార్యము నాజ్ఞాపించిరి. ఈపాదుకల కభిషేకము చేసి రాజ్యభార మునిచి, తాను బాలించుచుండనలయుననికాదా భావము.

రాము.—సంతోషము. అట్లే జరగుఁగాక.

వసి.—వత్సా! భరతా! ఇంక నాదించి లాభ మేమి? భగవదుద్దేశ్య మిట్లున్నది. తప్పింప శక్యమా? రామరాజ్యము నీదివ్యపాదుకలపై నునిచి నేవచేయుచు నీవు పాలింపుము. లోకాపవాదము నీకుఁ గల్గదు.

రాము.—నాయనా! అట్లే చేయుము. తెమ్ము.

భర.—(కన్నీరుదుడుచుకొని రామునిపాదారవిందములకు దివ్యపాదుకలందొడుగును.)

రాము.—వత్సా! ఈపాదుకలఁ బరిగ్రహింపుము.

భర.—(పాదుకల శిరసావహించి)

క. ధన్యుడ నేనే ధన్యుడ

ధన్యుడ నిత్యరుణమందుఁ • దలపోయెగ నే

ధన్యుడ సద్గుణగణము

ధన్యుని పాదుకలు చిక్కె•దైవవశమునన్.

25

¹ఇంతకన్న నాకేమి మేలుకావలెను?

వసి.—(పుణ్యోదకములు దెప్పించి యప్పుడు చేయఁదగిన ట్టభిషేకకృత్యముజరపును)

భర.—(ఆనందముతో)

ఉ. రామునిరాజ్య మిద్ది రఘు! రామునిపాదుక లిన్ని వీనిపై

రాముని రాజ్యభారమును • రామునియాజ్ఞను నిల్పినాడ శ్రీ

1 కావ్యాఠోపసంహృతిచే నిది ఉపసంహారము,

రాముఁడె పాలకుండు రఘుఁ రాముఁడువచ్చెడుదాఁక రాజ్యమున్
శ్రీమహిమాఘ్యపాదుకలఁచెంత వసించుచు నేలఁ బూనితిన్. 26

(పుష్పవృష్టి గురియును)

(ఆనందముతో)

క. కృతకృత్యుండఁ గృతకృత్యుండ
హిత మిది యని నాకు దైవమీపాదుకలన్
మతి నెన్ని యిచ్చెఁ గావునఁ
గృతకృత్యుండ నేనెకాకఁయింకెవ్వరిలన్. 27

(అనియాడును.)

వసి — చరమేశ్వరానుగ్రహంబున నన్ని కార్యములు సఱవేఱినట్లే, ఐన నిట్లగుఁగాక.

¹తే. సస్యసంపూర్ణయగుఁ గాక * సతము ధరణి
న్యాయముం బూనియే సరఃనాథు లవని
నేలుదురుగాక ప్రజలెల్ల * హితవధముల
వఱలుచుందురుగాక శ్రీవరుని కరుణ. 28

(ఆనందము నిష్క్రమింతురు)

²(ఇది నిర్వహణసంధి)

ఇది శ్రీమత్రిపురసుందరీకరుణావాహినీర్వాణాంధ్రకవితాప్రాభవకాశ్యపాశ్వయప్రభవ
శ్రీజనమంబివంశాంబురాశికుముదిసీమిత్రనుబ్రహ్మణ్యమసీషిపుత్రతాండవకృష్ణాపరా
భిధేయ శేషుద్రినామధేయవిరచితం బగు విచిత్రపాదుకాపట్టాభిషేక నాటకము
నందు సప్రమాంకము.

సర్వము సంపూర్ణము.

1 శుభశంసన మగుట నిది ప్రశస్తి.

2 ఫలప్రాప్తికార్యానుయోక్తంబుగా నిర్వహణసంధి మూఁడంకములయందుఁ
కెప్పుఁబడినది.

❖ వచన గ్రంథములు. ❖

ప్రతి 1-కి రూ. ఆ.

శ్రీ గురుజాడ శ్రీ రామమూర్తిగారి ఆంధ్రకవి జీవితములు	...	3	8		
ఆంధ్ర వచన భాగవతము, ద్వాదశస్కంధములు, శ్రీ శతఘంటము వేంకటరంగశాస్త్రిగారిది	...	6	8		
డిటో 3 వ్యాములు	...	7	0		
ద్వాదశోపనిషత్తులు, సంస్కృతమునకు సరియైన తెలుగువచనము	...	3	0		
భారతరమణీమణులు, ప్రథమభాగము	...	0	12		
,, రెండవభాగము	...	0	8		
శ్రీమహాభక్తవిజయము, చిత్రపటములతో	...	4	0		
నవనాథభక్తులచరిత్ర, శ్రీ బచ్చరామన్నగారు	...	2	0		
నీలిచంద్రిక, శ్రీ చిన్నయసూరిగారిది	...	0	6		
పంచకంఠము, సులభశైలి	..	0	6		
హితోపదేశము ,,	...	0	12		
సంగ్రహరామాయణము. శ్రీ శేషాద్రిశర్మగారిది	...	0	10		
సంగ్రహభారతము, శ్రీ శేషాద్రిశర్మగారిది	...	1	0		
సంగ్రహభాగవతము, శ్రీ శేషాద్రిశర్మగారిది	...	1	0		
తెనాలిరామలింగనికథలు	...	0	4		
సంస్కృతనాటకకథలు, శ్రీ సీతారామశాస్త్రికృతము	...	1	4		
దశకుమారచరిత్రము, ఎనమచింతల సంజీవరాయశాస్త్రిది	...	1	8		
మదనకామరాజుకథలు, చక్కెరికూర్పు	...	0	14		
భోజుకాళిదాసకథలు	...	0	12		
దక్కనుపూర్వకథలు, శ్రీ సీతారామశాస్త్రికృతము	...	1	8		
దేశింగురాజుకథ, జంగంకథ, శుద్ధప్రతి	...	0	6		
ఈసబునీతికథలు, క్రైస్తవూర్పు 1-వ భాగము	...	0	6		
డిటో 2-వ భాగము	...	0	8		
యజుర్వేదకథాసంగ్రహము	0	8	పతివ్రతలచరిత్ర	1	8
దశావతారములు	1	0	వీరాంగనలు	0	12
భోజునికథలు	0	8	బేతాళునికథలు	0	8
విక్రమార్కునికథలు	0	8	పరమానందశిష్యులకథ	0	3
మర్యాదరామన్నకథలు	0	2	వైద్యులకథలు	0	4
శేచుక్కపగటిచుక్క కథలు	0	3	చార్ దర్శిషుకథలు	0	8
పరిష్కావినిందకథలు	0	12	శుకన ప్రతికథలు	0	6
ప్రాచీనదేశచరిత్రలు	1	12	శ్రీ వివేకానందవిజయము	1	12

